

Наталия Христова

ВЛАСТ И ИНТЕЛИГЕНЦИЯ

Българският
скандал
„Солженицин“

1970-1974

*Издателско ателие А^б
2000 г.*

© Наталия Христова, автор
© Искра Баева, редактор

ISBN 954-9885-98-8
София, 2000 г.

Наталия Христова

ВЛАСТ И ИНТЕЛИГЕНЦИЯ

Българският
скандал
„Солженицин“

1970-1974

исторически етюд с документално приложение

Издателско ателие А б

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

<i>От автора</i>	7
ВМЕСТО ПРЕДИСЛОВИЕ	9
<i>Въпросително време</i>	15
<i>Позиции</i>	26
ЗАКОНОМЕРНИТЕ „СЛУЧАИ“	
<i>И ОСОБЕНО ЕДИН ОТ ТЯХ...</i>	39
<i>Кой е Александър Солженицин?</i>	43
<i>Ситуиране на „случая“ на родна географска широчина</i>	50
<i>Предисторията</i>	51
<i>Историята – видима и невидима</i>	60
ВМЕСТО ПОСЛЕСЛОВ	107
<i>Приложения</i>	119

ОТ АВТОРА

Идеята за издаването на този исторически етюж в отделна книжка възникна като че ли съвсем случайно. Докато работех над монографично изследване с документално приложение под заглавие „Власт и интелигенция. Пътят към българската 1968 година“, стигнах до убеждението, че подобна голяма тема – при условие, че бъде цялостно и задълбочено разкрита – ще заеме около 1000 и повече страници. Обем, който освен че трудно може да бъде отпечатан, ще дистанцира и обърка евентуалния читател. Още повече че в тази, незавършена все още книга, се проследяват както взаимоотношенията власт-интелигенция в България през втората половина на XX век и – съвсем накратко – тези в периода от Освобождението през 1878 г. до Втората световна война.

От събрания материал започнах да подготвям поредица от студии и статии, в които се разглеждат отделни проблеми на художествения живот в България в годините на социализма. Целта ми беше да разкажа предварително фактите от монографичния труд, а после да включа в него само направените изводи в по-кратките жанрове. Оказа се, че и това не е верният „път“. Най-малкото, защото едва ли някой ще започне да разгръща периодиката, за да се запознае с конкретните публикации...

Така се роди идеята да разделя „голямата“ (в смисъл на обемна) книга на три отделни етюда с документални приложения под обединяващото ги заглавие „Власт и интелигенция“.

Първият, който в скоро време ще бъде даден за печат, носи първоначалното „общо“ заглавие „Пътят към българската 1968 година“.

Вторият – „Българският скандал „Солженицин“ 1970-1974“ – е представен в настоящата книжка.

Третият се намира още на онзи етап, който историците наричат „събиране и обработване на документалния, мемоарния, анкетния, литературния и т. н. материал“. Той е озаглавен „Замисленото пост-тоталитарно десетилетие“.

Предлагам на читателите отрязък – при това „парченце“ от средата – на този сложен „път“ от взаимоотношенията власт-интелигенция в България през втората половина на ХХ век. Своеобразната хронологическа „бъркотия“ правя по следните причини:

Първо, скандалът „Солженицин“ е документално и хронологически ясно фиксиран.

Второ. Основните герои на тази драма са отдавна известни на българската културна обществена елита. Те са едни от ярките представители на духовния ни елит. Те са личности, които последователно отстояват своите позиции през годините – предшестващи и следващи скандала „Солженицин“. Именно това позволява да се направи връзката с отделните отсечки „по пътя“ – общия път на българската художествена интелигенция и частния път на петима нейни представители. До същия извод интуитивно стига и Валери Петров – един от основните герои в този скандал. Така, преди да отговори конкретно на въпроса за „случая Солженицин“ – зададен му от Иван Сарандев по време на литературната анкета – и след като изразява желанието си разказът да не звучи „много тромпетно“, той казва: „...А сигурно трябва да започнем някъде отдалече. То е свързано с всичко, което съм писал, с

вкуса ми, с възпитанието ми, с характера, знам ли! Едно нарастващо отдалечаване от това, което се правеше. Но не много осъзнато, смесващо се с вярата ми, с чувството ми за дълг. Често много противоречиво.“

И непосредствено след тези думи поетът се спира на няколко случая, когато съзнателно или съвсем импулсивно влиза в открит сблъсък с властта, и то предимно в лицето на Тодор Живков.* Явно е, че и Валери Петров се затруднява да обясни позицията си към Солженицин, ако не проследи, макар и накратко, извървяния преди това от самия него път. А за изследователя това е още по-невъзможно...

Трето. *Скандалът, по един или друг повод, беше неколкократно актуализиран през последните десет години. Появиха се колкото верни, толкова и неверни възстановки и интерпретации. Крайно време беше да се чуе думата и на историческата гилдия. Крайно време беше и – чрез приложените факсимилета на архивни материали – да се даде възможност на читателя да усети атмосферата на времето и да си направи сам свои изводи и заключения.*

Четвъртата *причина ми се искаше да премълча. Най-малкото, защото тя е банална и като че ли общовалидна. Става дума за финансовото обезпечаване на изданието. Което, въпреки трудностите, все пак се оказва възможно...*

Януари 2000 г.

---

* *Ив. Сарандев, Валери Петров. Литературни анкети. С., 1997, с. 91-93.*

ВМЕСТО ПРЕДИСЛОВИЕ

Скандалът „Солженицин“ избухва в момент, когато смазването на чехословашката „нежна революция“ през август 1968 г. от войските на петте „братски страни“ от Варшавския договор, вече е помрачило надеждите на източноевропейските страни за промяна. Когато след бързото и осезателно охлаждане, социалнопсихологическият климат отново се омекотява, а духовният живот привидно се успокоява. Настъпва трепетно време, време на затишие пред буря...

Време, през което поведението на българската художествена интелигенция в немалка степен ще зависи от начина, по който тя е преминала през смутната, но и еуфорична 1968 година. Ще зависи от потребността и възможностите на отделния творец да оценява както своята публична, така и своята вътрешна, интимна реакция към „Пражката пролет“ и нейните послания в последвалите я години и десетилетия. Ще зависи от колизиите, които ще преживее чувствителният интелектуалец и които ще го наранят, ще го направят понякога дори твърде несправедлив към собствения му живот и творчество, но няма да го доведат до изневяра на самия себе си.

Случайно ли тази година предизвиква толкова граматични състояния? И същевременно поставя толкова много въпросителни...

В предаването „Панорама“ на българската телевизия

от есента на 1997 г.* Пол Рикъор се спря специално на 1968 година и я нарече „последния бунт на Европа“, а за край на XX век определи 1989 година. А последвалото десетилетие – до началото на новото столетие (и хилядолетие) той назова „период на оздравяване, време, през което са нужни преди всичко памет и търпение“. Световноизвестният хуманитар-семиотик примирено заяви: „Никога не можах да си обясня защо политиката преминава в насилие“. Припомням тези думи, произнесени по време на едно телевизионно предаване, защото националният ефир ги разпръсна в публичното пространство, накара една по-широка аудитория да се замисли, да си зададе своите въпроси.

Първият въпрос, предизвикан от мнението на Пол Рикъор, е какво точно става през 1968 година, защо именно тя е ГРАНИЧНА не за някоя от двете Европи – Източна или Западна – в онзи момент така разделени, че да се говори общо за тях не може да не е провокативно или най-малкото смуцаващо, а за мечтата – привлекателната илюзия, наречена днес „обединена Европа“.

„Бунтът на Европа“, а може би има основание да се каже, че 1968 година е и бунтът на света. Защото човечеството тогава сякаш е заредено с енергия на несъгласието, която изригва в социалното пространство. През май-юни студентите и интелектуалците във Франция остро критикуват френското общество, улиците на Париж са изпълнени с протестиращи, обявена е обща стачка... Президентът Дьо Гол в началото гледа на „бунта на масите“ с високомерието на върховен жрец, после реагира не съвсем адекватно и на следващата година пада от власт – загубва референдума*. През същата година войната във Виетнам е в

---

* Обзорно политическо предаване „Панорама“, Канал 1 на БНТ, с водещ Иван Гарелов от 7 ноември 1997 г.

разгара си, а Съединените американски щати преживяват протестите на хипитата и бунтовете срещу Виетнамската война.

През 1968 година Източният блок за втори път след края на световната война е разлюлян. И въодушевен. И изплашен – поне що се отнася до част от политическите елити на страните от съветския блок. През пролетта на 1968 година полските интелектуалци са проговорили – високо и ясно, като просветени хора, жители на планетата, които не желаят да се съобразяват с безапелационното им „вкарване в резерват“ – един абсурден уникат, международно регламентиран през средата на ХХ век! Като „уникалността“ на културните резервати в другите социалистически страни. Полските комунистически лидери се справят, използвайки сила**. И много скоро няма да се съгласят и категорично ще се противопоставят на опитите чехословашките комунисти да решат своите проблеми по друг начин – като застанат начело на промените.

А Чехословашката пролет, чехословашката „нежна революция“ ще се поведе от ръководителя на ЧКП Александър Дубчек, ще заяви мотото на своя бунт – социализъм с човешко лице***. Време на големите илюзии. Как ли са си представяли чехословашките комунистически ръководители възможността да променят каквото и да е, по какъвто и начин да е – след като знаят повече от добре, че са само една периферна страна, поставена безмилостно, въпреки жертвите, гадени по време на Втората световна война, под васалитета на центъра –

---

* Е. Емануилов. Студентското движение във Франция (май-юни 1968 г.). С., 1995.

** И. Баева. Полският март 1968: властта срещу интелегенцията. В: Сб. Модерният историк, С., 1999, 147-160.

*** И. Баева. България и „Прахката пролет“, 1968 г. – Политически изследвания, 1993, кн. 1, 78-89.

Москва. И че този център, както по-сетнешната история доказа, си е присвоил изцяло инициативата по отношение развитието на „обетования социалистически лагер“, че формулата „братска солидарност“ е едностранна, че тя означава единствено и само солидарност към СССР и КПСС. И след като последициите от въстанието в Унгария през 1956 година са ясно и категорично доказателство, че пропагандно „големите“ от двата полюса, от двата свята, се противопоставят един на друг, но статуквото безпрекословно се спазва, тъй като самите те са го определили. След като за споразуменията от Ялта вече се е заговорило и до 1989, до края на XX век, не спира да се говори. След като обречеността на източноевропейските страни е очевидна*.

А в България? През същата тази 1968 година тя

---

* В репортажа си „Унгарската есен“ българският писател-емигрант Г. Марков казва: „...Тъкмо след Унгария 1956-а най-настоятелно се заговори, че в Ялта великите сили са били разпределили света и че Унгария, България и другите източноевропейски страни са дадени на Съветския съюз за веки веков. Постепенно времето щеше да доказва правотата на този слух и постепенно той щеше да се превърне в най-ярко осъзнаван факт, който доведе до определена философия, определено гражданско поведение. Ако до унгарските събития всред масите съществуваше все пак смътна илюзия за някаква световна справедливост, то след тях нищо не остава от нея. В България беше популярна една фраза: „Ние сме продадени. Западът ни е продал.“ Цит. по: Г. Марков. Загочни репортажи за България. С., 1990, с. 114. След като българската интелигенция (естествено е да се предположи, че също-то се отнася и до тази в другите източноевропейски страни) в края на 1956 г. „стъпва на земята“, прозира истината, че светът е разпределен на „сфери на влияние“, то за ръководителите на ЧКП явно този факт е още по-добре известен. Чехословашката компартия участва и на учредителното заседание на Коминформбюро през септември 1947 г., и при създаването на СИВ (1949) и на Варшавския договор (1955), т. е. участва при създаване структурите на източноевропейския блок. В същото време няма сведения ЧКП да е водила някакви предварителни дипломатически разговори с „непослушните“ държави като Югославия и Румъния. Единственото обяснение остава вярата на Ал. Дубчек, че СССР и КПСС няма да се намесят, тъй като ЧКП стои начело на промените, тъй като чехословашките

е домакин на международния младежки фестивал. Тук манифестират въодушевени младежи и девойки от цял свят. Домакините се подготвят старателно. „Може-ло, щом се наложило“ става популярен рефрен от закачлива иронично-сатирична песничка, който вярно представя специфично българската реакция към заобикалящия го роген социалистически свят. Нови стро-ежи, подготовки за откриването на фестивала по вну-мателно подготвени, проучени и одобрени „от горе“ сценарии. И указания към българските комсомолци как да не се поддават на „провокациите на гостуващите „гесни“ и „леви“ групировки в международното младеж-ко движение по време на фестивала, свързани със съби-тията в ЧССР“*.

Едновременно с това четене на вестници с инфор-мации за Франция и най-вече за „събитията“ в Чехос-ловакия**, които все още не са назовани „контрарево-люция“. Слушане на рогни и на чужди радиостанции. Трепети и вълнения. Въодушевление и страх, реакция - противопоставяща се, мълчание и конформизъм. „А животът си тече тихо“ – както през 1958 година ме-тафорично констатира авторите на игрален филм с това заглавие Христо Ганев и Бинка Желязкова, филм,

комунистически лидери са изключително предпазливи – поне що се отнася до това, да не повтарят грешките от Унгария 1956 г., а именно – да няма антисъветски лозунги, да не се говори за излизане от Варшавския договор. Все пак след петте срещи на „петте братски компартии“ и особено след последните две – Братиславската и тази от Черна на Тиса, където становището на Москва е ясно изявено, реакцията на ръководителите на ЧКП и на правителството изглежда малко странна, забулена като в мъгла. Другата вероятна причина за точно тази реакция е безизходицата. Реакция на партийни и дър-жавни ръководители, които са поставени пред „свършените факти“...

* ЦДА на РБ, ф. 1Б, оп. 40, а. е. 118, л. 2.

** „Събития“ е термин, използван от управляващите комунистичес-ки партии в Източна Европа, когато се случват неудобни за тях неща – като унгарското въстание през 1956, чехословашките рефор-ми от 1967-1968, процесите в Полша от 1980-1981 г.

така и останал в архивите, невидян, но обруган*... Но филм, който заедно с „На малкия остров“ на Валери Петров и Рангел Вълчанов, заедно с още многобройни художествени творби, се е появил в резултат на осъзната или подсъзнателна потребност на създателите им да противодействат на сериозните деформации на обществото, наричащо се социалистическо. Филми, произведения на изобразителното изкуство и литературата – плод на постепенното, но упорито отстояване именно на формулираната десет години по-късно цел – „изграждане на социализъм с човешко лице“.

Така бунтовната, преломна за Европа и света 1968 година за част от българския духовен елит се изживява в продължение на цяло десетилетие. Още два пъти по толкова тези интелектуалци ще отстояват хуманните ценности на 1968-а. Защото „революцията“, тяхната „революция“ от 1944-а ги е разочаровала. Защото властта, тяхната власт, се е укрепила зряво. Станала е по-хитроумен и добре въоръжен (със силови институции – Държавна сигурност, с лагери и затвори, с многобройни държавни и партийни законови средства за репресии) противник, на който може да се противодейства само по еволюционен път. Чрез хуманно творчество и честна гражданска позиция...

---

* ЦДА на РБ, ф. 1Б, оп. 5, а. е. 325.

Въпросително време...

И тук веднага идва поредният въпрос: Имаме ли основание да адмирираме безапелационно и въодушевено само революционния път за постигане на поредната утопична идея в чехословашкия ѝ вариант и да обругаваме еволюционния – този на българските почвени интелектуалци. Въпросът може да бъде формулиран и по-иначе: На какво се дължи неизлечимият комплекс на същите интелектуалци от последователната, разумна (с оглед обективните дадености и вярата им в социалистическата идея като път за постигане на един по-добър свят) позиция, която дава някакъв, макар и често твърде неудовлетворителен резултат, но която все пак е възможното алтернативно участие – творческо и гражданско – в хуманизацията на обществото. А упрекът, който си отправят, когато съпоставят себе си и собственото си творчество с тези на унгарци, поляци и чехи от 1956 до 1968 година и след това, не е ли плод на фаворизиране на „революционните“ действия, априори провъзгласени през XX век за единствено ярка изява на доблестно гражданско поведение? Революционност, безспорно израз на достойнството на унгарската, полската и чехословашката нации, но и революционност, неизбежно водеща със себе си насиленоето. И тези въпроси са повече от логични, когато се съотнасят до интелектуалците, до тяхната природа и цивилизационна функция. Те са повече от съществени, когато имаме предвид факта, че душевен гърч от своята мълчалива позиция през тази агресивно възбудила съзнанието им 1968 година изпитват почти едни и същи творци, творци, някои от които ще реагират

различно от всички останали и по въпроса за Солженицин в началото на 70-те години...

Комплексиращата „разумност“ на съвременните (почтени!) български интелектуалци става още по-трудно обяснима, когато се припомнят размислите на Георги Марков, написани през 70-те години – тогава, когато съветският блок, социализмът в България изглеждат не без основание „вечни“, а споменът на писателя-емигрант* за България е твърде силен и болезнен, тъй като е вече преосмислен: „Много обвинения са били отправяни срещу българската интелигенция – казва Г. Марков в репортажа си „Избор на позиция“, – че съобразявайки се с действителността, била преминала изцяло на конформистки позиции. Вероятно за известна част от тази интелигенция – за карьеристите и печалбарите и особено за псевдоинтелигенцията, произведена по партийна линия, могат да се кажат и по-лоши думи, но за СИЛНОТО ЯДРО ОТ ИСТИНСКАТА НАША НАРОДНА ПО ДУХ И СЪРЦЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЯ (курсив на авт.) никога не е ставало дума за примиренчески конформизъм или угодно живуркане с капризите на губернаторите, А ТЪКМО ОБРАТНОТО – за смислена обществена борба, в която по партиен път да се преодолеят ужасните недъзи на системата. Разбрала, че Ботевата теория за физическа борба е обречена на неуспех, тази наша интелигенция (в голямата си част комунистическа) премина върху Каравелови позиции –

---

* Мистериозната смърт – убийство на Г. Марков и до днес си остава една загадка. Версиите се движат между отпътуване на българската ДС за дисидентската позиция на писателя до убийство, предизвикано от „двойната му игра“ на внедрен сътрудник, който работи и за чуждо разузнаване. Въпросът на кого „служи“ Г. Марков в случая не е съществен. Безспорен е фактът, че анализите, които той прави в своите „Загочни репортажи“, са впечатляващо верни и проникателни. Те са може би единственият до момента документарен обществено-политически и социопсихологически разрез на социализма в България от 50-те докъм края на 70-те години.

за гълга и упорита борба, чрез която режимът да бъде върнат към чистото начало на комунистическия идеализъм. Тази интелигенция знаеше, че най-силното ѝ оръжие бяха именно КОМУНИСТИЧЕСКИТЕ ИДЕАЛИ, ГРАЖДАНСКАТА ОТГОВОРНОСТ И ПОЛИТИЧЕСКАТА ПРАВСТВЕНОСТ. И оттук напътък (след разгрома на Унгарското въстание през 1956 г. – бел. на авт.) до чехословашките събития през 1968 година, в България щяха да важат, макар и неофициално, щяха да се ценят и приемат навред мерките и оценките на тази интелигенция, а не тези на режима...“*.

И Георги Марков назовава конкретно, с факти и имена интелектуалците, поели по трудния път – да отстояват хуманния социализъм чрез искрено творчество и недемонстративно обществено победение. Към почтените творци са причислени Христо Ганев, Константин Павлов, Александър Геров, Стефан Цанев, Цветан Стоянов, Йордан Радичков, Радој Ралин. И ако на някои от изброените той посвещава специални есета, то Христо Ганев представя като постоянната, никога не изменила на себе си гражданска съвест: „Христо живее, за да бъде мъченик, за да бъде герой! Е, добре, аз не съм, нито желая да съм! За какво ми набира той своя пример в очите!“ – Това са думи на едн от днешните важни хора в нашата култура, някогашен наш кафеджийски (има се предвид бохемските изблици на интелектуалците предимно в популярното кафене „Бамбука“ – бел. на авт.) гругар.

„Да ти кажа право, не мога да ги понасям такива като него! – беше извикал друг в изстъпление. – Той като че ли няма друга работа, освен да се появява наоколо само за да показва, че той не е това, което ние сме! А какво е постигнал с това, да го питам? Стандарт за честност, от която никој няма нужда!“

* Г. Марков. Загочни репортажи..., с. 115.

Тази тирада принадлежи на днешен заместник-министър, също част от някогашните кафеджийски бунтари.“*

Едва ли споменатите от Георги Марков български интелектуалци, а и още няколко груги – като Валери Петров, Емил Манов, Борислав Шаралиев, Гочо Гочев, Марко Ганчев (тук могат да се прибавят и редица груги поштени творци), едва ли тези от тях, които днес са живи, не са наясно със себе си и собствената си позиция през 60-те – 80-те години. Едва ли... И съмнението ни не е просто емоционално, а логически и фактологически обосновано. Защото през цялото това време тяхната позиция е поштена и твърда, откровена интелектуална позиция, която най-малкото е основание за комплекс. Защото именно тогава – през 1969 г. – Валери Петров ще напише стихотворението „Самоизгаряне“ и ще го сложи „в чекмедже“. А за сигурно ще даде екземпляри от него на приятелите си Емил Манов и Христо Ганев да го пазят**. Изкушавам се да цитирам последните строфи от това стихотворение, тъй като то предава чувството както на поета, така и на групата инакомислещи творци – главно членове на БКП. И така – краят на „Самоизгаряне“:

Ян Палах го няма и така ни се пада
сега всеки си има своя вътрешна клада,
на която страхлив, разтреперан и ням,
се самоизгаря от мъка и срам. *

И тази „вътрешна клада“ през следващите години го прави още по-неспокойни и още по-самовзискателни...

Факт е обаче, че именно тези хора (или поне 90%

---

* Пак там, с. 123.

** Ив. Саранчев. Цит. съч., с.108.

от тях) днес отново МЪЛЧАТ. И с неособено полезен за българската култура, за българския духовен климат стоицизъм поемат отпращаните им обвинения и се усмихват – все така скептично – разбиращо, понякога може би и с известно презрение. Но и с примирение, което само потвърждава тяхната твърда и себеотстояваща се позиция, позиция обаче, която рядко се чува в публичното пространство.

В същото това днешно време за духовни водачи на нацията са се обявили немалка част от вечните конформисти – както бивши членове на БКП, така и част от бившите безпартийни, които Тодор Живков по време на своето управление нарича „армия от безпартийни комунисти“. „Армия“, с която той често заплашва и дисциплинира неудобните и непослушни интелектуалци, членове на БКП...

А че „революционността“ е била твърде примамлива (и какво по-естествено от това – да забравиш поне за броени месеци реалността и да се отгадеш на зашеметяващата екзалтация да казваш това, което мислиш, да твориш така, както умът и сърцето ти подсказват, че дори да излезеш на улицата и да вървиш с всички, скандирайки, с лозунги за свобода и демокрация в ръце – какво всъщност по-естествено от едно такова нормално човешко желание!) и през 60-те – 70-те години, че отношението към нея си остава едновременно възторжено и обвинително-обяснително свидетелстват както радиорепортажите на Г. Марков от т. нар. „Чешки цикъл“*, така и спомените и оценките на един от главните потърпевши след сплашващия удар на ЦК на БКП срещу интелегенцията от 1968 г. – автора на най-острите политически епиграми, разпространявани от хората като вицове – Радој Ралин.

* В. Петров. Живот в стихове. С., 1996, с. 316.

В есето „21 август 1968 година“ Г. Марков, след въодушевения разказ за погема на чехословашката култура, погем, усетен от самия него при посещението му в Прага през лятото на 1967 г., казва: „ЗАВИЖДАМ И ВИНАГИ ЩЕ ЗАВИЖДАМ НА ЧЕШКИТЕ ПИСАТЕЛИ ЗА ТОЗИ ГОДИНА – ОТ АВГУСТ 1967 ДО АВГУСТ 1968“*. А в „Не се гаси туй, що не гасне“** той отново заявява: „Писал съм и пак ще пиша, че завиждам от душа и сърце на чехословашките писатели. Не само за това, че станаха изразители на истинския дух на народа си, не само за това, че отхвърлиха облагите на партийни литературни чиновници, но им завиждам и за мъките, през които те бяха обречени да преминат, и за куража, който показват го ден-днешен (1977 г. – бел. на авт.). Откакто свят светува, критерият на хората е бил винаги ясен! Какво бихте казали вие за писател или философ, или професор, който, за да бъде верен на убежденията си, става носач в бирена фабрика, чистач в зоологическа градина и миач на улици? И какво бихте казали за писател, философ или професор в България, който става герой на социалистическия труд или народен деятел на културата, за да се отрече всеки божи ден от убежденията си! Не говоря за дебелите и бездарни литературни чиновници, а за ония, които имат призвание и го сменят за... звание“***.

Последният въпрос е повече от интересен. Защото той предизвиква други въпроси, като например: Какво става с творческия талант на бунтарски отстояващите се чехословашки интелектуалци? Успяват ли те

---

* Г. Марков. Загочни репортажи... , с. 121.

** Това са есетама: „21 август 1968 година“ в: Нови загочни репортажи за България – Когато часовниците са спрели. С, 1991, 45-49; „Мълчи или пет години от нашествието в Чехословакия“ (1973) – Пак там, 191-195, ; „За писателите, които търкалят варели“ (1975) – Език и литература, 1991, кн. 5, 119-123 ; „Не се гаси туй, що не гасне“. Ч. I – 1977, ч. II – 1978) – пак там, 123-131.

*** Език и литература, 1991, кн. 5, с. 125.

двадесет години по-късно да се съхранят не само като гражданска позиция, а и позитивно-творчески? Не е ли твърде висока цената, която плащат хилядите тогава все още израстващи млади хора за жертвеното си обществено поведение, което ги лишава от възможността за професионално развитие, а оттам и за сериозно присъствие в културния живот на Чехословакия?

Съществени са и въпросите, отнасящи се до творчеството на почтените български интелектуалци, тези, които все пак не сменят „призвание за звание“. До тяхната социополитическа функция, до морално-ценностното им въздействие върху немалка част от българите...

Твърде интересни като спомен за преживяното след август на 1968 година са екзалтираните слова на Радој Ралин: „За мен Пражката пролет беше началото на червения ренесанс. После съветските танкове ме накараха да остаряя с четири десетилетия и да намразя всички глупави илюзии. Крещях диво заедно с песните на Карел Крил от радио „Свободна Европа“ и повече знаех какво става в Чехословакия, отколкото в България. Моите приятели Павел Кохоут и Сергей Махонин бяха изгонени, но пиесите на Вацлав Хавел, предавани от чуждите радиостанции, угесеторяваха надеждата ми. Саможертвата на Ян Палах почувствах като съдбовна загуба. Покушението над Пражката пролет покрусил надеждите на цяла Източна Европа, но саможертвата на чехословашкия народ размислил целия социалистически лагер и ускори неговото пробуждане с половин век“*. И думите на Радој Ралин предизвикват редица въпроси: За какво „пробуждане“ става дума? Дали за потвърждение на скептицизма и примирението, че сме обречени – от Унгария 1956 – през Чехословакия 1968? След като Радој Ралин е „намразил всички

* Homo Bohemicus, 1994, 15-16.

глунави илюзии“, гали не смята, че обикновеният българин се е заредил с нова илюзия – на обречения бунт? Как си обяснява Рагой Ралин собствената си открито и предизвикателно противопоставяща се позиция, на която той не изменя от началото на 50-те години насетне – като нещо по-малко значимо, ценно и почетено от предварително обречената чехословашка революционност?

През 1997 година на въпроса: „Защо не се намериха повече интелектуалци, за да се опълчат срещу диктатурата, срещу тоталитаризма?“ Рагой Ралин дава следното обяснение: „Аз мисля, че на този въпрос отговорът е в моята пиеса „Конферанс“. Вътре говоря и за чешките събития, и за свободата. Отговора го дадох и в едно интервю, когато ме запитаха защо българските дисиденти се появиха късно. Споменах, че никоя от бившите социалистически страни не си избяга от парламента. В никоя друга страна нямаше такива убийства. Взе се страхът на хората... Искам да наблегна, че условията в нашата страна бяха най-лоши.

Причината виждам и в характера на народа, който е прекарал едно тежко иго“**.

И макар повечето от констатациите на Рагой Ралин да са безспорно верни, не е ясно все пак защо той пропуска добре известния му факт, че двете страни – Чехословакия и България – имат и предходна, досоциалистическа история? Защо забравя, че Чехословакия има времето на Първата си република (1918-1938 г.) – време на последователно демократично развитие? Докато през същото това време България преживява национална катастрофа, своеобразна гражданска война, военни преврати...

Защо дори поетът-сатирик – всеизвестният

---

* Б. Кунчев. Насаме с Гъливер. С., 1997, 137-138.

автор на „Люти чушки“, – защо гори той като че ли не желае да обясни докрай себе си като явление... „Люти чушки“! Една уникална книжка с твърде невинно съдържание (преработени народни епиграми), но и с твърде провокативното мото: „...Тъй, от гните робски и хайдушки/ сме изяли много люти чушки/ затова ни е лютив езика.../ и тежко му кой ни предизвика.“ Една книжка обаче, станала изключително популярна колкото заради авторите (художник е Борис Димовски), толкова и заради нейната съдба. Книжка, станала емблематична за двамата творци, книжка, по-голямата част от тиража на която е изгорен в печатницата заради една презумпция на властта, видяла в подписа под парафразата „Сит търбух за наука глух“ имитация на подписа на Тодор Живков*. Така Радој Ралин, за когото и днес голяма част от българите вярват, че е лежал в затвора или е бил в лагер заради тези „Люти чушки“ (част от които пламъците изхвърлят навън, с полуизгорели страници – един зловец документ на времето), става легенда, определено героизирана от народното съзнание, въпреки старанието на властта да не допусне героизация...

Една легенда обаче, която е ярко потвърждение за наличието на обществен климат, в който хората са подтиснати болезнено от липсата на свобода, обществен климат, който води българите до живот, затворен в себе си. Положение, неизменно отправящо асоциациите към петте века робство, които раждат потребността от „мъченици за правото народно дело“...

Времето от Унгарското въстание през 1956 до краха на реалния социализъм у нас в края на 1989 година е наистина въпросително време... И пътят към верните отговори определено не е в емоционалните

---

* По сведения на Радој Ралин намерението на авторите е било да имитират подписа на академика Тодор Павлов.

възхвалявали или упреци, а в осмислянето и преосмислянето на собствената ни социалнополитическа реалност в годините на социализма чрез внимателното вглеждане в спецификата на българския властови механизъм. Специфика, която предопределя и специфично българските интелектуални реакции. Специфика, която има своето проявление и по време на българския скандал „Солженицин“...

Позиции

Българският духовен елит през втората половина на XX век – до края на 80-те години – не е сборно понятие. Той е сътворен от отделни личности, които партията-гържава е разделила просто и удобно на членове на БКП и безпартийни. Деление, което дава теоретична възможност за лесно въздействие, манипулация и контрол над интелигенцията. Но колкото и силна да е тоталитарната власт, тя никога не успява да предотврати сближението между интелектуалците, осъществявано предимно на основата на сходните им морални и ценностни позиции. С тези юридически нерегламентирани „приятелски кръгове“ или „групички“ ЦК на БКП ще се бори постоянно, ще сменя тактиката през годините на своето управление – ще привилегирова, награждава, наказва и прощава, но никога няма да успее да разруши докрай, а още по-малко да постигне желаната цел – пълното обедняване и обезличаване на българската интелигенция. И така, чрез противодействие и противостоене (на едни), чрез

объркващо властта „мълчание“ (на груги), чрез разумното приемане на особената „привилегированост“ (от трети), разбира се и чрез проява на конформизъм, на открито служене на партията-гържава, на послушание (от четвърти) – тази „шареност“, макар и в процентно съотношение госта неравностойна (най-тежка е последната група) характеризира духовният ни елит, а не едноцветната безличност.

ПРОТИВОПОСТАВЯНЕТО, изразяващо се в защита на творческата позиция чрез почтена гражданска реакция, става обикновено в затворен кръг (по време на срещите с ЦК или политбюро на БКП, или в първичните партийни организации на творческите съюзи, или сред приятели), противопоставяне, което не се чува и би минавало границата на интелектуалната разумност, ако е придружено с непременното желание да се чуе в публичното пространство. Тази позиция се отстоява трудно, когато в отговор получава репресия и не само че не може да се зарежда чрез удовлетворение – публично санкциониране, а и носи предусещането за забрава, за възможността да те причислят след време (както всъщност и става) към гругите – конформистите, казионните, богопомазаните творци. „С Христо Ганев – споделя Валери Петров – по едно време, помня, си казахме: Абе човек се мъчи да върши достойни актове в живота си, а пък ето на, свидетелите изчезват (това става непосредствено след смъртта на Емил Манов – бел. на авт.) – и кой ще припомни как си се гържал на едн-кое си събрание?...“*

А ето, не само като необходимост да се опровергае скептицизмът, а и за да се илюстрира позицията на отстояването-противостоенето, откъс от протокола на срещата на Секретариата на ЦК на БКП с киноработници, състояла са на 22 март 1958 г., която

* Ив. Сарандев. Литературни анкети. С., 1997, с. 108.

се ръководи от Димитър Ганев в присъствието на Тодор Живков:

„Б. Българанов: Ние носим партийни билети с тебе. От къде съдим дали добре или зле съм постъпил – определяме от това какво ще кажат хората. Аз тук присъствах на прожектирането (на филма „А животът си тече тихо“ – бел. на авт.). Бяха все членове на ЦК. Не чух нито един човек да го одобри. При това идват партизани тук в ЦК, отиват при своите зав. отдели и всички до един се възмущават. Неужели това не ти действа?“

Хр. Ганев: Не.

Б. Българанов: Защо ще изкараш всички тези хора, които са го гледали, неграмотни хора, не разбират от твоята идея. Тази идея, за която ти говориш, не се вижда, не се чувства. Другарят Живков ти каза съвършено искрено, че си искал да създадеш, обаче как се е получило, как е дадено? Позамисли се мъничко! Затова съществува критика и самокритика, за да можем, когато ни критикуват хората да се замислим за себе си, а ти казваш: не можете да ме убедите, идеално е!

Хр. Ганев: Не смятам, а казвам, че е правилно от партийна гледна точка.

Б. Българанов: Аз просто не мога да разбера на каква позиция застанахте днес!

Хр. Ганев: Аз съвсем не мога да разбера този човек, който три години е мислил така, ако в сценария съм мислил, значи и в живота си съм мислил антипартийно? На базата на този филм можете да ме изключите от Партията, защото в продължение на 3 години така съм мислил. Не може така да мислите, че изведнъж съм осъзнал грешката. НЕ МОГА ДА МИСЛЯ ДРУГОЯЧЕ! (курсив на авт.) В продължение на 3 години така съм мислил. Аз видях реакцията на партизаните, видях реакцията и на хората. Аз знам и какво значение има,

когато предварително се изказва едно мнение.

Дим. Ганев: А всяко друго мнение е от хора шаткави. Филмът може да бъде пуснат или не. Това ще зависи от Министерството на културата (което в онзи момент се ръководи от В. Червенков, назначен и на този пост лично от Т. Живков с ясната задача – да дисциплинира интелигенцията – бел. на авт.), но бъдете сигурен, че когато излезе на екрана този филм, първо, ще се яви критика в пресата, вероятно не, а сигурно ще се яви и второ, самият автор на сценария и създателите на филма ще бъдат критикувани от здравите партийни сили и че нездравите хора в идейно отношение ще се явят да ви защитават. Бъдете сигурни в това. Щете или не щете, около вашия филм, така, както е създаден, ще бъде одобрен именно от тези, които искат да видят разложение в Партията, които искат да видят принижено значението на нашето партизанско движение и на партизаните, които искат да видят в този филм и насочат стрели срещу партийното ръководство и партийната линия... Това ще видят! Тези ще ви подкрепят! Ако вие така размислите добре, ще видите, обективно така се получава...“*

Навън просветените българи – интелигенцията – дори не погодират за тези „битку“. Интересуващите се, тези, които следят културния живот в страната, най-много да прочетат публикуваните в „Литературен фронт“, „Септември“, „Пламяк“ или „Театър“ критични статии за филми, книги или пиеси, да се запознаят с различните гледни точки на българските интелектуалци. От които ще разберат, че нещо като че ли не е наред, че нещо става – но точно какво – това се знае само в тесен професионален кръг. И в Политбюро, разбира се.

В този момент желанието за себеотстояване

* ЦДА на РБ, ф. 1Б, оп. 5, а. е. 325, л. 50-51.

(макар и вероятно повече емоционално-отреагиращо, отколкото осъзнато като вид мисионерство) явно е твърде голямо, поради което и се използват различни художествени форми за постигането му. „По това време, мисля – споделя В. Петров, – той (Христо Ганев – бел. на авт.) публикува и едно стихотворение срещу страхливостта у безстрашните госкоро, което обърна внимание на цялата ни общественост тогава.“*

Друга почтена позиция на български интелектуалци (често това са едни и същи хора, които в различни ситуации избират една или друга реакция) е позицията на МЪЛЧАНИЕТО и произтичащия от нея отказ от участие в „парада на властта“. Позиция, която няма нищо общо с конформизма. Защото в България съгласието и конформизмът почти никога не са били мълчаливи, дори напротив, те са говорещи, дори понякога френетично припяващи. Безспорен израз на мълчаливо несъгласие, на неучастие с достойнство, кротък и недемонстративен избор е изборът на двамата приятели Валери Петров и Христо Ганев през 60-те години във Варна: „... На една, май първата от летните срещи на писателите с Тодор Живков в нашия варненски дом, нещата бяха станали толкова неприятни, че с Христо Ганев решихме да се измъкнем. Там имаше една „Златна рибка“, така се казваше ресторанчето, отидохме с жените си и си хапнахме. На другата сутрин гледаме – хората някак ни избягват. Да си призная, отначало си казах: „Срам ги е.“ Още сервилността не беше достигнала тези рекорди, които стигна по-късно. Имах чувството, че това, което ние бяхме усетили и което ни накара да не отидем, у другите е задействало със закъснение и се срамуват сега един от друг. А то не било чувство за неудобство, а съвсем друго – просто страняха от нас. После пък почнаха да

---

* Ив. Сарандев. Цит. съч., с. 150.

се съчиняват гопълнително разни легенди...“*

Тази случка не остава незабелязана от властта. На заседание на партийното бюро при СБП от 17 юли 1970 г. Г. Караславов заявява: „В ГК на БКП е известно, че при нас има в някои отношения опозиция, която клони към отричане политиката на ЦК на нашата партия. Така например, когато преди две години гр. Тодор Живков посетил нашия почивен дом, групичка писатели изглежда нарочно напуснали“**. По същото онова време мнозинството български писатели прави ежегодна екскурзия до Варна, специално за да присъства на срещата с Тодор Живков (срещи, които той провежда всяко лято в почивния дом на писателите) – с надежда да бъде забелязан жестът и да се получи съответна награда за него – все едно дали пост, жилище или просто ласкателното внимание на първия партиен ръководител...

А в мемоарния си роман „Ти си следващият!“ Любомир Левчев разказва интересен случай от 1967 година. След като младият тогава поет е провел госта смущаващ разговор с Георги Марков, той по бохемски навик се отбива в Клуба на журналистите да пијне нещо успокоително-обогряващо. След „втората водка“ в клуба влиза Христо Ганев, „мрачен и сам като мен“. Той приема поканата и сяда на масата до Левчев. Провежда се следния разговор:

- „ – Какво става? Май че вали?
- Не гъжг, а потоп!
- Значи започна. Как мислиш, Ной ще ни вземе ли?
- Не. Няма – отсече Христо. Беше странно усмихнат.
- Откъде знаеш?
- Знам, защото идвам от ЦК.

Сега и двамата се разсмяхме. Но не защото ни

* Пак там, с. 92.

** ЦДА на РБ, 1Б, ф. 357, оп. 1, а. е. 99, л. 91-92.

беше весело. А защото играта на гуми се получаваше.

– Значи там ти казаха?

– По-точно аз им казах.

Разбихах, че става дума за нещо сериозно. Христо ми съобщи, че са го извикали в ЦК и са му предложили да стане председател на Съюза на филмовите гейци, но той отказал. Настъпни пауза, в която се гледахме изпитателно. Той вероятно е искал да разбере как ще реагирам, а аз се бях вцепенил от изненада... Изведнъж избухнах. Може и да съм се развикал. Упреквах Христо, как е могъл да направи тази глупост:

– При кого те извикаха? Кой разговаря с теб?

– Венелин Коцев.

– А защо не Тодор Живков? Вашият Янко!

Почувствах, че бръкнах в лоша рана, и млъкнах. Христо също...

– Но защо този максимализъм? Малко ли са ти отстъпили? Колко много можеше да направиш за киното, за всички нас!

Отговорът на Христо беше страшен и категоричен:

– Нищо не може да се направи!

Това беше един от най-съществените ми разговори през онези години – продължава спомена си Левчев. – Възпроизвеждам го произволно и все пак точно. Защото този разговор продължаваше и когато останах сам. **ЗАЩОТО ХРИСТО ГАНЕВ БЕШЕ НЕ САМО ДОСТОЛЕПНА, НО И ПО НЯКАКЪВ НАЧИН ЕТАЛОННА ЛИЧНОСТ** (курсив на авт.). Пълна илюзия ли е това, което предлага властта? Или тези възможности трябва да се използват? Отговорът на Христо беше отрицателен: „Нищо не може да се направи!“*

Ето още едно, макар и мемоарно свидетелство за **МЪЛЧАНИЕТО**, чийто израз е отказ от участие, този път във **ВЛАСТТА**. Отказ, ясно осъзнат и като

* Л. Левчев. Ти си следващият! С., 1998, 291-293.

невъзможност да промениш каквото и да било, след като играта на властта е ясна, отказ, ясно осъзнат и като потребност да се себесъхраниш – единственото, което ти остава.

В същото време и съмненията, въпросите, които тогава си задава Любомир Левчев, са естествени, те са го известна степен типични за тяхното „поколение“ творци. Надеждата, все едно гали е искрена или поддържана по необходимост – за оправдание на собствените ти компромиси, – именно тази надежда обяснява, от една страна, мотивите за групата (третата) позиция. И мълчаливият разговор, който Левчев, останал насаме със себе си, продължава с Христо Ганев, много точно доизяснява причините за „избора“ на част от младите или пък не толкова млади, но пък безпартийни творци: „Сигурно в продължаващия диалог аз съм му казал: „Да, но ти си партизанин. Ти си направил един преврат. Ти си бил народен герой, а след това – народен представител, граги Колка. Лесно ти е сега да говориш като Еклесиаст – всичко е суета!... А онези, които никога не са гонили вятъра?!“ Тук коментарът е излишен. Защото няма нищо по-логично от тези горчиви, констативно-оправдателни и също самосъхранителни мисли...”*

ТРЕТАТА ПОЗИЦИЯ се изразява от творци, приели ролята на гружелюбния „придворен“, която роля се променя с годините и се играе различно, тъй като изпълнението е зависимо колкото от „режисьора“, толкова и от индивидуалния „талант“ на изпълнителя. Това са изтъкнати интелектуалци като Емилиян Станев, Дечко Узунов, Йордан Радичков... Те се ползват със статут на „особено привилегировани“, те са и най-често канени (като съставна част от т. нар. ловна

---

* Пак там.

гружина или пък на гости при известните „петъци“, организирани от Л. Живкова) и награждавани от властта – Тодор Живков. От тях не се искат публични клетви за вярност. Дори напротив – предоставена им е възможността за свободна и неограничавана откън творческа изява. Те представят традиционната група от „придворни“ интелектуалци, с каквато всяка власт се е ограждала, от чиято компания всяка власт се е ласкаела и чрез нейната, макар и нерядко привидна гружелюбност, се е легитимирала. Спокойно-философското приемане от тези творци на отреденото им място личи от спомена, който поетът Стефан Цанев разказва за един действителен, но съвсем анекдотичен и същевременно емблематичен случай: „Великият художник Дечко Узунов празнуваше рождения си ген. Тресейки от смях величествената си бяла грива, той разказваше как обявдал вчера с Тодор Живков, как оня му окачил за трети път един и същи орган.

– Ами какво да те правя, като ги имаш всички – смее се Живков.

Тогава един завистлив и бездарен поет, който въпреки всичките си плонжове не бе се докопал до никакви отличия, се провикна:

– Абе, бай Дечко, преди ходеше при цар Борис, сега ходиш при другаря Живков... Как става тая работа?

– Слушай, момче – отвърна му великият художник, – първо, там не се х о д и, там к а н я т, а като канят – ще поканят Дечко Узунов, а не тебе!*

Към групата на приближените до властта са и тогава младите и надеждни творци Светлин Русев, Георги Джагаров, Любомир Левчев, които имат в биографията си и бохемско-„еретичен“ период и които в определени моменти ще бъдат поставени начело на творческите съюзи, ще възглавяват водещите

* Ст. Цанев. Убийците са между нас, С., 1996, 185-187.

литературни издания. В новите си роли те ще са и конюнктурни, а понякога – и верноподанически обслужващи. Безспорно талантиливи творци, тяхната съдба е доста превратна, но съдба, която в немалка степен зависи от тях самите, от способността им да устоят на съблазните на властта или по-скоро на развалата от властта...

Новият стил в отношението на Тодор Живков с художествената интелигенция е впечатляващо умен – с оглед целите на БКП и лично на първия ѝ секретар. Той не прави гори и опит да се заобиколи с част от онези творци, които с увереността на своя минал, борчески актив, заемат една коригираща, донякъде контраадаптивна, противопоставяща се позиция. От името и в името на чистия комунистически идеал, от името и в името на своята, макар и утопична вяра, на която властниците безнадеждно са изменили и прогължават да ѝ изменят. Тези хора, освен че не са подходящ обект за флиртуване, са и в известна степен неприятни за партийната върхушка. В есето си „Законът на Пушкин“ Стефан Цанев, опирайки се именно на своята памет за близкото минало, памет, върху чиято важност и значимост за днешния ген специално набляга и Пол Рикъор, казва: „Нищо не вбесяваше тогавашните управници толкова, колкото напомнянето на собствените им идеали“*. За няколкото години след 1956 властта се е убедила, че по-рационалното отношение с „тази група“ е търпението, придружено с перидично наказание като спиране на произведенията на нейните представители, публикуване на поръчкови статии в специализирания печат, които да разкрият неправилните им партийни позиции или допуснатите „политически грешки“. Понякога Т. Живков и неговото обкръжение (което се променя от време на

---

* Пак там, с. 175.

време, когато той прецени, че има около себе си неудобни или пък станали вече опасни с устойчивите си позиции във властта хора) се задоволяват само с предупреждения към тези „непослушници“, предупреждения, които се правят от хора, специално подбрани за подобни мисии...

Безспорно типична и НАЙ-АГРЕСИВНА Е ПОЗИЦИЯТА на конюнктурно-застраховащите се, на послушно и вярно обслужващите властта, на партийно-апологетичните творци... Позиция, в повечето случаи толкова стереотипна и застинала през годините, че проследяването ѝ може да стане чрез просто изброяване на новите ръководни персонажи. Разнообразието, промяната зависят почти единствено от личните маниери на новите действащи лица. Разликата например между Георги Караславов (председател на СВП в годините 1958-1962) и Георги Джагаров (председател на същия съюз за времето от 1966 до 1972 г.) – и двамата „избраници“ и „любимци“ на Т. Живков – е най-вече в по-голямата безскрупулност и главозамайване на втория в сравнение с не по-малката безскрупулност и самонадеяност на първия.

Илюстрирам твърдението си чрез тези двама писатели, представители на различните „поколения“ творци – „старите“ (утвърдили се в художествения живот преди Втората световна война) и „младите“ (заявили творческия си талант след края на 40-те и през следващите години). Разбира се, между снемането на Караславов и възкачването на Джагаров стоят почти четири години. Време, през което властта не само флиртува и лабира, а и сменя (понякога рязко) своето отношение към интелигенцията. Именно в този лъкатушещ период начело на Съюза на писателите застава първо Камен Калчев (1962-1964 г.) – от „старото“, по-почтено (в рамките на възможното) поколение

творци. Писател, който през 1962 година е по-приемлив за Съюза, съответно с оглед промените, настъпили в политическия живот (окончателното утвърждаване на Т. Живков начело на партията и държавата и последвалата либерализация на социополитическия и културния живот в България) – и за управляващите*. После – Димитър Димов (1964-1966 г.), представител на „средното“ поколение. Един разумен и фин интелектуалец, преживял своята творческа и лична грама в началото на българските 50 години (скандала около романа му „Тютюн“), грама, която по неизбежност го обрича да си остане докрай „самотник“ в културното ни пространство**. Комичните ситуации, които Любомир Левчев разказва***, предизвикват съчувствие и разбиране към писателя заради трудностите, с които се сблъсква по време на своето председателство на СБП, но не и съмнение в тяхната приблизителна

* В литературната анкета с Хр. Радевски, направена от Й. Василев, председателят на СБП за времето от 1949 до 1958 г. разказва за положените от него усилия Камен Калчев да поеме секретарството още тогава – 1958 г. Властта се противопоставя, в онзи момент за нея по-удобен е Г. Караславов. – Й. Василев. Христо Радевски. Литературна анкета, С., 1993.

** Н. Христова. „Социалистическият реализъм“ и грама българского творца (ср. 40-х – ср. 50-х годов). Bulgarian Historical Review, 1998, Vol. 1-2, p. 152-179.

*** В мемоарния си роман „Ти си следващият!“ Левчев разказва следното за Д. Димов: „Още преди това партийно събрание (става дума за избора на партийен секретар на СБП през 1966 г., когато вместо предложения от ЦК Димитър Методиев е избран предложението от събранието Георги Джазаров – бел. на авт.), председателят Димов ме бе извикал в кабинета си. За моя изненада покани ме на обяд. Видях на бюрото му разстлани снимки на писатели. Димов се смути и покри този звезден атлас с вестник:

– Знаете ли, Левчев, аз никога не съм се въртял в Съюза на писателите и сега ми е трудно да свържа имената с лицата на нашите колеги.

Почти веднага се уверих в неговите затруднения. Отидохме в клуба на журналистите. На гардероба срещнахме Цветан Стоянов.

гостоверност. Те органично се „вписват“ в представата ни за автора на „Поручик Бенц“, „Осъдени души“ и „Тютюн“, представа, създадена и с помощта на публикуваните биографични сведения за Димитър Димов*.

След смъртта на този „български хидалго“ настъпва времето на Георги Джагаров. Време, през което избухва и българският скандал „Солженицин“...

Поздравихме се сърдечно и почтително:

– Добър ден, другарю Здравко Петров – каза председателят.

Разбира се, Цветан направи някаква неволна физиономия, която подсказа на Димов, че е сбъркал. Вече влязахме в ресторанта, когато председателят рязко се върна назад и каза на Цветан:

– Извинете, другарю Тончо Жечев. Аз с тези мои диоптри...“

Друг път все още бохемите Л. Левчев и Константин Павлов отново са седнали в Клуба на журналистите: „Вратата се отваря и в полупразния ресторант влизат Димитър Димов и Георги Джагаров. Председателят и партийният секретар очевидно идват от някакво заседание. Коста Павлов маха с ръка да дойдат при нас. И те идват. Но хидалгото Димитър Димов трябва все пак да запита:

– Имате ли нещо против да седнем при вас?

– Вие – разбира се! Аз Ви поканих! Но не и Джагаров.

– Защо?! – ахва от притеснение Димов.

– Защото Джагаров е лайно!

Това беше последният опит на Благородника да влезе в контакт с мисленето на младите писатели. Само след два месеца той почина ненадейно в Букурещ...“ Л. Левчев. Ти си следващият!, с. 251-252.

* Кр. Куюмджиев. Димитър Димов. С., 1987.

ЗАКОНОМЕРНИТЕ „СЛУЧАИ“ И ОСОБЕНО ЕДИН ОТ ТЯХ...

Просветените българи навлизат в 1970 година с нови надежди за себе си и с нови обещания за благоденствие, дадени им от властта. Температурните промени, предизвиквани от внезапната поява на „топли“ или „студени“ политически течения от Изток, са обичайно явление за нашето историко-географско положение. Те не пречат на родената тук и закалявана в продължение на десетилетия художествена интелегенция да се чувства относително комфортно. Да се затваря с удоволствие в своята творческа микроклиматична среда, да я напуска, когато обстоятелствата (външно или вътрешнополитически) го наложат. Да реагира послушно, със скептично примирение или с плахо противопоставяне и упорито себеотстояване на периодичните бури, които властта разгаря на обществената сцена. Бури-скандали, избухващи по повод на избрани от нея културни събития, отделни произведения или интелектуално-нравствени позиции, санкционирани като „отклонение от партийната линия“.

От 16 до 24 ноември 1970 г. в София се провежда Втората национална конференция на българските писатели*. На последното, немо заседание, се слага началото на поредния културен скандал, известен като „случая „Солженицин“**. Поводът е реакцията на

---

* ЦДА на РБ, ф. 551, оп. 3, а. е. 14, 15, 16.

** Непосредствено след XX конгрес на КПСС и Априлския пленум на ЦК на БКП както в политическия речник, така и в историографията културните скандали, избухнали вследствие на регламентираното идеологическо и административно вмешателство на управляващата БКП в културния живот, влизат с определението „случай“. То е резултат на действащата в онзи момент, а и през следващите десетилетия (до края на 1989 г.) идеологията, според която както „зрешките“ – творчески, идеологически и политически, така и последвалите ги репресии към отделни интелектуалци са инцидентни, т. е. те са „случай“, а не закономерност или пряко следствие от неправилната партийна линия или пък от погрешен курс в културната област.

Известно е, че в действителност нещата стоят по съвсем различен начин. Приложеният още от Ленин „творчески“ марксизъм е „доразвит“ от Сталин и продължен след него. „Творческо“ е непосредствено, изкривено прилагане на марксистичката философия в практиката на „реалния социализъм“. „Диктатурата на пролетариата“ още в началото (Октомврийската революция от 1917 г.) проявява елементи на тотална диктатура, които елементи се доразвиват и усъвършенстват през следващите десетилетия. Неразделен елемент от большевишкия тип тоталитаризъм е превръщането на културата в основен идеологически инструмент, използван от большевишката и всички комунистически партии за пълен контрол върху творческия процес. Пряко следствие от този контрол е отнемането на свободата на словото, на печата, на личността чрез осигуряване „ръководната роля на Партията в културата“, регламентирането на цензурата и узаконяването на репресиите.

Така след Априлския пленум от 1956 г. вече се говори не за разправата с Ал. Жендов, а за „случая Жендов“; административната намеса относно съдбата на романа „Тютюн“ на Димитър Димов става „случаят „Тютюн“. Точно по този начин се регистрират и културните скандали от края на 50-те и следващите години – от „случая Емил Манов“ (1957) през „случая „Солженицин“ (1970-1974), до „случая „Фашизмът“ на Ж. Желев, романа „Лице“ на Бл. Димитрова и филма „Една жена на 33“ на режисьора Христо Христов (1982). Въпреки тези пояснения и уговорки, в статията наред с определението „скандал“ се употребява и „случай“, поради по-голямата популярност, която има впрочем от определението.

писателите към предложената за гласуване протестна телеграма до Нобеловия комитет в Стокхолм. Така нареченият „случай“ в следващите години има своето продължение. През 1971 г. са наказани петима членове на Съюза на българските писатели. Проблемът „Солженицин“ се актуализира отново в края на 1973 и особено в началото на 1974 година във връзка с новоизлязлата тогава на Запад книга на руския писател „Архипелагът ГУЛаг“. Проведена е и масирана пропагандна кампания чрез периодичния печат, радиото и телевизията.

„Официалното“ развитие на скандала „Солженицин“ може да бъде проследено по документите, съхранявани в Централния държавен архив на Република България (ЦДА на РБ) и по публикациите в специализираната преса. Първостепенните архивни материали дават обилна информация за видимата страна на събитието, но са определено непълни и недостатъчни с оглед на обективното, задълбочено и вярно представяне както на ролята на властта, а още повече – на позициите на отделните творци, свързани със скандала.

Много по-трудно е да се разкрие „неофициалната“ реакция на българската художествена интелигенция, тъй като свидетелствата по отношение на нея са твърде ограничени. Автентичен документ – хроника на българския „случай“ „Солженицин“, придружена с размисли и лични оценки, представлява „Дневникът“, волен в продължение на четиридесет години, на литературния и художествен критик Борис Делчев*. Другите сведения са главно от мемоарен характер**.

---

* Б. Делчев. Дневник. С., 1995.

** М. Ганчев. Общото в частния случай, в. Работническо дело, бр. 46 от 15 февруари 1990 г., с. 3.; Ив. Сарандев. Валери Петров. Литературни анкети. С., 1997; Г. Джагаров. Пак за българския случай „Солженицин“. в. Труд, бр. 201 от 28 юли, бр. 202 от 29 юли 1998 г., с. 14, В. Андреев. Живков – мъртъв приживе. С., 1991; Л. Левчев. Ти си следващият! С., 1998.

Твърде съществени за обективното възстановяване на скандала „Солженицин“ се оказаха проведените лични разговори – интервюта с някои от преките участници в събитията от началото на 70-те години. Естествено както мемоарните разкази, така и данните от интервютата са използвани с необходимата гоза критичност към сведенията от подобен вид*.

„Официалните“ и „неофициалните“ източници носят специфична информация, която взаимно се допълва и по този начин позволява да се направи приблизително вярна реконструкция на събитието – културен скандал от началото на 70-те години**.

---

* Разговор с В. Петров от края на 1997 г., който включва по-широк кръг от въпроси относно цялостния политически и културен живот у нас след Втората световна война. С Хр. Ганев – през пролетта на 1998 г. – разговор-интервю от същия вид като този с В. Петров. В края на 1999 г. бе проведен и телефонен разговор с Хр. Ганев, в който той категорично отказа да споделя мисли по скандала „Солженицин“, изрази своето искрено раздразнение от продължаващата „дисидентска дискусия“ в българската среда. С Марко Ганчев – разговор-интервю от октомври 1999 г., конкретно посветен на „случая Солженицин“. Разговор, в който поетът гаде интересни и документално нерегистрирани (а може би просто неоткрити от нас) данни за развитието на българския скандал „Солженицин“.

**Но точно тук възниква един принципен проблем: Как да възстановим близкото минало по начин, разбираем за младите хора, които нямат нищо спомен, нищо обективна информация за това време. А този въпрос в никакъв случай не е маловажен. Стесняването на читателската аудитория, свеждането ѝ само до просветеното средно и по-възрастно поколение е не само неоснователно, а и в известна степен дискриминационно. Дори нещо повече. То би могло да се възприеме и като самоцелно, тъй като голяма част от представителите на хуманитарната интелигенция, живяла и творила в годините на „реалния социализъм“, сама е дефинирала своето мнение и отношение към него. Формирала е своя представа, която е зависима от личните качества, от индивидуалната биография на всеки отделен творец. В този смисъл днешната научна оценка на политически, обществени, социалнопсихологически и културни процеси за периода след Втората световна война за нея е по-скоро събитийното-припомняща, отколкото познавателно-корективна.

Кой е Александър Солженицин?

„Най-големият руски писател от живите ... руски като неразделна част от Съветския съюз“ – това е Александър Исаевич Солженицин според френския писател Пиер Декс*.

... Роген в руско село, преживял трудно детство, математик по образование, но изкушен от литературата – в ранните си години той се опитва да пише стихове и проза. Участва във Втората световна война, след това е изпратен в лагер, после – на заточение. И така, докато се разболява от рак**. Предвижданията на лекарите са, че му остават не повече от три седмици живот. Погрешна диагноза или чудо? Този въпрос си задава Солженицин, когато за свое собствено учудване продължава да живее и дори оздравява. При такава съдба не е изненадващо чувството, което фаталистично го обзема – чувството, че е месия. Чувството, че той е „избраникът“, призван да разкрие истината за ужасната съдба на попадналите в съветските лагери, че той е задължен пред паметта на хилядите

Докато създаващата се в постоталитарните години хуманитарна интелигенция не би могла да е пълноценна, ако трябва да се реализира, като с лекота приеме препоръчаната ѝ забравя на пет десетилетия от съществуването на собствената държава, оценяването на сътвореното през това време като културен и цивилизационен „хиатос“, твърде катастрофален с оглед интензитета на развитието в постмодерната епоха. А световната история на културата е доказала, че стойностни произведения се създават тогава, когато развитието е последователно, еволюционно и се осъществява в немалка степен въз основа на приемствеността.

Разбира се, в конкретния случай става дума главно за методология и структура на изследването. Обстоятелствената реплика във връзка със скандала „Солженицин“ именно поради посочените по-горе съображения, е предшествана от предисловие и завършва с послеслов.

* Б. Делчев. цит. съч., с. 170.

** Ал. Солженицин. Рекло телето гъба да мушка. С., 1998, с. 9.

загинали, пред все още живите. Чувство, което никога не го напуска. И което прегопределя цялото му творчество.

Следват реабилитация, учителстване, трудни опити за освобождаване от конспиративността, с която и благодарение на която е живял и писал в продължение на години. Така идват ХХ (февруари 1956 г.) и най-вече ХХІ конгрес на КПСС (октомври 1961 г.), когато Н. С. Хрущов нанася своя втори, много по-силен удар срещу сталинизма. Решителна, повратна година за Солженицин: „Отдавна не помнех толкова интересно четиво като речите на ХХІ конгрес“ – възкликва той*. Светът започва да изглежда малко по-различен за неразкрития и неоткрит все още писател. Изказването на Александър Твардовски на самия конгрес, споменът за поемата „Василий Тьоркин“ на същия Твардовски от времето на войната, малките „пламъчета“, които открива в някои от публикациите на сп. „Новый мир“ окуражават, насърчават, освобождават донякъде страха и събуждат естественото желание за публична изява. И Солженицин изпраща преработен ръкопис на бъдещия „Един ден на Иван Денисович“ в най-либералното (в сравнение с казионната консервативност на всички останали) списание, чийто главен редактор е Ал. Твардовски. Така се стига до запознаването между двамата големи руски творци – поета Твардовски и писателя Солженицин. Поставено е началото на едно трудно, изпълнено с колизии приятелство, но приятелство, запазено „до гроб“**. Едно паметно приятелство от шестото десетилетие на ХХ век, приятелство, което изпива цялостно, до грън предизвикателствата на

---

* Пак там, с. 20.

** Б. Делчев. Цит. съч., с. 199; Ал. Солженицин. Цит. съч. В по-голямата част от автобиографичната си книга авторът проследява взаимоотношенията си с Ал. Твардовски.

съветския социалистически експеримент. Но и приятелство, което може би именно поради тези обстоятелства, а вероятно и въпреки тях, е дълбоко ползотворно както за поета, така и за писателя.

Така, преминала през всички перипетии на желязната съветска цензура, благодарение на временното следсталинско разведряване на обществения климат и на търпението, на непривичното за автора благоразумие, благодарение на опита и упоритостта на издателя, и най-вече благодарение на получената „благословия“ от Н. С. Хрущов – нещо твърде обичайно за нравите, сътворени в СССР и наложени в целия „социалистически лагер“ – в ноемврийската книжка за 1962 година на сп. „Новый мир“ излиза от печат повестта „Един ген на Иван Денисович“.

На съветската и международната литературна сцена се появява Александър Солженицин*. На първо време силният старт на рогна земя като че ли превещава, че и до финала (творчески и житейски) той ще достигне на същата тази руска земя. Набързо, без привичните формалности нашумелият писател е приет за член на Съюза на съветските писатели. През декември 1962 г. той е поканен на „кремълската среща“ с творческата интелигенция, където властта удря бащински гневна плесница на творците. Поводът е изложбата на абстракционистите в Манежа. А повод за подобни действия в съветското общество от сталински тип (каквото всъщност си остава обществото и в СССР, и в другите социалистически страни до 80-те години на ХХ век, макар и с някои изменения, отнасящи се главно до вида на репресиите, а не до отказа от тях) винаги се е намирал и през следващите десетилетия все ще се намира, независимо от името на „вожда“. Разгромяващият доклад на Иличов е

---

* Ал. Солженицин. Цит. съч., с. 61.

последван от втори, после, в началото на 1963 година, от речта на самия Хрущов. Време, събитие, което интелектуалците приемат като граница – крайна за „размразяването“ и начална за новото „замразяване“ на духовния климат. На тези паметни срещи са „ударени“ абстракционистите като цяло, охулени са вече мъртвият Сергей Есенин, Иля Еренбург, Евгений Евтушенко, Дмитрий Шостакович... А Солженицин е похвален. И за какво? За това, как „тросателно Иван Денисович пестил хоросана“! Нищо за лагерите, нищо за мрачните сталински десетилетия, нищо от онова, което всъщност представя Солженицин в своето дебютно за публиката произведение. Тези дни пред елита на съветската художествена интелигенция се извършва своеобразна реабилитация на Сталин: „Че то 99% от непуснатите по Сталиново време книги правилно са били спрени. Той, Сталин, не беше враг на революцията.“ Това казва първият и най-популярен до този момент критик на Сталин – „десталинизаторът“ Хрущов*.

Все пак, докато Хрущов е „вождът“ ще бъдат публикувани още няколко разказа на Солженицин. Другото ще „тече“ по самиздата**. И хората ще го четат. През 1965 година нещата коренно започват да се променят. В Съветския съюз като цяло, не само за Солженицин. Начело на партията и гържавата вече е Л. И. Брежнев. Нов вожд с нови похвати. Пътят към „застоя“ минава през оживеното икономическо сътрудничество със Запада и през „ждановско“ затягане на интелигенцията. През същата 1965 година са арестувани и съдени писателите А. Синявски и Ю. Даниел, през същата 1965 година КГБ открива и прибира тайния архив на Солженицин***. Много скоро голяма част

---

* Пак там, с. 94.

** М. Гелер, Ал. Некрич. Утопията на власт. С., 1994, с. 365.

*** Ал. Солженицин. Цит. съч., с.146.

от него е публикувана в ограничен тираж за „служебно ползване“. По съветски, тоталитарен модел – без да се иска съгласието на автора.

Започва вече и кампанията по компрометиране на Солженицин. На многобройни събрания, провеждани из цялата съветска страна, се разказва „биографията“ на този „опасен враг“ на народа – „служил при германците“, „полицай“, „гестаповец“*. Използвано е всичко, което може да въздейства и да създаде желаните настроения срещу писателя. Без да му се даде каквато и да е възможност да опровергае тези лъжи на управляващите, тези измислици, които послушно и не без удоволствие разпространяват партийните емисари.

А Нобеловата награда за литература през 1965 година е присъдена на покровителствания от властта Михаил Шолохов. Нобеловата награда! Тя е тази, която прославя, спасява и унищожава едновременно интелектуалците от Източния блок. Тя е нещото, към което част от съветските творци се стремят много повече като че ли заради възможността, която тя може да им даде за свободна творческа изява, отколкото заради славата.

Нобеловата награда, без самата тя да е „виновна“, всъщност унищожава Борис Пастернак през паметната за него 1958 година. Получил високото признание за непубликувания в Съветския съюз, но издаден в чужбина роман „Доктор Живаго“, той не издържа дълго на многобройните репресии от страна на властта, на безцеремонния натиск на обслужващите същата тази власт колеги, на добре организираното и манипулирано „обществено мнение“. В края на краищата Пастернак почти се отказва от Нобеловата награда и дори е принуден да моли властта за прощка. А не след дълго – през май 1960 г. – умира**. Борис Пастернак не

* Ал. Солженицин. Цит. съч., с. 139.

** Пак там, с. 145; М. Гелер, Ал. Некрич. Цит. съч., с. 352..

успява да спечели битката. Защото общественият и духовен климат през 1958 и през 1970 година са различни. Тогава Н. С. Хрушчов взема решителни мерки за стягане на интелигенцията, мерки, които той намира за твърде наложителни поради раздвижването, настъпило след XX конгрес на КПСС и след Унгарското въстание от 1956 година. Защото Пастернак е първият, подложен на такова изпитание, защото той е поет, деликатна личност, която, макар и многократно изпитвала ударите на съветската власт, не е минала през закалката на сталинските лагери.

Неслучайно именно Нобеловата награда се превръща в спасителен пояс, към който Солженицин неустово се стреми. Той е уверен, че при нови условия и при своя издържал на многобройни изпитания характер, ще успее да я оползотвори. Но преди да я получи, му предстои да извърви път дълъг и изпълнен със специфични за тоталитарната държава препятствия...

През 1967 година Солженицин изпраща писмо до конгреса на съветските писатели (с което протестира срещу ограничаването на свободата на словото, апелира настойчиво за отмяна на цензурата)* и това писмо получава подкрепата на стотина от най-изявените и достойни членове на Съюза. Но публичен отзвук в собствената му страна няма. А писмото е публикувано на Запад, извадки от него неколкократно са четени по западните радиостанции. Солженицин се опитва да играе с властта (като отново изпраща писма – този път до Брежнев, Суслов и Андропов)**, чрез умел шантаж оказва натиск върху ръководството на ССП за да бъдат публикувани произведенията му в родната Русия („Ракова болница“ е подготвена за печат в „Новый мир“ и дълго чака разрешение „отгоре“ за пускането ѝ),

* А. Солженицин. Цит. съч., 698-702.

** Пак там, с. 146.

без да успее да постигне целта си. Едновременно с това Солженицин подготвя внимателно издаването на същите творби в чужбина. Отговорът на властта е обичайният – репресия. През 1969 година той е изключен от ССП. Защитната му реакция е да потърси сигурно убежище. И тогава Мстислав Ростропович го приютава във вилата си. Световноизвестният музикант може и си позволява този жест. И не само него. Той публично протестира срещу отношението към големия съветски писател. Една впечатляваща солидарност между двамата изявени съветски творци в условията на тоталитарното управление.

В същото време на Запад се надига цялата литературна гилдия. Активизира се и съветската пропаганда срещу Солженицин. Така идва паметната – този път за Солженицин – 1970 година. Нобеловата награда за литература е присъдена отново на един преследван и репресиран съветски писател. Следващите три години – до екстрадирането на писателя на 13 февруари 1974 – са интересни и напрегнати, нападателно-изчаквателни и умело лабираци от страна на властта, нападателно-изчаквателни и умело лабираци от страна на Солженицин. В края на декември 1973 година в Париж излиза на руски език и творбата на неговия живот – „Архипелагът ГУЛаг“. През това време писателят променя първоначалния си сценарий за действие след получаване на Нобеловата награда. Нанесените поправки преобръщат позицията на Солженицин на 180 градуса. Стартирайки с убеждението, че непременно трябва да реагира по начин „обратен на този на Пастернак“, той, под въздействие на конкретните политически обстоятелства, сменя посоката и така се приближава до позицията на своя събрат по съдба. Разбира се, без да стига до отказ от наградата, без да моли властта за прошка, а воден от нестихващо

желание да използва положението си на Нобелов лауреат за хуманизирането на съветското общество, за извоюване на пълна свобода за творческата изява. И ще постигне немалко в това отношение...

Ситуиране на „случая“ на родна географска широчина

Естествено е скандалът, който избухва около Солженицин в целия свят, да се следи и в България. Да се реагира на него и официално, и неофициално, и открито, и „в чекмедже“.

Българският „вожд“ Тодор Живков след XXII конгрес на КПСС и VIII конгрес на БКП (1962 г.) успява окончателно да се утвърди начело на партията и гържавата. Това му позволява да е по-мобилен, по-либерален, по-хитър в отношението си към интелигенцията в сравнение с годините непосредствено след XX конгрес на КПСС и последвалия го Априлски пленум на ЦК на БКП през 1956 г., а още повече в сравнение с годините на сталинизацията (1949-1953 г.) и началната „гесталинизация“ (1954-1955 г.) от времето на Вълко Червенков.

Българската художествена интелигенция живее в условия много близки до тези на съветските си колеги. Тя е обградена със специално внимание и грижи от страна на властта. В по-голямата си част привилегирована и послушна, благодарна и възхваляваща, тя е доказала през годините, че не е еднородна, нито пък еднина. В културното пространство ясно се открояват

не само ярки таланти, а и ярки индивидуалности. Изявяват се личности, способни да отстояват себе си, своите морално-ценностни и естетически критерии.

Конкретно проявление и конкретно измерение тези различия придобиват и през отделните етапи на българския скандал „Солженицин“.

Предисторията

След априлския пленум от 1956 година управляващата БКП, начело с новия си лидер Тодор Живков започва да легитимира другоячемислющите или по-скоро позволяващите си изобщо да мислят малко встрани от партийната директива интелектуалци чрез репресии, на които в повечето случаи се дава широка публичност. Раздвижването сред художествения елит през втората половина на 50-те години е резултат на относителната и кратковременна либерализация на политическия режим след XX конгрес на КПСС. Раздвижване, което властта приема като опасно за самата нея „подводно течение“ и реагира бързо и категорично.

За острата реакция има и добър външнополитически повод – събитията в Полша и най-вече в Унгария (унгарското въстание, предизвикало намесата на съветските танкове), които биха могли да „заразят“ част от българската общественост. Така през 1957 г. в България избухва първият културно-политически скандал след „размразяването“. На безпощадна критика и обвинения за „антипартийни тези“ са подложени три произведения – повестта „Недостовирен случай“ на Емил Манов, пиесата „Страх“ на Тодор Генов и книгата на Любен Станев „Семейство Ласкови“*. Наказани са още

* ЦДА на РБ, 1Б, ф. 357, оп. 1, а. е. 67, л. 6-8.

десетки интелектуалци, свързани по един или друг начин с набегените творби*. Специализираният печат информира културната общественост за наказанията и провежда дирижирана „отгоре“ дискусия**. Постабено е началото на една трагедия, която ще се следва до края на 80-те години – властта превантивно да санкционира определени, набелязани от нея творци и техни произведения винаги когато има трусове в „социалистическия лагер“. Целта на подобни наказателни мерки е да бъде сплашена интелигенцията като цяло, да се предотвратят евентуални организирани действия в нейните среди.

Чехословашките реформи от края на 1967 и 1968 година са подходящ външнополитически повод за поредната репресия, за избухване на нов културно-политически скандал. В края на 1968 г. е инкриминирана книгата „Люти чушки“ на Радој Ралин и Борис Димовски и на авторите са наложени партийни наказания (последно предупреждение за изключване от БКП)***. Издадено е и специално постановление на ЦК по въпросите на хумора и сатирата****. Това е един от поредицата превантивни удари, чиято цел е да дисциплинира творците, а управляващите да предпазят страната този път от „чехословашката зараза“.

1969 и особено 1970 година са време на активно общуване на властта, в лицето на Тодор Живков, с писателите. Първият партийен и държавен ръководител произнася „програмна“ реч пред XVI конференция на

---

* Пак там, л. 7 -39.

** В. Литературен фронт, бр. 41 от 10 октомври, бр. 42 от 17 октомври, бр. 43 от 24 октомври, бр. 48 от 28 ноември и бр. 52 от 26 декември 1957 г. Също така Д. Аврамов. Диалог между две изкуства. С., 1993, 356-364.

*** ЦДА на РБ, 1Б, ф. 340, оп. 1, а. е. 19, л. 7.

****Пак там, ф. 1Б, оп. 36, а. е. 299, л. 1-13

столичните комсомолци (март, 1969 г.). Провежда две „дружески“ срещи – т. нар. литературни понеделници със Съюза на българските писатели. Тези срещи са замислени в началото като ежемесечен разговор на Т. Живков с всички творчески съюзи, но впоследствие, по редица причини се превръщат само в писателски литературни понеделници, каквито по традиция те са били и преди това. Но без участието на първия секретар на ЦК на БКП. Изключително доволен, Георги Джазгаров още в началото на първия разговор казва: „Струва ми се, че с това ще се създаде една прекрасна традиция. Има за какво да ни завиждат нашите колеги от чужбина. Може би, другари, засега това е единственият случай, когато гържавен и партиен ръководител е решил да се среща и общува така тясно с авангарда на творческата интелигенция, какъвто представлява нашият писателски колектив!“* А Тодор Живков още същия ден отговоря на ласкателството с впечатляваща откровеност – развива твърде критични и в известен смисъл еретични мисли във връзка с ЕКСПО'70, проведено в японския град Осака. Възхитен от експозициите на западните гържави, подчинени на мотото „Прогрес и хармония между хората“, той оценява по достойнство умелата им „пропаганда“: „Там няма никакъв технически прогрес – абсолютно нищо – там няма експонати, които да показват нови технологии... Такова нещо там няма. Всичко е подчинено на човека, на темата за човека... Там няма антикомунистически лозунги.“ И в същото време Т. Живков, не без съжаление и упрек отбелязва: „Нашите павилиони са построени в традиционен стил. Те показват нашите успехи в областта на социалистическото строителство, **НО ТАМ ЧОВЕКЪТ ГО НЯМА.** (курсив на авт.)“**.

---

* Пак там, ф. 551, оп. 3, а. е. 218, л. 2-3.

** Пак там, л. 81 и сл.

Така впечатляващо и обещаващо протича първата среща. В крайна сметка от замислените десет понеделника годишно, се провеждат само два – през юни и юли 1970 г.*

А малко преди това Т. Живков е взел мерки и за „вкарване в правия път“ на кинематографията – чрез погмяна на нейното ръководство**.

Резултатите от тези „мероприятия“ като цяло са оценени позитивно от ЦК на БКП. Във всички творчески организации са проведени обсъждания на директивните постановки на първия секретар на партията, голяма част от художествената интелигенция афишира открито възторга си от „мъдрите постановки на гр. Живков“***. Естествено е, че мнозинството от творците реагира точно така. От една страна, те вярват в „правилността на партийната линия“, приели са ръководството, директното вмешателство на ЦК на БКП в културата като нещо необходимо и в известен смисъл неизбежно. Биполярният световен модел е добра предпоставка за лансиране на тезата за нестихващия „идеологически фронт“. От друга страна, обаче те имат ясно съзнание, че това се и очаква от тях, че демонстрацията на единство и безрезервна подкрепа е позицията на самосъхранение. Че след такова именоване биха могли да се реализират по-пълноценно, биха могли да си позволят дори премерена доза свободомислие. Спазването на „правилата на играта“ е разумното поведение. И това положение не създава илюзии, то просто е изгодно за властта, изгодно е и за творците – спестяват се ненужните проблеми, осигурява се относително спокоен духовно-политически климат.

В същото време част от интелектуалците, които

---

* Пак там, а. е. 218, а. е. 217.

** Пак там, а. е. 217, л. 38-39.

*** Пак там, а. е. 219.

неизменно през годините са отстоявали себе си, и в този момент изявяват друга, умерено-конфронтационна позиция – чрез творчество, чрез мълчаливо отсъствие от провежданите акции, чрез изказвания, в които се изразява по-ярка гражданска позиция.

Още в началото на 1969 г. в ЦК е изпратена сигнална записка от Владимир Голев, инструктор в отдел „Пропаганда и агитация“ на ЦК на БКП, относно стихосбирката „Бягащо гърво“ на Марко Ганчев*. Тя е оценена като песимистична и острокритична към общественopolитическата ни действителност, като поезия „вредна“, откъдето и естествено следва препоръката за провеждане на специален разговор с автора както в СБП, така и в партията. През следващите десетилетия тази книжка няма да бъде споменавана в съюзните отчети, ще се направи всичко тя да бъде заличена като литературен факт.

До края на същата 1969 година ЦК ще бъде „обстрелван“ от информации за непокорството на редица интелектуалци. По сведенията на същия инструктор, най-смущаващи са реакциите на Христо Ганев. На едно партийно събрание на СБП той се конфронтира рязко с Георги Караславов, заявявайки: „Моята биография не може да се заличи. Тя не е просто госие, аз имам сериозни различия с гр. Караславов. Ако вашият морал, гругарю Караславов е партиен, моят е антипартиен. Ако вашите позиции са партийни, аз съм антипартиен. Нашите схващания не се покриват...“ Хр. Ганев се конфронтира и с председателя на СБП Георги Джагаров и дори си позволява „неуместно“, според инструктора, да припомни „изказване на Гьобелс, че във фашистка Германия критиците са били заменяни от докладчици. Че произведенията е определят докладчикът, а е отсъждал фюрерът“**. Разбира се, такава остра гражданска позиция може да си позволи само почтен

* Пак там, ф. 1Б, оп. 40, а. е. 219.

** Пак там, а. е. 224, л. 2-3.

интелектуалец, който има защитата на борческото си минало. За групите, с по-малко значима (с оглед на партийните критерии) биография това е невъзможно, то би било равнозначно на творческо самоубийство. Нещо, което, както видяхме, те ясно съзнават...

Така през декември 1969 година вече се говори за опозиция, за „гясно настроени писатели като: Блага Димитрова, Валери Петров, Веселин Андриев, Добри Жотев, Дора Габе, Гочо Гочев, Емил Манов, Марко Ганчев, Радој Ралин, Христо Ганев, Стефан Цанев, Атанас Далчев, Иван Рагоев, а също и такива писатели като Христо Радевски, Георги Цанев, Крум Пенев, Здравко Петров, Борис Делчев и др.“* Властта започва да възприема тези хора като съзнателно обособени „групи“, въпреки твърде пъстрия им политически и творчески състав: от писатели със сериозен додеветосептемврийски актив до млади членове на БКП, от утвърдени имена още преди Втората световна война до по-младите партийни и безпартийни творци, заявили своя талант през 50-те и 60-те години. Докато всъщност това са интелектуалци, които в повечето случаи сами, независимо един от друг са направили своя избор – да заемат позиция на себеотстояване чрез почтена творческа и гражданска реакция. Да бъдат нравствен коректив на управляващите, да дават ценностна опора на обществото. Без политически декларации, без демонстративен героизъм, без поза...

И властта оценява умелия начин за противодействие и се съобразява с него. Защото самата власт е също умело лабирата, защото тя има ясното съзнание, че клапанът на недоволството трябва да е леко повдигнат, за да изпускат по малко общественото напрежение. В противен случай, при плътно затваряне, рискът е

---

* Пак там, а. е. 223, л. 2.

много по-голям – насъбраната отрицателна енергия може да доведе до взрив, да предизвика интелектуално или по-широко социално недоволство. Както в другите източноевропейски страни, както в Полша, Унгария и Чехословакия...

През следващата 1970 година, по време на първия „литературен понеделник“, проведен на 14 юни, Тодор Живков вече ще даде открит урок по демагогия на писателите. Убеден, че изкуството на демагогията той владее много по-добре от тях. Кое то всъщност е и самата истина. Първият партиен и гържавен ръководител в отговор на вмъкнатата от Орлин Василев пожелателна реплика – и литературата да може да обобщава на базата на отделния факт, както прави това Т. Живков във връзка с ЕКСПО'70 – казва: „Вземете го. Кой забранява? Един факт вземете, обаче накрая кажете това, което аз съм казал! (смях – по стенограмата). Аз говоря, говоря и накрая – за пленумите, за Съветския съюз. А ти искаш да вземеш фактите, а края да не вземеш. Това няма да бъде! (смях)...“*. Пооткрито не може да се назове неизбежността от демагогските декларации, по-ясно не може да се формулира постулатът, че законите, правилата са едни и същи – и в чистата политика, и в литературата, след като тя също е политика, само че „литературна“.

А по време на втората лятна среща, по време на втория „литературен понеделник“, състоял се на 6 юли 1970 г., Тодор Живков ще признае неуспешния си опит да овладее онези творци, които са неотстъпчиви и упорити в отстояването на своите естетически и граждански ценности, творци, които в онзи момент са се посветили главно на киното: „Или да вземем

---

* Пак там, ф. 551, оп. 3, а. е. 218, л. 117.

моемо търпение и усилия да оправим кинематографията. Нищо не я оправихме. Запазихме хората. И аз съм виновен. Колко пъти ги събирахме. Съберем се на ядене, на разговор: добре, дадено. Не може. Един път почваме от сутринта разговор с Валери (Петров), с моя приятел Ганев (Христо) и кой не е там, събрали сме се десетина души. Обядвахме – пак разговор. След това вечеряхме – след вечерята пак. Стигна до пълно разложение на този сектор, защото своевременно не се захем. И някои си разиграваха, разиграваха, разиграваха... Ужас! И аз блокирах. Не давам никоой да ги пипне. И сега се освободиха... Аз си въобразих, че ще ги оправя. Не можех да ги оправя. Мои лични приятели не можах да оправя... Знам, приятелството си има граници. Когато има въпроси, свързани с политиката, с нашата линия, дълго време компромиси не могат да се правят. И не бива да се правят!“*

Така конфликтът между властта и една част от кинодейците, без да е съзнателно търсен, се оказва неизбежен. И двете страни явно се стремят към допустимия (в различна мяра за всяко от действащите лица) компромис. И когато не го намират, се стига до разрыв. Ситуация, в която физически по-силният привидно е победител. Но изкуството въздейства не просто в един кратък момент – в края на двубоя, не просто върху малък кръг от любители на „борбата“, а дълго време, и то върху една твърде широка аудитория. Където не рядко победители и победени сменят местата си.

Въпреки драматичността на момента (не е лесно всесилният и всевластен ръководител да признае неуспеха си) мнението на Т. Живков е категорично: „Не бива да постъпваме както навремето, при Червенков – то

---

* Пак там, а. е. 217, л. 38-39.

беше друга постановка, – а трябва принципно отношение с кадрите, разговори с тях и да бъдем наясно. Това е абсолютно необходимо. Такова последователно принципно отношение и работа, и грижа за кадрите не се проявява. Затуй някои хора тъннат и почват да създават о п о з и ц и я. После иди се разправяй!“*

Да се разговаря с творците, да се убеждават – това е най-последователно следваната от Т. Живков линия към интелигенцията. Всъщност много по-рано, още през 1963 година, първият партиен и държавен ръководител е преценил, че ЦК не бива да се ангажира пряко с „дисциплинирането“ на неудобните и „непослушни“ творци. Преценил е, че това трябва да правят хората, които възглавяват отделните съюзи или редакции, на които, както той се изразява „...държавата плаща. И те са длъжни там да провеждат партийната линия.“** Целта е негативите да се прехвърлят от ЦК към конкретните ръководства или към конкретни личности. И на практика става точно така...

Естествено и в този момент вината се търси другаде, извън партийната линия и извън ЦК на БКП. Вината е вменена на ръководството на кинодейците и именно за това точно то е сменено – избран е нов Управителен съвет. Тодор Живков явно преценява, че тази мярка е достатъчна. Той няма намерение допълнително да наказва, да репресира „непокорниците“. Подобно отношение би увеличило напрежението сред художествената интелигенция, а управляващите се нуждаят повече от спокойна атмосфера, която дава и по-големи възможности да държат интелигенцията под контрол.

---

* Пак там.

** Пак там, ф.ІВ, оп. 5, а. е. 570, л. 14-15.

Историята - видима и невидима

Такава е ситуацията, такъв е литературно-политическият климат в България когато угва новината за изключването на Александър Солженицин от Съюза на съветските писатели (ССП) през ноември 1969, и когато угва вестта за получената от него Нобелова награда за литература през октомври 1970 година.

Първият факт минава като че ли незабелязано, или по-точно официално у нас остава без публична реакция. Обнародвани са единствено съобщение на БТА във в. „Работническо дело“* и информация във в. „Литературен фронт“**. Прави впечатление, че националната ни телеграфна агенция черпи сведения от публикация във в. „Литературная газета“. На какво се дължи това мълчание? Причината определено не е в липсата на достатъчно информация. Защото българските интелектуалци и официално, и по други пътища (чрез съветската и западната преса, чрез съветските и западните радиостанции) са почти винаги своевременно и добре осведомени. Явно причината за „мълчанието“ се крие във факта, че става дума за съветската литературна политика, за изключително популярен съветски писател и без специални указания от Москва никої – нито властта, нито писателите могат да си позволят да вземат отношение.

А през 1969 година Солженицин е достатъчно известен за изкушените български творци. Освен „Един ген на Иван Денисович“ те познават и разказите, публикувани в „Правда“ и „Новый мир“, а по неофициални пътища са получили и изчели и „Ракова болница“. И

---

* В. Работническо дело, бр. 317 от 13 ноември 1969 г., с. 5.

** В. Литературен фронт, бр. 47 от 20 ноември 1969 г., с. 4.

всеки си е създал свое отношение, изградил е свое мнение за тези творби. Но въпреки това публична реакция, публично изразени мнения няма – нито за Солженицин като писател, а още по-малко, както и би трябвало да се очаква, за гражданската му позиция...

Неофициално обаче нещата изглеждат по-различно. На 26 ноември 1969 г. Борис Делчев отбелязва в дневника си : „Вечерта намерих вкъщи последния брой на „Летр франсез“ (№ 1309). На първа страница – огромен портрет на Солженицин, вътре – една редакционна статия на френския Национален комитет на писателите във връзка с неговото изключване от Съюза на съветските писатели. Никога интелектуалците във Франция, приятели на Съветския съюз, не са говорили по-остро срещу една политическа мярка към съветски писател, както сега. Дори изказванията във връзка с изключването на Пастернак изглеждат приятелски разговор в сравнение с онова, което се пише за Солженицин.“* Следват подбрани цитати, чрез които Б. Делчев маркира основните моменти и от декларацията, и от редакционната статия на „Летр франсез“. Старателното записване както на своите мисли, така и на извадките от чуждата и българската преса в онзи момент Борис Делчев прави за себе си, но воден от убеждението, че това е един важен документ за времето и нравите, за основните културни и обществени събития, документ, предназначен за следващите поколения. Един изключително ценен документ, който дори взет самостоятелно, и то по този конкретен „случай“, дава вярна представа за международната и българската реакция към Солженицин.

На 10 октомври 1970 г. вестник „Работническо дело“ помества съобщение на ТАСС за присъждането на Нобеловата награда за литература на Солженицин.

---

* Б. Делчев. Цит. съч., с. 144.

Още същия ген Б. Делчев лаконично, но оценъчно и с информация в няколко посоки, пише: „Стана онова, което можеше да се очаква: Солженицин е получил Нобеловата награда за литература. Ако се съди по някои акценти в съобщението на ТАСС... съветската реакция издава нервност, което също не е изненада“*. А не е изненада, защото българската литературна общественост следи в продължение на няколко месеца кампанията срещу Солженицин в съветския печат...

За управляващите са нужни само няколко дни, за да подготвят – чрез ръководството на СБП – специална ругателна статия, чиято цел е да даде ясна представа за „официалното“ мнение, за партийната оценка на това събитие. В броя от 15 октомври 1970 г. на в. „Литературен фронт“, на четвърта страница по рубриката „Недостойно“ е поместен материалът на Рангел Игнатов „Случаят Солженицин“**. Едно емоционално отрицание, което по не особено интелигентен начин напада Солженицин (обвинен в предателство към СССР), като на изразената от него позиция се противопоставя позицията на Пастернак от 1958 г., с лекота се отправят обвинения към Комитета за Нобелови награди. Разбира се, всички посочени от автора аргументи лесно могат да се оспорят. Защото трудно би могло през 1970 г. да си убедителен, когато вменяваш предателство само поради факта, че един писател не е отхвърлил най-голямата международна награда. Цинично е да се ругае Солженицин, като му се противопоставя „моралната постъпка“ на Пастернак, след като именно „Литературен фронт“ на 30 октомври 1958 г. посвещава втора, трета и четвърта страница на „Случаят Пастернак“, помествайки извадки от съветския печат

---

* Пак там, с. 167.

** В. Литературен фронт, бр. 42 от 15 октомври 1970 г.

– писма и ругателни статии от „Новый мир“, „Литературная газета“, „Известия“... А на 13 ноември с. г. редакцията на печатният орган на Съюза на българските писатели публикува на първа страница статия срещу Б. Пастернак под заглавие „Предателството на почт“*.

Колкото до обвиненията, отправени в материала на Рангел Игнатов от октомври 1970 г., че Нобеловият комитет в Стокхолм използва наградата (чрез присъждането ѝ именно на Солженицин) за пропагандно-политически цели (теза, която се отстоява и в СССР, и у нас), тези обвинения са повече от естествени. Особено като се има предвид, че „социализмът води непрестанна идеологическа война“, като се има предвид и обективният факт, че наградата действително за трети път се дава на неудобен за съветската власт писател – като се започне от поета-емигрант Бунин, мине се през Пастернак и се стигне до Солженицин... Но както свидетелства самият Солженицин в автобиографичната си книга**, Шведската академия е изключително предпазлива в диалога си с Нобеловия лауреат за литература през 1970 г. Тя се опитва не само да парира всеки опит за политизиране на церемонията, а е и готова да съдейства за нейното максимално безшумно провеждане. Факт, който настройва войнствено Солженицин*** и допринася за отказа му да замине за Стокхолм и лично да получи наградата. Той е ядосан, ироничен, дори обвиняващ донякъде „самоговолния Запад“, въпреки че ясно си дава сметка, че писателите там си имат други трибуни за политическа изява. Че именно по тази причина церемонията е тържествена, спокойна, естетска. Все пак естествено е на

* Пак там, бр. 46 от 13 ноември 1958 г.

** Ал. Солженицин. Решило телето...

*** Пак там, с. 332.

Солженицин да му се иска към съветските творци да се прояви специално отношение поради информацията, с която те разполагат за преследванията, на които са подложени. Но и в Стокхолм си пазят авторитета и не желаят да се месят по какъвто и да е открит начин в политиката. В периода на студената война това основно неразбиране е главната пречка да се води нормален диалог между творците от Изтока и от Запада. За първите деликатната подкрепа не е достатъчна. За вторите е непонятно, как съветските им колеги не разбират, че те правят максимално възможно, за да ги подкрепят.

Въпросната публикация в съюзния вестник не остава незабелязана и неотбелязана от Б. Делчев. Още същия ден той пише в дневника си: „Следобед прегледах „Литературен фронт“. Потвърди се онова, което бях чул: че „случаят Солженицин“ е „осветлен“ от мистичния прозаик Рангел Игнатов. Новото е това, че покрай него, с обратна дата в същата статия, е „осветлен“ и „случаят Пастернак“. И как само!...“* След като припомня официалната българска реакция към съгбата на Пастернак през 1958 година, чувствителният интелектуалец, макар и неофициално, а само в своя личен бележник, заявява, че нито той, нито читателите на вестника са „глупаци с къса памет“, за каквито явно ги смята авторът на статията.

Разбира се, по понятни причини откритата дискусия няма да се състои. А се публикуват монологични ругателни материали, които само преповтарят публикациите в съветската преса срещу Солженицин и Нобеловия комитет. Но неофициални коментари има и някои от тях далеч не са във внушаваната от властта посока. Така Гочо Гочев в приятелски кръг изразява хапливо-уроничната си оценка за кампанията срещу

---

* Б. Делчев. Цит. съч., с. 168.

Солженицин с гумите: „Тоя ли (Рангел Игнатов – бел. на авт.), дето не знае къде се слага подлогът, ще пише, че Солженицин не е голям писател!“ *

А Борис Делчев на 18 октомври 1970 г. прави поредния подробен преглед на съветската и френската преса, на съветската и френската реакция по „случая Солженицин“, като накрая обобщава: „Очевидно, без да си затварят очите за пропагандната страна, комунистите във Франция и другите западни страни не свеждат „случая“ до политическа маневра и дават много висока оценка на Солженицин. За разлика от съветските официални кръгове те не порицават решението на Шведската академия, а го смятат за правилно и се солидаризират с него.“

Както и може да се очаква, разсъжденията и оценките на известния с неконюнктурното си творчество и гейност литературен критик са не само отгалечени, а и с неочаквани за официалните проповедници акценти: „С една реч – завършва размислите си Б. Делчев – има върху какво да се замислиш, като сравниш писаното по този повод от комунистите отсам и оттамък границата между двата свята. А на летописеца, като има предвид току-що приключилите разговори с Жорж Помпиду, остава да отбележи този странен факт, че на Москва е много по-лесно да постигне съгласие с буржоазно правителство по външни политически въпроси, от които зависи бъдещето на света, отколкото с френските комунисти по един въпрос на литературната политика, който не заплашва никого.“**

А на 22 ноември с. г. той записва получената от в. „Юманите“ информация, потвърждаваща слуховете

---

* Данните са цитирани въз основа на проведен разговор с М. Ганчев на 13 октомври 1999 г. По-нататък цитирано – М. Ганчев – разговор.

** Б. Делчев. Цит. съч., с. 168.

у нас, че световно известният виолончелист Мстислав Ростропович действително е дал подслон на Солженицин в собствения си дом и дори е изпратил няколко официални писма, осъждащи кампанията срещу големия съветски писател. Но същата информация е и повод да напише тъжно-обвинителни думи: „Както и да е, един съветски човек със световна известност, който при това свободно излиза извън границите на Съветския съюз (по това време Ростропович изнася концерти в Австрия – бел. на авт.), изразява мнение по „случая Солженицин“, което е в разрез с мненията на високоговорителите от „Литературен фронт“, „Народна култура“ и „Пулс“*.

Всъщност макар и в конкретния случай направеното сравнение да е вярно, а обвинителният тон – основателен, прозиращата зад тях идеализация на съветската действителност и на позицията на Ростропович, е повече емоционална, отколкото аналитична. Защото световноизвестният музикант – изпълнител и диригент – в онзи момент има съзнанието, че е защитен от своята известност. Макар че в съвсем близко бъдеще властта в СССР ще си отмъсти – и на Ростропович, и на Солженицин. Като ги притисне по своя изпитан начин. Като забрани публичната им изява – на Ростропович ще отнеме диригентското място в Большой театър, ще забрани московските му концерти, ще спре постепенно и турнетата му в чужбина**, а животът на Солженицин ще направи съвсем трудно поносим. И накрая – ще ги „осъди“, макар и по различен начин, на изгнание...

Естествено позицията на Борис Делчев е позиция „в чекмедже“, позиция на един ерудиран и почтен интелектуалец-комунист, който многократно до този момент е изразявал и отстоявал своето професионално мнение по въпросите на литературата и изкуството. Мнение, в

---

* Пак там, с. 171.

** Ал. Солженицин. Цит. съч., с. 366.

повечето случаи квалифицирано като „отклонение от партийната линия“. Неслучайно в речта на Т. Живков от 15 април 1963 г. най-остри думи са изречени срещу Б. Делчев*. Но както свидетелства и самият потърпевши, много скоро, още на 14 юни с. г., той е извикан в ЦК от първия секретар на БКП за разговор, който протекъл под „мълчаливото мото: „Да му сложим пепел“**. Факт, който свидетелства, че не рядко властта санкционира по неизбежност, с чисто пропагандни цели. В случая Тодор Живков цели да демонстрира стриктно следване на политиката на своя московски покровител. Именно поради това той прави опит максимално да дублира речта на Н. С. Хрушчов „Високата идейност и художественото майсторство – велика сила на съветската литература и изкуство“***, реч, произнесена след посетената от съветския вожд изложба на абстракционистите в Манежа. И макар че по този начин Т. Живков е принуден временно да преустанови флирта си с българската интелигенция, при пръв удобен случай той го подновява.

Изявената в конкретния момент – по „случая Солженицин“ гражданска позиция от Б. Делчев не дава информация за масовите настроения сред писателите. Но поне е показателна за онази част от духовния елит, която властта неколккратно квалифицира като „опозиционна“ или „гясно настроена“. Записаното в този дневник, както и спомените на други писатели свидетелстват, че скандалът „Солженицин“ се следи от нашата художествена интелигенция, но все още той не е станал „българският скандал „Солженицин“.

---

* ЦДА на РБ, ф. 1Б, оп. 5, а. е. 570; Тодор Живков. Комунистическата идейност – висш принцип на нашата литература и изкуство. Реч на срещата на Политбюро на ЦК на БКП с гейци на културния фронт, произнесена на 15 април 1963 г.

** Б. Делчев, цит. съч., с. 71.

*** Речта е публикувана във в. Литературен фронт, бр. 11 от 14 март 1963 г.

Ситуацията се променя в края на 1970 година, по време на Втората национална конференция на българските писатели. Форум, преминал под знака на „речта на гр. Т. Живков пред столичните комсомолци и последвалото решение на Политбюро на ЦК на БКП“*. Основен докладчик е председателят на СБП Георги Джагаров. През лятото на същата година, по време на двата „литературни понеделника“, той е „сверил часовника си“ с първия ръководител на партията и държавата. И въпреки шеговитата форма, директно е заявил: „Аз правя тези срещи с чисто егоистични намерения – да разбере къде е истината, та да си подготвя доклада“**.

И докладът, макар и с големи усилия, е подготвен и прочетен***. Спокойно протичат и неколкодневните дискусии. Така до края на последното, пето заседание, нищо не предвещава граматична развръзка. Преди протоколните слова, с които обикновено се закриват тези конференции, по традиция се приема телеграма до ЦК и резолюция за работата на писателския национален форум. И пак по традиция текстовете се гласуват „единодушно“. А когато всички очакват познатото „Обявявам за закрыта Втората национална конференция на българските писатели“, гумата се дава на Леда Милева. Да прочете протестно писмо от името на конференцията до Нобеловия комитет. На пръв поглед нищо необичайно не става. Неведнъж писателите спокойно са гласували по няколко протестни писма и резолюции (като не всички,

---

* ЦДА на РБ, ф. 551, оп. 3, а. е. 16, л. 126.

** Пак там, а. е. 217, л. 3.

*** М. Ганчев по спомен свидетелства, че докладът е четен на две части. И причината била, че Джагаров не го бил завършил. Самият Джагаров признава „мъките“, с които е писал този доклад. В. Труф от 29 юли 1998 г., с. 14.

поборно на тази, официално са били включвани в дневния ред), при това с чисто политическо съдържание. При това сега предлаганата телеграма е далеч поумерена и поне привидно засяга въпрос само на литературната политика. Ето какво се казва в самия документ:

„До Нобеловия комитет, Стокхолм

Уважаеми господа! Всички честни хора по планетата са дълбоко заинтересовани литературата да служи на мира и прогреса, на дружбата и сътрудничеството между народите. Изненада и огорчение предизвика обаче известието, че Нобеловият комитет присъжда своята литературна награда за 1970 г. на Александър Солженицин. Трудно може да се приеме, че този акт е продиктуван от литературните достойнства на произведенията на Александър Солженицин. Той говори преди всичко за решаващата роля на недостойни политически съображения, за което свидетелства и фактът, че в противоречие с практиката кандидатурата на Солженицин беше шумно афиширана много преди окончателното решение на комитета. Около тази кандидатура беше организирана провокационна кампания срещу съветската литература, която е дала на света толкова крупни имена и произведения и е вдъхновявала и вдъхновява със своя хуманизъм и високи идеали милиони хора по земята.

Българските писатели на своята Втора национална конференция, състояла се от 16 до 24 ноември т. г., ме упълномощиха да изразя тяхното недоумение и протест срещу това решение на Нобеловия комитет, което служи за разединението, а не на мира и разбирателството между народите.

Георги Джагаров –

председател на Съюза на българските писатели.*

---

* ЦДА на РБ, ф. 551, оп. 3, а. е. 16, л. 134.

Цитирането на пълния текст е важно по няколко причини. На първо място стои фактът, че такъв документ се гласува само в България и в този смисъл той е уникален. Именно това предизвиква болезнената реакция на Г. Джагаров, последвала публикацията на Марко Ганчев от 1990 г., в която се казва: „Работата е, че всеобхватната сталинска система у нас можеше да не бъде толкова всеобхватна, ако някои дейци не се престараваха. При това, понеже и при тях се проявяваше българската характерология, трябва да добавим, че престараването на българския функционер никога не се правеше от особена любов към системата. Българските функционери, за разлика от съветските или от тия в ГДР, изпълняваха повелите на системата само когато те съвпадаха с личната им изгода, а не от догматична преданост. Например Георги Джагаров не беше никакъв догматик, защо така усърдно и злобещо проведе операцията Солженицин в нашия писателски съюз?... Защо го прави Джагаров, когато дори Съюзът на съветските писатели не е гласувал такава резолюция?...“* Впечатлението, че Джагаров по свои лични съображения поема инициативата за тази телеграма, „с което поставил пред свършен факт и своя височайши покровител“, се споделя още тогава и от други интелектуалци. Така например Б. Делчев също е склонен да се довери на информацията, че малко преди това председателят на СБП в нетрезво състояние водил доста остър диалог със свой съветски гост. Диалог, в който обвинил съветската власт, че продължава политиката на царска Русия към Македония срещу историческите права на българския народ. „И за да смекчи атмосферата около себе си“, той стигнал до идеята за телеграмата**.

---

* В. Работническо дело, бр. 46 от 15 февруари 1990 г., с. 3.

** Б. Делчев. Цит. съч., с. 183.

На второ място, запознаването със съдържанието на протеста дава възможност по-ясно да се разграничат, по-ясно да се очертаят отделните позиции на българските писатели. И на трето, място той улеснява възсъздаването на атмосферата, в която протича обсъждането. Защото обсъждане действително има. И това дори е изненадващо за ръководството на СБП, което вероятно се е надявало, че писателите благоразумно и послушно ще вдигнат ръце със съзнанието, че става дума само за една формалност. Но нещата се развиват малко по-иначе...

Затова е съвсем обяснимо, че двадесет години по-късно Г. Джагаров си „спомня“, че обсъждане почти не е имало. Само един писател, според него, бил казал, че не познава произведенията на Солженицин, но всички се изсмели*. Подобно нещо действително се случва. Но не през ноември 1970, а през февруари 1974 година. Когато се гласува втора резолюция по „случая Солженицин“ и когато П. Зарев задава двусмислено-ироничен, при това чисто процедурен въпрос.

В останалите си разсъждения и твърдения обаче Джагаров е приблизително точен, а и убедителен. Поне доколкото може да се съди от начина, по който се действа в други подобни ситуации. Твърде логично изглежда обяснението, че „... при тогавашната обстановка едва ли някой някъде е можел да си позволи на своя глава да предприеме нещо, което засяга интересите на Съветския съюз? За подобни почини си имаше добре смазана и проверена машинка. В случая с Александър Солженицин е действала, както винаги, точно и безупречно – от Москва звънят за братска подкрепа в София, София послушно козирува, после идва команда, а

---

* В. Труд от 28 юли 1998 г. – „Пак за българския случай „Солженицин“ – публикация от мемоарна книга на Г. Джагаров, представена на редакцията от съпругата на Г. Джагаров.

по-нататък изпълнението се поема от отдела на Централния комитет и от Градския комитет на партията в София“. Не толкова правдоподобно звучи обаче твърдението на председателя на СБП, че за телеграмата го Нобеловия комитет той е научил по същото време, когато са научили и другите писатели – в края на конференцията, която „се командваше от пълномощника на Политбюро... Ал. Лилов. Телеграмата беше съчинена или продукувана по лъча на червената петолъчка, беше включена в дневния ред, беше прочетена и всички вдигнахме ръка на съгласие, както се изискваше от нас и както вече бяхме свикнали да правим...“*

Разбира се, с някои изключения. Основание за известно съмнение в абсолютната неосведоменост на Джагаров за телеграмата дава дори неговата впечатляваща информираност за начина на изготвянето ѝ. Освен това по време на самата дискусия, когато се обсъжда кой да подпише протеста, Джагаров заявява, че „гр. Ана Каменова и гр. Леда Милева така ми обясниха, че се пращат тези документи“**. Трудно е да се допусне липсата на координираност между ръководството на СБП и ЦК, представян от Александър Лилов, когато се отнася до такъв сериозен въпрос. Въпрос, който и в конкретния момент – при обсъждането, – и след това е подведен под общия знаменател „отношение към Съветския съюз“. А властта начело с Т. Живков никога не допуска, макар и по различни, често изцяло прагматични съображения, да се прокрадне и най-малко съмнение в безрезервната и всеотдайна любов на НРБ и БКП към СССР и КПСС.

Защо на 24 ноември 1970 г. нещата не се развиват

---

* Пак там.

** ЦДА на РБ, ф. 551, оп. 3, а. е. 16, л. 136.

по познатия и проверен сценарий? Дали причината не е и в начина, по който официалната пропаганда се опитва да манипулира общественото мнение и най-вече в начина, по който се опитва да въздейства върху писателите? Защо по един твърде сложен проблем (безспорно изискващ демонстрация на единоумислие), какъвто е отношението към преследван, неудобен съветски писател, за който на Запад се вдига толкова голям шум и се води масирана антисъветска пропаганда, не се намира по-авторитетен „говорител“? А е избран писател, който дава основание за определенията „мистичен прозаик“, а авторитетът му е такъв, че позволява да го квалифицират като „граматически непросветен“.

Едва ли Рангел Игнатов е получил поръчката само защото има безспорното доверие на ЦК, само защото на него е възложена тази задача от партийното бюро при СБП или пък защото управляващите не са успели да убедят друг писател. Едва ли... Защото, както се разбира от изказването на Серафим Северняк по време на конференцията, самият той е предлагал на българската преса свой материал срещу Солженицин, и в публицистичния си патос е нарекъл Нобеловия лауреат „посредствен литератор“. От същото изказване обаче става ясно, че редакцията, която той не споменава, а и не само тя, са отхвърлили статията му. Дори нещо повече. Било му е направено внушение, „че по тоя начин не се получава нищо – хората щели да кажат, че не сме справедливи“*. Факт, който свидетелства, че и писателите, към които ЦК проявява изключително доверие, са най-малкото благоразумни и ясно съзнават, че не бива да се атакува литературната гарба на Солженицин. Известно е също така, че властта разполага с многобройни и най-различни средства

---

* Пак там, л. 98-99.

за въздействие, за оказване на натиск върху творците. Как иначе можем да си обясним, че през 1968 година под текста на писмото-отговор до чехословашките писатели стоят подписите на Емилиян Станев и Йордан Радичков... А в същото време липсват тези на същинските унициатори на пропагандната кампания срещу чехословашките събития във в. „Литературен фронт“, които са и най-вероятните автори на писмото – Георги Джагаров и Богомил Райнов*. Явно в случая със Солженицин решаващи са се оказали необходимостта от бърза публична реакция и увереността, че писателите са безпрекословно послушни, безпрекословно верни на партията и на Съветския съюз...

Че никой не е очаквал дискусии, личи и от начина, по който започва процедурата по приемането. Председателят на заседанието Дико Фучеджиев още след първата „редакторска“, но всъщност твърде съществена бележка (Тодор Генов предлага изразът „недостойни политически съображения“ да бъде заменен с „прозрачни...“), прави протоколно запитване за „други бележки“, след което продължава с „Предлагам на конференцията да гласува...“**

И точно в този момент изиграва лоша шега, близа в ролята на „дявола“, без сам да съзнава това, един от най-правоверните писатели – известният Ст. Ц. Даскалов. Той не пропуска възможността, той гържи на всяка цена да заяви предаността си към партията и естествено предлага вместо „недоумение“ да се запише „възмущение“...

Кой ли обича „прекаления светец“? „Ще видим“ – казва председателят и отново призовава към гласуване. Но духът от бутилката вече е изпуснат...

Сега действително започва дискусия. Дискусия, в

---

* Номо Венетисус, 1994, кн. 3, с. 28.

** За цялостния дискусия – ЦДА на РБ, ф. 551, оп. 3, а.е. 16, л. 135 и сл.

която се очертават различни позиции по два основни въпроса. Първо. От чие име да бъде телеграмата – от конференцията или само от Г. Джагаров. Второ. Могат ли писателите, след като не познават произведенията на Солженицин, да се ангажират с оценка на творчеството му. Дебатите по тези щекотливи моменти в телеграмата очертават преобладаващите настроения, доминиращите нагласи сред писателите, а именно – по възможност да се „измъкнат“ от твърде неприятната ситуация: като прехвърлят горещия въглен само в ръцете на председателя на Съюза или поне като издействат да няма гласуване, а само да се даде принципно съгласие от името на конференцията за изпращане на протест. Това са естествените самосъхраняващи реакции в началото на дискусията. Към края, в резултат на умелите, подвеждащи или внимателно-нападателни изказвания на опитни (поради дългогодишния си стаж на председатели на СБП) писатели като Г. Караславов и Г. Джагаров, те еволюират до конформизъм и разумно примирение.

...След Ст. Ц. Даскалов гумата взема Димитър Методиев. Именно той е първият, който заявява, че не е чел произведенията на Солженицин и не може да се ангажира с такива оценки. И това се помни от отговорните другари и именно те по-късно ще внушават на Марко Ганчев да каже, че се е подвел от Д. Методиев... А „един от писателите“, както е отбелязано в стенограмата, веднага излиза с второто, станало ключово, предложение: Конференцията да не гласува текста, а само да упълномощи Джагаров да изпрати от свое име телеграмата. Г. Джагаров е „учуден“, той прехвърля „топката“ към Леда Милева. Която отговаря на Д. Методиев, съгласява се, че никоой не познава произведенията на Солженицин, но твърди, че никъде в телеграмата те не се оценяват, а само се

протестира срещу „недостойните политически съображения“ на Нобеловия комитет. Това, разбира се, не е достатъчно и тя уверява писателите, че дори секретарят на ПЕН-клуба Дейвид Карвар, не е отрекъл политическите съображения за присъждане Нобеловата награда на Солженицин. Едва накрая Лега Милева обяснява, че такива документи трябва да носят авторитетен и конкретен подпис, че „от конференцията“ е твърде общо и неясно. С една дума – „чуждо“. Следващият е Челкаш. И той се хваща за спасителната формула – конференцията само упълномощава, а Джагаров изпраща телеграмата. Такова е и мнението на Чавдар Добрев: „...ние няма нужда да гласуваме“. Малко преди края така мисли и Дико Фучеджиев. Но Джагаров не желае само той да попадне в капана: „Ние протестираме от името на конференцията, в с и ч к и з а е г н о (курсив на авт.)“.

Засега толкова. Малко по-късно той вече ще говори – по-дълго, по-убедително и внимателно-настъпателно. След като вече са изразени и по-крайни мнения и атмосферата постепенно е започнала да се нагорещява. Температурата се повишава още повече от директното изказване на Благой Димитров. Според него няма логика в един такъв протест – в крайна сметка българските писатели не са правили това, когато са награждавани „буржоазни и западни писатели от тази Нобелова комисия и защо сега един писател, който е все пак от социалистическа страна... да си позволяваме един такъв документ... Може такава неща да стане само от името на писатели, които познават тези произведения и могат да заангажират своята писателска съвест по този начин“. Откровено, ясно, наивистично – такава е в крайна сметка изразеното мнение от безпартийния Бл. Димитров.

В разгара на обсъждането позициите се променят,

въпросът кой да погнеше вече е изчерпан. В центъра на вниманието отново остават два въпроса, но по тях вече почти няма разногласия. Първо, никой не поставя под съмнение „прозрачните политически съображения“ на Нобеловия комитет за присъждане на наградата за литература на Ал. Солженицин. Второ, никой не се ангажира и не смята да се ангажира с литературна оценка на произведенията му. Защото „никой не ги е чел“. С подобно „единодушие“ обаче документът може и да не се гласува. Сега идва ред на „тежката артилерия“. Думата взема Георги Караславов: Защо този Нобелов комитет не награди „най-големите гении в областта на литературата – Толстой и Чехов, Горки...“, а награди „четвъртостепенни европейски писатели?“ – пита той.

Отговорът лесно е даден, и то без каквито и да било политически квалификации: „Там са парите на Нобел!“ – казва Димитър Методиев. Сега вече Караславов няма да „литературничи“, а ще настъпва: „Солженицин изпраща по чужди, тайни канали, чрез легации на империалистически държави – забележете! – свои антисъветски пасквили... Вие това, другари, го смятате за нещо редно ли?“ И така нататък, и така нататък – все в този дух – за прегателя на Съветския съюз, за провокатора – „и към България, и към другите социалистически страни, ако щете, и към цялото прогресивно движение в света!“ Как може да се отговори на подобна атака? С „Правилно“, разбира се. А непосредствено след това – като се продължи „болят“, но вече не с такова настъпление.

Така идва и моментът, в който Г. Джагаров е „на ход“. Той започва спокойно, със съжаление, че някои писатели проявяват неразбиране за необходимостта да се изпрати протест до Нобеловия комитет. Постепенно тонът се изостря: „Солженицин... обслужва

цялата антисъветска мафия в Западна Европа“, за да го иде реч на присъдата: „Човек, който е изменил на социализма, който е изменил на Съветския съюз, който е изменил на нашето прогресивно дело, такъв човек няма място в литературата. Това е мое лично убеждение.“ Но явно Джагаров преценява, че това не е достатъчно. Той вече не може да рискува, той трябва да изведе нещата докрай. Защото е председател на СБП и лично ще отговаря при евентуален пробал. И Джагаров продължава – споделя оценката на анонимен член на Шведската академия, който смятал Солженицин за „очеркист, репортажист, по-точно“. Но който авторитетен говорител също така считал въпроса за политически и морален: „Ние трябва да защитим писателя, името на писателя, правата на писателя“. И председателят на Съюза интерпретира тази оценка така: „да защити Солженицин от Съветската власт, от съветските читатели, да организира международна кампания, да оспори нашите критерии за творчество и поведение на писателя. Нобеловият комитет показва, че по този път може да се подкупват писатели...“ И още ще говори Джагаров, и всички съветски лауреати на Нобеловата награда за литература ще спомене, и ще обяснява. Но когато Гочо Гочев вметне, че „много бележити съветски физици и химици също получиха награди“, Джагаров ще прикани за приключване на „боя“. Като великодушно заяви, че всеки е в правото си да гласува по съвест – със „за“, „против“ или „въздържал се“. Но преди това, усвоил добре урока, който Т. Живков им е дал само преди няколко месеца, ще припомни какво българите дължат на Съветския съюз.

Следва размяна на реплики, сред които няколко нападателно-защитни на театроведа Гочо Гочев: „Защо да бъде проява на антисъветска акция, ако един

човек се въздържа?... Другари! Могат да се направят такива паралели. Трябва да бъдем внимателни. Ние сме творци“. Като активен ремсис, антифашист и бивш политзатворник, той не се притеснява да пита. Защото трудно могат да се усъмнят в неговите чувства към Съветския съюз. И в същото време той много добре знае, как може да се злоупотребява с тези чувства.

След минути най-сетне се пристъпва към гласуване. Кой е „за“ – мнозинството. Против – един. Въздържаха се – трима, четирима.

Телеграмата се приема.

Следващата протестна телеграма е във връзка с американската агресия във Виетнам. Тук вече разногласия няма. Конференцията е закрыта*.

Кои са „отлъчилите“ се писатели? И как се чувстват те, пък и всички останали към края на представлението? По тези въпроси може да се разсъждава, могат да се правят предположения, но е трудно да им се даде категоричен отговор. Чувствата не се отразяват в стенограми. Чувствата се претворяват в позиции и в творчество. Чувствата се съхраняват – в индивидуалната и колективната памет. И се разкриват – сред приятели или в мемоарни разкази. А някои така и си остават неразкрити...

През февруари 1990 година Марко Ганчев публично споделя психологическите си колизии от момента на гласуване на телеграмата: „... Не може човек и да се посъветва с някого, щом тия около него са все кротки конформисти. Край, всеки ще се спасява сам, както е при всяко бедствие. Решавам да гласувам като въздържал се. Ще се оправдавам, че не съм чел книгите на Солженицин, затова се въздържавам да ги осъждам или

---

* Необяснимо е по какви причини заключителните думи на Г. Джагаров нито са стенографирани, нито са приложени към документа.

хваля. Гласуваме. Кой е за? Гора от ръце. Против? Един: Благой Димитров. Възгържали се? – Джагаров брой: три, четири. Четирима възгържали се. Бях на по-предните столове, извързвам се назад да видя кои са другите трима: Валери Петров, Христо Ганев, Гочо Гочев. И те не седят един до друг, така че не са могли да го решават заедно. Съпротивата наистина е личностно-морална, а не идейно-организирана...“*

Притеснителен дискомфорт лъха от този епизод. И въпреки констатацията за „морално-личностна“ позиция, усеща се като че ли облекчителната въздишка на поета в онзи момент от факта, че не е сам. Че има и други. Съвпадението в реакциите на четирима писатели-комунисти е все пак някаква защита и най-вече дава възможност да се погтисне евентуалното съмнение в правотата на собствения прочит на ситуацията. Съмнение, което всеки интелектуалец по самата си природа носи и проявява.

Но в същия мемоарен разказ се говори за специално поставени хора на изхода – да пазят никоой да не напуска залата. Твърди се, че самият Г. Джагаров брой гласовете. И най-вече впечатлява фактът, че споменът е отнесен към 24 декември – Бъдни вечер. И трите неща могат да бъдат оспорени и тогавашният председател на СБП го прави. Архивните материали показват, че по някои от тези пунктове Джагаров е правият: преброяването се извършва от председателстващия заседанието Дико Фучеджиев, а телеграмата е гласувана на 24 ноември. Колкото до мистериозните представители на специалните служби, стоящи пред вратите – това не може да бъде проверено. Възможно е те да са плод на въображението, плод на естественото желание двадесет години по-късно да

---

* В. Работническо дело, бр. 46 от 15 февруари 1990 г.

обясниш себе си и света, в който си живял.

По-същественият въпрос обаче е дали грешките на М. Ганчев са съзнателни или са съвсем логични. Защото авторитарното и безцеремонно поведение на Г. Джагаров като шеф на писателите е безспорен факт. Защото хората на Държавна сигурност действително са почти навсякъде. Защото по това време, а и през следващите години много от задължителните служебни или партийни мероприятия в цяла България се провеждат именно на Бъдни вечер. Така, на 24 декември 1970 г. се провежда и отчетно-изборното събрание на първичната партийна организация при СВП. На което „неправилно“ гласувалите по „случая „Солженицин“ са критикувани...“ А защо точно на Бъдни вечер трябва да се заседава – на този въпрос никой не отговаря. Но и едва ли писателите, а и повечето българи, се нуждаят от обяснения. Те сами разбират и знаят съображенията на властта. И се примиряват, всъщност те нямат и груг изход. Но го правят не просто от раболепие, а водени от съзнанието, че каквато и да било съпротива е безполезна. Не рядко примирението е съпроводено със скрита иронична усмивка. И с коментар – осъдителен, макар и това да става неофициално, а само сред близки колеги и приятели... Така че в случая отнасянето на спомена към Бъдни вечер на 1970 година е повече от естествено.

През 1997 г. за Валери Петров историята със Солженицин от Втората конференция на писателите изглежда така: „Бях в Хисаря по това време. Коста Павлов ми е припомнял, че като съм научил, че има конференция, ме е докарал в София с колата си. Шегуваше се: „Защо ми трябваше да те докарвам!“ И ми се смееше как съм се затичал към белята. Но отге да знам – като отидох, имаше, доколкото си спомням,

* ЦДА на РБ, 1 Б, ф. 3571 оп. 1, а.е. 98, л. 68-70

само точка „Разни“, а за Солженицин нищо не се споменава... Прочетоха писмото да Нобеловия комитет, а преди имаше доклад по него. Имена не ми се казват. Когато прочетоха писмото пред мен или до мен беше Христо Ганев, а другаде бяха Гочо Гочев, Марко и Благой Димитров. И ние нямахме никакво време за размяна на мисли. Изведнъж, застанал пред това нещо, си казах: не мога да гласувам. И помня, че казах нещо на Христо. Бутнах го: „Чакай, внимавай!“ Може би съм искал да го предпазя от изказване. И се въздържах. Нищо повече... Благой Димитров – бил е по-смел. Какви ми бяха стимулите? Главното беше срамът, че те третираат като автомат, който послушно ще си вдигне ръчичката. Това чувство за опозоряване беше главният ми стимул. Не отивах по-далече.“*

Запазеното впечатление в спомените на В. Петров за специален доклад по „случая Солженицин“ вероятно идва от изказването на Серафим Северняк, което той прави в края на дискусиите по доклада на конференцията.

Седем години преди този спомен, през май 1990 г., големият български поет във връзка със същия случай казва: „... аз самият се въздържах да гласувам не толкова заради самия Солженицин, колкото за това, че не биваше да продължава послушното мъртвило в писателската ни организация“**.

И тук възниква поредният въпрос: Доколко вярна е самооценката на В. Петров? Доколко тя носи отпечатък на изминалото време, на съществено променената социално-психологическа атмосфера през 90-те години? Въпросът възниква естествено, особено като вземем предвид всеизвестната скромност, присъща на В. Петров. Сега можем да се опитаме да проникнем по-дълбоко в неговата личност. Да се опитаме да про-

---

* Ив. Сарандев. Цит. съч., 93-94.

** Пак там, с. 94; в. Вечерни новини, бр. 39, 31 май 1990 г., с. 2.

никнем зад публичната маска (която той най-вероятно избира в противовес на почти гротесковите героични пози на редица български интелектуалци от началото на 90-те години и която цели да омаловажи позицията му, да стесни мотивите за неговото поведение, като изключи от тях самия Солженицин), и то по най-трудно оспоримия начин – чрез поезията му. В книгата „Живот в стихове“* под рубриката „За лично ползване 1955-1989 г.“ е поместено стихотворението „Чаят“. То претворява чувството на поета и от началото на скандала – самото гласуване, и отношението към Солженицин, и мечтата-блян, съчетана с приземяващото съмнение и неверие в нейната осъществимост:

*И не че съм ви равен, зная,
и не че съм голям герой,
но тайно се гордея с тая
минута на неравен бой.*

*Против правдивата ви книга,
против доброто ви сърце
видях таз вечер да се вдига
гора писателски ръце.*

*И аз мълчах сред тази плаха,
непоносима тишина,
но пет ръце сред тях не бяха
и мойта бе от тях една.*

*Сега в пиянство чудновато
вървя и си измислям аз
далечно бъдеще, когато
на чай поканен съм у вас.*

*И мило е край самовара
сред тънещата в сняг Москва,
и смесват се сребриста пара
и златни дружески слова.*

*И щастието ми е в тая
представа – глупава почти –
как аз от вас поемам чая,
без чашата ми да звънти.*

---

* Живот в стихове, С., 1996 г., с. 321.

Христо Ганев и Валери Петров не се изказват по телеграмата. Техният избор на позиция в онзи момент е мълчаливото себеотстояване. Всъщност когато знаем предисторията, това е и единствено възможното победение. След разбиването на тяхната „група“ в кинематографията – пряк резултат от дългогодишните им творчески и граждански изяви, активното отношение би означавало минаване на допустимата мяра. А гласуването с „въздържал се“ е достатъчно ясен сигнал, че почтеността, верността към себе си заема водещо място в ценностната им градация.

Така се чувстват в началото на скандала двамата от петимата. А другите трима? Христо Ганев отказва да говори. Нещо повече. Той се усеща като че ли „омърсен“ от говоренето. Но не просто от говоренето по случилото се с тях във връзка със Солженицин, а по принцип. Омърсен от твърде замърсената днес духовна атмосфера. Наситена и пренаситена с „дисиденти“... Гочо Гочев не е между живите. Благой Димитров запазва позицията и самооценката си от 1970-1971 година.

Какво се случва през следващите дни и месеци? И защо нещата се развиват точно така? Дали репресивите, към които властта в крайна сметка прибегва, са закономерни или неизбежни поради спецификата на конкретния „случай“?

„Да се разговаря с хората, да се убеждават“ – това е рецептата, по която започва „лечението“. До коледно-новогодишните празници „отлъчилите“ се писатели-комунисти са извикани на разговор при Александър Лолов – един по един. Без Христо Ганев, който почти веднага заминава за Алжир. И отношението към тях е приятелско, цивилизовано – както се изразява М. Ганчев. Разговарят на чаша хубаво кафе. Нещо, на което съветските им колеги ще завиждат. Защото,

както те самите споделят, при тях нещата са много по-различни: „Щом веднъж те набедят – край, изчезваш. Това е при вас – Европа!“ Добронамереният тон прегразполага към откровения. И всеки от писателите искрено (в защитна степен, разбира се) споделя причините, поради които се е въздържал. Колко умело властта води диалога си с художествената интелегенция личи от възторжената реакция на Гочо Гочев след излизането му от ЦК: „Великолен разговор. Какъв чудесен човек е другарят Лолов!“ Впечатлението на всички е приблизително такова. Затова и никои не подозира, че ще последват наказания... Въпреки че през декември 1970 г. партийното бюро към СБП разглежда поведението на петимата писатели, тяхната позиция е оценена като предателство и малко вероятно е те да не са узнали за това... *

Защо все пак се стига до решението на ЦК и на ГК на БКП за изключването на четиримата писатели от партията? В документите могат да бъдат прочетени официално изложените мотиви. Другите си остават неизвестни и до тях може да се стигне само по пътя на логиката. И отчасти – по мемоарните разкази. В публикуваните през 1998 година спомени на Георги Джагаров се заявява, че когато научил от партийния секретар на Съюза за решението на ЦК да бъдат изключени от БКП четиримата въздържали се, той отишъл лично при Тодор Живков да „настоява“ за отмяна на наказанието. И както твърди Джагаров, първият секретар обещал да въздейства в тази посока. Много скоро обаче председателят на СБП е „изненадан“ – съобщено му е, че решението на ЦК остава в сила. Дали случката е гостова или споменено-пожелателна ще си остане загадка, тъй като тя няма документално потвърждение. Все пак по-сетнешната

* ЦДА на РБ, 1Б, ф. 357, оп. 1, а. е. 99, л. 130-144.

позиция на Г. Джагаров дава основание да се усъдним най-малкото в искрената му загриженост за четиримата писатели.

Така се стига до събранието на Първичната партийна организация от 8 януари 1971 г.* На него от потърпевшите присъства единствено Валери Петров. Трета точка от дневния ред е формулирана като „Организационно съобщение“. По нея думата се дава на завеждащия отдел „Наука и изкуство“ към ГК на БКП Киряк Киряков, който чете решението относно победението на Христо Ганев, Валери Петров, Гочо Гочев и Марко Ганчев към „случая Солженицин“. В протокола е записано кратко резюме на обвинението. По-подробно аргументите на ЦК са посочени в докладната записка. Ето каква е поименната оценка на всеки отделен „грешник“:

„Христо ГАНЕВ, който от много години е загубил призванието си на писател, не участва в литературния печат със свои художествени произведения, отделя много енергия и време, за да разгаря лични разпри и недостойни политически страсти в партийната организация на съюза. Своето политическо и естетическо кредо Х. Г. изразява най-отчетливо в доклада си на обсъждането на филмовата продукция за 1965 г. Този доклад е манифест на неговите възгледи, които са в противоречие с партийните принципи. „Безполезно и напразно е усилието – казва той в речта си – да се обезличи целият народ в името на еднина идеология, на морално-политическото единство, на съзнателната партийна и държавна дисциплина.“

Валери ПЕТРОВ като изтъкнат поет, драматург и киносценарист на практика през последните години скъса с ярката партийна насоченост на своето творчество, съсредоточи вниманието си върху гребни,

---

* Пак там, а. е. 100, л. 1-8.

незначителни проблеми. Изживявайки политически колебания и творческа криза, В. П. се самоизолира, затвори се в един тесен приятелски кръг, откъсна се от живата кипяща дейност на партията и народа. Сам той е автор на сценария „Горе главата, командоре“, спрян от производство, в който се правят клеветнически оценки за нашия живот и партийната политика. По повод на филма „Понеделник сутрин“ той заявява на среща с др. Тодор Живков в киноцентъра: „Пускането на екрана на този филм ще докаже дали партията има демократично отношение към филмовите дейци, или ще продължава старата култова линия“.

В изказването си на симпозиума по репертоара проф. Гочо ГОЧЕВ отправя остри критични бележки към съвременната българска граматургия и в същото време горещо защитава редица произведения, които бяха критикувани на Четвъртия национален преглед на българската грама и театър и в редакционната статия на в. „Работническо дело“. Дори се наема да твърди, че редакционната статия не изразява мнението на ЦК на БКП и че някои нейни оценки били коригирани. Той защитава, макар и с известни уговорки тезата, че в такива пиеси („Плешивата певица“ на Йонеско и „Очакване на Гого“ на Бекет) се съдържа страшно критическо жило и че една голяма режисура би могла дори да пародира скепсиса им. От това изказване, макар и направено предпазливо и с уговорки, личи отстъплението на проф. Г. Г. от класово-партийните критерии при оценката на граматургичния факт и неговата тенденция да „разширява“ границите на социалистическия реализъм до степен, когато тези принципи въобще се заличават, когато изчезва дълбоко принципиалната разлика между произведенията на социалистическото изкуство и тези на упадъчното буржоазно изкуство.

Поетическата и гражданска позиция на Марко ГАНЧЕВ напоследък също е пропита с дух на отрицание и песимизъм. Негови отделни стихотворения, както и книгата му „Бягащо гърбо“, характеризиращи се с нихилистичен поглед към съвременността, разкриват несъвместимото за един комунист черногледство.“*

Не може да не се признае, че дотогавашната „опозиционна“ дейност на четиримата творци е проследена точно и пунктуално, а оценките са верни, с оглед на действащите директивно-партийни критерии.

Тези характеристики завършват с мнение на ГК (вероятно буквена грешка в документа – логичното е ЦК) на БКП „и по-специално на ГК на БКП“, че проявената от четиримата идейно-политическа безпринципност е достатъчно основание за Бюрото на ГК да гласува единодушно за изключването им от БКП.

И въпреки че решението не подлежи на обсъждане, на членовете на първичната партийна организация към СБП „великодушно“ е дадена думата „да споделят мисли и съображения“. Случилото се на 24 ноември 1970 година несъмнено е създало доста неприятности на ЦК на БКП. Решението за изключване едва ли е взето лесно. Твърде вероятно е то да е станало неизбежно поради външен натиск – от братската съветска страна. Косвени данни в тази посока дават записките на Борис Делчев. На 27 януари 1971 г. той отбелязва следния разговор, проведен в стола на Съюза на писателите: „... Според Ангел (Тодоров) Алексей Сурков (поет) бил изразил пред външната комисия на ССП огорчението си, че у нас не се получи единодушие по въпроса за Солженицин. „В Съветския съюз – каза Ангел – много гържат на този въпрос.“ В отговор Иван (Мартинов)

---

* Цитирано по публикацията на в. „Работническо дело“, бр. 46 от 15 февруари 1990 г., с. 3.

повтори онова, което е подгържал и в миналото: че Съветите сбъркаха, като оставиха работата да стигне дотам – трябвало да издадат книгите на Солженицин в ограничен тираж, за да не се прави сензация“*.

Възможно е и просто ръководителите на партията да са преценили, че е по-добре да санкционират провинилите се писатели, отколкото да поемат руска за евентуално недоволство от Москва. Каквато и да е причината за тези крайни мерки, прилагането им е коствало твърде много работа и напрежение на онези партийни функционери, на които е възложен „случаят“. Те определено са отклонение от основната линия, наложена от Т. Живков в отношенията ЦК – художествена интелигенция. Отклонение, което се прави непосредствено преди „историческия“ X конгрес на БКП... Нещо повече. За да се избегне повторна „съпротива“ срещу решението на партията-гържава, вероятно са взети и допълнителни мерки. В този смисъл съвсем правдоподобен изглежда слухът, че непосредствено преди събранието от 8 януари 1971 г. активът е викан и предупреден от Венелин Коцев, заявено му е, че който се опита да защити изключените си колеги, „автоматично ще попадне в същия списък“**. Целта на категоричната заплаха е именно такава – да се сведе до минимум възможността за рецидив на случилото се в края на Втората национална конференция на писателите, да се предотврати създаването на още по-сложна и неприятна ситуация пред съветските гругари. Така крайните диктаторски мерки стават не само наложителни, а и неизбежни.

При тези обстоятелства съвсем обясним е фактът, че мненията на почти всички, които вземат

---

* Б. Делчев, цит. съч., с. 177.

** М. Ганчев - разговор

отношение, са остро-критични към наказаните писатели, порицаващи, осъждащи поведението им. А не малък брой от писателите-комунисти просто мълчат. Тук логично възниква въпросът защо въпреки уставното задължение да се пази строго „партийната тайна“, някои все пак го нарушават? Явно неудобството пред колегите, гложещата съвест се оказват по силни и това кара част от писателите да проговорят, да се оправдават.

Протоколът от събранието на ППО при СБП е ярка илюстрация как политиката, натискът на БКП върху писателите дава желаните от властта резултати.* Почти всички изказващи се в общи линии следват, преповтарят и доразвиват обвинителната плегоярия на Бюрото на ГК на БКП. И осъждат Солженицин, наричат го „провокаатор, слуга на империализма“ (Г. Караславов). Заявяват, че „Нобеловият комитет е инструмент на международната реакция“ (П. Зарев). С възмущение възклициват: „Каква клетва за вяроност може да прави един комунист, ако той потъпква гругбата ни със СССР?“ (Г. Джазаров)

Колкото до позицията на четиримата писатели по конкретния „случай“ и към политиката на БКП през последните години, осъдителните оценки са във възходяща градация: всеки следващ говорител, малко или повече, е по-остър от предхождащия го. Така първият изказващ се – Пантелей Зарев – заявява: „Въздържането на четиримата гругари е осъдително“. След него Димитър Чавдаров-Челкаш много по-обстоятелствено разсъждава върху „вражеската“ им дейност: „...Но през известен период тези гругари се обявиха против културната политика на БКП, като поставиха над нея собствените си убеждения... До подобно становище достигнаха някои чехословашки писатели и обществени

---

* За цялата дискусия – ЦДА на РБ, 1Б, ф. 357, оп. 1, а.е. 100, л. 1-8.

гейци... Значи ли, че мислите на Ленин за изкуството са грешни? И Валери Петров по ли е умен от Ленин?...“ Следващият е Младен Исаев. Той съчувства и на четиримата, но това не му пречи да отсъди: „Знаем, че те години наред са слизали все по-наголу и по-наголу. И са скъсвали с нашето дело...Как ли ще се чувстват, когато утре на Запад ги изкарат „герои“?“ Стоян Ц. Даскалов пък връща асоциациите си към времето на войната: „С В. Петров бяхме на фронта. Атака...И виждам, че четирима души отстъпват...И цялата рота се отгърпва... Това изпитах и на събранието. И си спомних всички събрания, когато те бяха в опозиция. Тръгнаха в съпротива, те достигнаха до идеологическа измяна.“ А за Евтим Евтимов решението за изключването на тези писатели е закъсняло. Защото, както припомня той: „Отношението им към Солженицин не е единствената причина. Ако си спомняте, на Първия конгрес на българските писатели те приветстваха антимарксистическото изказване на чехския представител.“ Явно в този момент атмосферата е станала твърде тягостна и Иван Мартинов, както си седи сред множеството, се обръща към партийния секретар с думите: „Другарю Зигаров, стига толкова, да не пренавиваме пръчката!“

След такава реплика едва ли не като по предварителен сценарий става Г. Караславов. За да припомни многото случаи, „когато ние се грижехме да вразумим тези другари, дабахме им съвети, но те се обособиха в малка групичка и започнаха да атакуват партийната линия на нашия съюз.“ И накрая да заяви: „Наказанието е наказание от 80 000 армия на комунистите от столицата“. Като че ли изобщо някой е питал тази многобройна „армия“. Тя в крайна сметка дори няма да бъде цялата уведомена. ЦК ще сведе информацията само до партийните организации на творците. И единствено на събранието във военния театър актрисата Венета

Карамихова ще се изкаже в защита на Христо Ганев*.

Сега вече Николаї Зигаров отговаря конкретно на Ив. Мартинов. Като не пропуска да отбележи, че „той не за пръв път се обажда когато трябва и когато не трябва...“ А после лаконично припомня мнението на партията: „Въпросът за Солженицин е интернационален. Може би ще ни зададат въпроса: това нов курс ли е на нашата партия? Не, другари, това е продължение на Априлската линия на БКП. И нека това бъде ясно на всеки“.

След краткото, но безапелационно мнение на Слав Караславов, че това е провокация на един безпартиен, подкрепена от четирима комунисти, той все пак не пропуска възможността и за поименна атака: „Аз съм решително против реквизиема, който пеят за таланта на Валери Петров. Нищо не струва този талант, ако той не е отгаден на Родината и Партията“. Такива гуми изричат писатели като Челкаш и Слав Караславов в присъствието на Валери Петров. Те ни най-малко не се смуцават. Напротив. Това явно е възможност по още по-убедителен начин да докажат верността си към партията. За гуми като морал и етика тук място няма. Цинизмът е разрешен и дори покровителстван. Поне когато това е необходимо и изгодно за ЦК на БКП.

И накрая Слав Караславов пита: „А какво наказание ще има за безпартийния провокатор Благої Димитров?“

Така идва редът на последния, но най-важен говорител – председателят на СБП Георги Джагаров. Естествено, както и може да се очаква, той е най-обстоятелствен. Припомня задълженията на всеки партиен член към устава и програмата на БКП, възмутен

---

* Според сигнал, изпратен до отдела „Наука и изкуство“ на ЦК на БКП – в. Работническо дело, бр. 46 от 15 февруари 1990 г., с. 3.

е от позицията „въздържал се“, смята, че „безпартийните писатели са се оказали на по-високо идейно ниво от четиримата наши комунисти“.

Следващите му думи напращащо предизвикват въпроса: Как така Джагаров се е опитвал да хогатайства лично пред Т. Живков за четиримата си колеги, пък броещи дни по-късно може да заяви: „Не мога да съжалявам, не мога да правя сантиментални сцени“. Това вероятно е отговор на изказалите се преди него, тъй като почти всички изразяват своето съчувствие към четиримата и завършват с надеждата, че след като осъзнаят грешките си, тези писатели отново ще се върнат в БКП. Докато Г. Джагаров, напротив, ще ги гледа „открито в очите с ясната си позиция.“ Защото, смята той, се води „идеологическа битка. Въпросът за Солженицин излезе извън пределите на СССР. Солженицин стана едно от най-острите оръжия на антисъветската пропаганда“. А като се вземе предвид и фактът, че „с когото и да се свържеха, четиримата тровеха съзнанието му, цялата съюзна атмосфера. Дори в кинематографията образуваха фронт и едва ли не искаха да преговарят с Централния комитет“, той вече съвсем естествено ще заостри тона. Ще заяви, че антифашисткия актив на някои от „грешниците“ вече няма съществено значение, тъй като „сега ние не се борим само срещу фашизма“. И накрая ще заключи с присъщия си категоричен и безапелационен тон: „Всички те сами стъпкаха партийните си билети. И никога няма да се върнат в нашата партия, ако не осъзнаят грешката си, ако не разберат, че крайъгълен камък на нашата политика е групата ни със СССР. Приемам решението на ГК на БКП и смятам, че нито е закъсняло, нито е преждевременно“. Така Г. Джагаров е пределно ясен – Партията знае какво и кога да направи. Никой не може да си

позволява, дори ако е воен от желанието по още по-категоричен начин да подкрепи същата тази партия, както прави Евтим Евтимов, да дава мнение по нейните решения. По такъв начин настоящият председател на СБП, стартирал в кариерата си като партиен секретар, разбира обещания от самия него демократизъм в писателския съюз.

Колкото до Благой Димитров, явно много по-малка грижа и на ЦК, и на СБП, въпреки неговото категорично „против“, Джазаров обещава Управителния съвет скоро да се занимае с въпроса за неговото наказание.

Така вторият етап на скандала „Солженицин“ е към края си. На 8 януари 1971 година писателите-комунисти, присъствали на събранието, приемат „решение в подкрепа на решението на ГК на БКП“. Намерена е удобната формулировка за гласуване. Защото според Устава на БКП само първичната организация, в която членува отделният комунист, може да наложи наказанието. А в конкретния случай санкцията окончателно е приета от по-висшата инстанция – Бюрото на градския комитет, като изрично е отбелязано, че тя не подлежи на обсъждане. По този начин са взети още превантивни мерки срещу евентуални изненади от страна на писателите.

Защо ЦК на БКП, по което нареждане несъмнено събитията се развиват точно така, се страхува? Кое му дава основание да се съмнява в творците-комунисти? Нали до този момент те нееднократно са доказвали своята вяроност към партията и благоразумността на позициите си? Потвърждение на тези констатации дава самият Тодор Живков три години по-късно, заявявайки: „Навсякъде ни завиждат за нашата художествено-творческа интелигенция. Ние безкрайно много се радваме за това“*.

Явно тук не става дума за неверие в писателите,

---

* ЦДА на РБ, 1Б, ф. 357, оп. 1, а. е. 11.

а за крайно необходимото застраховане поради деликатността на случая-скандал, който не засяга вътрешни политически или културни проблеми, а е от много по-съществен характер – засяга отношението към Съветския съюз. И върху това отношение няма да бъде хвърлена сянка заради интелектуални „капризи“. Те се позволяват от властта в достатъчна степен и с достатъчно търпение, когато се флиртува с творците по чисто български проблеми. В случая такива неща са недопустими.

И отново възниква ключовият въпрос: Дали ако ставаше дума за други писатели, които не са натрупали толкова творчески и граждански негативи пред ЦК на БКП, щеше да се стигне до тази крайна мярка – отнемане на партийния билет? Вероятно – да. По вече посочените външнополитически причини. Но пък без подобно дългогодишно себеотстояване не може да се очаква и такава морално-ценностна позиция. Така българският скандал „Солженицин“ е колкото изненадващ, толкова и логичен.

Изключването на четиримата комунисти само по себе си не е достатъчно за ЦК. Членуването в партията в годините на реалния социализъм е обявено за най-голяма награда и най-високо признание, а изключването – за най-страшно наказание. Управляващата БКП не допуска смирено и мълчаливо приемане на такава санкция. Тя императивно изисква да се преживява като апокалиптична грама. И тъй като реакцията на четиримата „грешници“ с толкова опозиционни, според ЦК, действия е предвидима, отново са взети допълнителни мерки към тях. Ето как Валери Петров описва случилото се по време и непосредствено след събранието от 8 януари: „Знам само, че аз си седнах на едно предпоследно място. След като излязох, с мен тръгна Христо Радевски. И ако не се лъжа, случайно

срещнахме Андрей Германов. И той се присъедини към нас и така ме изпратиха до дома. Все пак имаха смелост. После ни беше съобщено, че трябва да направим молба и че ако не направим, то това ще бъде жест на обида към партията. Знак, че не използваме всички възможности докрай, за да запазим званието член на партията. И трябваше значи да напишем молби... За да могат да ни откажат... На мен съобщи (другарят от контролната комисия – бел. на авт.), че решението се потвърждава – така, на крак, в коридора на ЦК“*.

Така официално случаят е приключен по отношение на четиримата писатели-комунисти.

Едва три месеца по-късно идва ред и на безпартийния Благой Димитров. Забавената санкция към него има своите обективни причини. На първо място е чисто административната пречка – как и по какъв член от Устава на СБП да се накаже писател заради едно „неудобно“ гласуване. На 23 март 1971 година формулата вече е намерена. На заседание на Бюрото на Управителния съвет с първа точка от дневния ред „Организационни“ по доклад на секретаря на Съюза Божидар Божилов е разгледано поведението на Благой Димитров. Мотивировката е следната: „Както е известно, на Втората национална конференция той направи провокационно изказване при обсъждането и приемането на протестна телеграма на Нобеловия комитет, който комитет провокационно дава награда на Ал. Солженицин. Благой Димитров не само направи провокационно изказване, но и гласува против тази протестна телеграма. Това му поведение, както и груги, които са известни на ръководството, се намира в

---

* Ив. Сарандев. Цит. съч., с. 94.

разрез с изискванията на устава на СБП.“

На същото заседание Ефрем Каранфилов докладва и случая със Стоян Илиев, обвинен в плагиатство*.

Следват изказвания, в които писателите Б. Райнов, Мл. Исаев, Д. Гундов, Ефр. Каранфилов, Б. Божилов и К. Калчев категорично осъждат действията и на двамата съюзни членове. Едновременно разглеждане на победението на Бл. Димитров – гласувал против телеграмата до Нобеловия комитет и съответно обвинен в проява на антисъветизъм, и на Ст. Илиев – за заимстване на чужди текстове, едва ли е случайно. Така първото провинение, макар и политическо, попада в сянката на второто. А последното е достатъчно неприятно и компрометиращо, за да създаде общо настроение към двамата. Това, разбира се, се взема предвид за по-сетнешната процедура – когато ще се докладва в Управителния съвет (25 март 1971 г.) и пред всички съюзни членове. Освен това чл. 5, буква „А“, по който се налага наказанието „изключване“, едва ли черно на бяло визира забрана на лично мнение на писателя.

Тежките обвинения към Благой Димитров – лошо отношение към КПСС, заемане на осъдително-героична поза, категоричен отказ да се отрече от заетата позиция към Солженицин – са повече от достатъчно основание за „заличаването му“ от списъка на Съюза. Вторият подсъдим – Стоян Илиев – също не се разкайва. Нежеланието на двамата да си направят самокритика, а не конкретните им действия всъщност решава съдбата им.

На същото заседание Бюрото разглежда и победението на В. Петров, Хр. Ганев, Г. Гочев и М. Ганчев, като накрая се взема решение и те да бъдат наказани – с мъмрене. По чл. 4 от Устава**.

* ЦДА на РБ, ф. 551, оп. 3, а. е. 58, л. 55-60.

** Пак там.

Направени са две предложения. Първото е по инициатива на Младен Исаев – да се помисли и направи възможното изключените писатели да не останат без работа. Въпрос, който възниква винаги след подобни санкции. Партията репресира, но не допуска мъченичеството. Най-малкото по такава причина – липса на доходи или пък просто тяхното намаляване. Второто предложение е тактическо – да не се публикуват в печата санкциите и санкционираните лица. То издава както неувереност относно правомерността на решенията, така и нежелание скандалът да се разраства. По-удобното и по-разумното отношение към този повече от неприятен случай е бързото му приключване.

Но въпреки становището да не се дава публичност на наказанията, те бързо стават известни, стават тема на разговори, служат като сигнал на редакционни комитети и издателства да не публикуват творби на репресираниите. Така например популярният със солениите си шеги Васил Чертовенски коментира: „За Валери не ми е жал – баща му е богат. За Марко също – той е млад, ще се оправя. Гочо не го мисля – той е професор. Жал ми е само за Христо Ганев, гето напразно е развявал байрака по балкана две години“*. Четиримата репресирани естествено изпадат в немилост и са принудени да прибягнат до единствено възможното в такива случаи – до преводи, до писане на книжки за деца, до самозатваряне, до въоръжаване с търпение за неизвестно колко време.

Скандалът определено е голям – става дума за едни от най-популярните български творци – и той дълго време не само се помни, а и при някои лични контакти на отделни писатели с Т. Живков се актуализира. В мемоарната си книга „Живков – мъртъв приживе“** Веселин Андреев предава подробно следния

* М. Ганчев – разговор.

** В. Андреев. Живков – мъртъв приживе. С., 1991, 49-51.

свой разговор с генералния секретар:

„При подходящ случай споменах на Тогор Живков, че е време четиримата да бъдат реабилитирани.

– Много бързат! – отсече.

– Не зная дали бързат... но мина госта време и, криво или право, наказанието е изиграло своята роля...

– Не виждам много да е изиграло ролята... Ами я ми кажи как ти не си в тяхната компания?

– Нямах възможност... – рекох да го ударя на шега.

– Какви ги говориш? Какво значи това?“

Тогава В. Андреев му разказва за посещението си в Москва по това време, за реакцията на съветските творци към телеграмата – реакция на възмущение от позицията на СБП към Солженицин. Разбира се, там вече са знаели, че не всички са подкрепили акцията.

Отговорът на Т. Живков е хапливо-обвинителен: „Ами ясно е сред какви хора си се движил...“

Но последвалото защитно пояснение на В. Андреев, че ССП не е гласувал протестна телеграма, кара Живков да замълчи. А след кратък размисъл да промърмори: „Значи само ние... но нищо чудно, там е пълно с дисидентни“. Колкото го съдбата на „нашите хора“, генералният секретар е категоричен: „Рано е. Нека си поносят обичата на ухото“.

Така българският скандал „Солженицин“ приключва и постепенно отшумява. По-нататък ще има и официални и неофициални реакции, но вече свързани с шума около Солженицин в международен план.

В края на декември 1973 година парижкото издателство ИМКА обнародва на руски език новата книга на Александър Солженицин „Архипелагът ГУЛАГ“. Почти веднага тя застава в центъра на западната пропаганда.

Започва и обработката на българското обществено мнение срещу Солженицин. Още на 5 януари 1974 г. във в. „Работническо дело“ е поместена кореспондентска статия от Париж със заглавие „С ефекта на бумеранг“*. И макар в центъра на материала да е именно антисъветската кампания на Запад във връзка с „нов прегателски пасквил на Солженицин – „Архипелагът ГУЛаг“, в нея са включени и групи неточно предадени сведения за Съветския съюз от френската преса. Така внушенията за „неправомерната“ и „предубедена“ антисъветска кампания в Западна Европа звучат още по-убедително.

Освен това кореспондентът изрично споменава секретния доклад, прочетен на XX конгрес на КПСС, който „осъди пред целия свят нарушенията, от които в дадена конкретна епоха от историята на Съветския съюз трябваше да страда социалистическата законност“. И това припомняне не се прави случайно. То е отговор на репликата на в. „Фигаро“ от 4 януари, с която се задава въпрос в тази посока – „Нали точно ТАСС, а не буржоазният печат, съобщаваше за конгреса. Защо тогава се сърди на Солженицин?“

Вероятно това е поводът Б. Делчев да запише следните мисли в своя дневник, които са и своеобразен коментар на полемичната кореспонденция от Париж: „Какво представлява книгата – не ми е известно. Осведомени хора твърдят, че това е документална история на лагерите в Съветския съюз. Каквото и да е, само ще илюстрира с нови данни изреченото на XXII конгрес. И на непредубедените хора им остава да се чудят: защо се анатемосва Солженицин, а се премълчава отчетният доклад на Хрущов. Има само едно обяснение: изнасянето на истината се осъжда, но не може да се изрече, защото конгресите на КПСС са осенени с табу

---

* В. Работническо дело, бр. 5 от 5 януари 1974 г., с. 5.

като вселенските събори. На практика това означава амнистиране на изтреблението – мълчалива солидарност с него**.

Кампанията срещу Солженицин продължава както през този, така и през следващия месец февруари. На 12 януари в „Народна култура“ помества на последна страница редакционен материал под заглавие „Жалък пасквил“. Така, подобно на партийния орган „Работническо дело“, специализираният седмичник определя „Архипелагът ГУЛаг“. И в него се изразява възмущение от антисъветската пропаганда на Запад, осъществявана чрез американската радиостанция „Свобода“, която веднага започва да чете в ежедневни емисии, предназначени за Западна Европа и Съветския съюз, откъси от книгата, споменава се за публикувани в „Експрес“, „Дер Шпигел“ и „Ню Йорк таймс“ хвалебствени рецензии. Редакцията убеждава читателите си, че новоизлязлата книга на Солженицин отново е по „любимата му тема – извращенията“. След което „Народна култура“ прави и категоричния извод: – „Чрез „Раково отделение“, „Август 14“ и „Първият кръг“ Солженицин постепенно „еволюира“ към позициите на яростен антисъветизъм***.

На 4 февруари 1974 година, след като и в „Литературен фронт“ е започнала масирана кампания срещу Солженицин****, вече се провежда и заседание на Управителния съвет на СБП с една единствена точка от дневния ред: случаят Солженицин. Подготвена е специална „Декларация“, която трябва да се обсъди и приеме****. Поводът е именно новоизлязлата

* Б. Делчев. Цит. съч., с. 241.

** В. Народна култура, бр. 3 (886) от 12 януари 1974 г.

*** В. „Литературен фронт“, бр. 2 от 10 януари, бр. 3 от 17 януари, бр. 4 от 24 януари, бр. 5 от 31 януари 1974 г.

**** ЦДА на РБ, ф. 551, оп. 4, а. е. 29, л. 1-28.

в Париж книга на Александър Исаевич „Архипелагът ГУЛАг“ и многобройните отзиви и коментари за нея в западния печат, радиото и телевизията. Поне това са официалните мотиви, отбелязани в стенограмата.

И в конкретния момент не е ясно дали инициативата за декларация от името на целия Съюз е българска, или е внушена отвън. Безспорни са два факта. Първо, българските писатели отново гласуват колективен текст, макар и този път явно предназначен за печата, а не за някоя международна инстанция, какъвто Съюзът на съветските писатели не изготвя. Второ, съветските средства за информация дълго време обработват общественото мнение срещу Солженицин, а натискът на властите е на път да стигне връхната си точка. Той започва с призовки на милицията по повод незаконното му пребиваване в Москва*. Преминува през изземването на случайно запазен в Русия екземпляр от „Архипелагът ГУЛАг“. Последван е от яростна атака в пресата – срещу него и публично обявилия се в негова защита физик-изобретател на водородната бомба Андрей Сахаров, който на пресконференция характеризира Съветския съюз като „голям концентрационен лагер, заграден с бодлива тел“**. Преминува и през заплахи за живота на писателя и семейството му. За да стигне до съвсем законното (съветската власт вече е твърде „умна“ и добре премисля формата, под която да бъде прибран Солженицин) отвеждане в КГБ на 12 февруари 1974 година. И – след по-малко от денонощие – до екстрадирането му...

На 4 февруари, когато в София се предлага, обсъжда

---

* По тогава действащото законодателство и в СССР, и у нас човек не може да живее и работи в един град, а още по-малко в столицата, ако няма необходимото за целта „жителиство“.

** А. Солженицин. Цит. съч., с. 376.

и гласува „Декларация за „случая Солженицин“, събитията от последните дни само са замислени. Но отзвукът, който ще предизвикат, явно е известен на ръководителите на КПСС. И тъкмо затова твърде вероятно е те да правят възможно за подкрепа поне оттам, откъдето винаги са я получавали – от България.

Предложеният от Пантелей Зарев текст включва почти всички обвинения, които вече са отправени към Солженицин в Съветския съюз: той е предател, враг на СССР, отрича Октомврийската революция и делото на Ленин, обвинява западните гържави за споразуменията със СССР от края на войната, отнасящи се до Източна Европа и легитимирането ѝ като съветски домен, вътрешен емигрант... И още много квалификации се правят, докато в един момент се заявява: „Александър Солженицин има едно последно преимущество. Той не емигрира формално... и цената му расте тъкмо с това, че гласът му идва от територията на Съветския съюз“*. Този именно пасаж дава основание да се предположи, че в България вече има информация за намеренията на съветските власти да експулсират Солженицин.

Тук естествено възниква въпросът: Има ли някаква връзка между скандала, предизвикан от разнопосочното гласуване на телеграмата до Нобеловия комитет през ноември 1970 година, и декларацията от 1974-а? Връзката е безспорна – последният документ е продължение на българската позиция по „случая Солженицин“. Онова обаче, което прави най-силно впечатление, е начинът, по който се открива заседанието на Управителния съвет на СБП. Председателят Пантелей Зарев гържи в ръка и показва книгата на Солженицин „Архипелагът ГУЛаг“,

---

* ЦДА на РБ, ф. 551, оп. 4, а. е. 29, л. 13.

като заявява: „Прегледахме я“. Малко по-късно, когато присъстващите ще бъдат призвани да вземат отношение към текста на декларацията, ще стане ясно, че повечето от изказващите се не са я чели, че самото заседание е закъсняло именно по тази причина – не са имали книгата. Така ако в края на 1970 година непознаването на творчеството на Солженицин не се смята за уважителна причина да се въздържиш или гласуваеш против телеграмата, сега нещата доста са се променили. Протестът на Валери Петров, а и на останалите четирима срещу „послушното мъртвило в Писателския съюз“, е изиграл своята роля. Поне що се отнася до препазването, макар и формално, от лесно атакуеми и непрофесионални позиции. Формално, защото и през февруари 1974 отново се гласува положително (включително и като са взети мненията по телефона на Ел. Багряна, Ем. Станев, П. Динев, П. Данчев и др.) без произведението, което се осъжда, да е прочетено. Но поне председателят на СБП си е направил труда да набави екземпляр от него. Който екземпляр, както се предлага, по списък може да бъде раздаден за четене. В тази посока впечатлява настойчивостта на писателите за своевременно информиране. Те са се обръщали дори към МВР – с молба да ги снабди с екземпляр от книгата. Излиза се с предложение центърът за литературни проучвания да се грижи за своевременното набавяне на необходимите книги. Всичко това едва ли би било предмет на разговор, при това в Управителния съвет, ако не беше случилото се, ако петимата писатели не бяха заявили ясно позициите си три години по-рано.

Друг съществен момент в изказванията, отново директно свързан с българския скандал „Солженицин“ от 1970-1971 г., е реакцията на слушателите и читателите към пишещите и изказващите се във връзка с новоизлязлата на Запад книга „Архипелагът ГУЛаг“.

Активните граждани, най-вероятно от средите на интелигенцията, задават един и същ въпрос – Познатите ли, чели ли сте книгата? Общите и некомпетентни публични мнения на български писатели се атакуват и от западните радиостанции. Така протоколът от заседанието на Управителния съвет, състояло се на 4 февруари 1974, година показва, че съпротивата на Хр. Ганев, В. Петров, Г. Гочев, М. Ганчев и Бл. Димитров е дала някакви, макар и все още зелени плодове в СБП и в цялата ни художествена интелигенция.

Нещо повече. Вниманието на писателите е изострено във всички посоки. Изказващите се препоръчват да не се свързва името на Александър Твардовски с това на Солженицин, да не се споменава Алберт Кан, заради „обективистичното“ му мнение, а и заради факта, че не се знае на какви позиции ще застане той по-късно, да се „отдалечи текстът на декларацията от този на „Известия“. И въпреки че в крайна сметка документът ще се гласува единодушно, единодушно ще бъде подкрепено и предложението за публикуването му не само в литературния, а и във всекидневния печат, атмосферата в СБП вече съществено се е променила. И то под прякото влияние на петимата „грешници“ от 1970 година. Така неслучайно в самия край на заседанието председателят Пантелей Зарев си позволява, явно с иронична нотка, да попита: Кои е против? А стенографът да отбележи отговора в скоби – (смях)...*

Още на 6 февруари декларацията ще бъде поместена на втора страница на в. „Работническо дело“**, а на 7 февруари – на първа страница на в. „Литературен фронт“ под заглавие „Злостен клеветник на род и родина“***. Докато постепенно кампанията срещу

* Пак там, л. 28.

** В. Работническо дело, бр. 37 от 6 февруари. 1974 г.

*** В. Литературен фронт, бр. 6 от 7 февруари 1974 г.

Солженицин отшуми* и окончателно приключи със статията на Георги Христов „Потъващият архипелаг...“, публикувана на 21 февруари 1974 г. в писателския вестник. Един материал, в който с нашенска ирония се коментира екстрадирането на Солженицин на 13 февруари и с нашенско самочувствие се демонстрира превъзходство над западната пропаганда.

Привидно скандалът би могъл да се обобщи с народната поговорка: „Всяко чудо за три дни“. Ако постфактум, след двадесет години той отново не задвижваше духовете, не човъркаше съвестите...

---

* Така например в бр. 7 от 9 февруари 1974 г. на с. 7 в. „Народна култура“ помества информация за публикуваната декларация на СБП, на която е сложено заглавие „На предателя – достоен отговор“, в бр. 8 от 16 февруари на същия седмичник пък е препубликувана статия от съветския писател Юрий Бондарьов, първоначално поместена във в. „Ню Йорк таймс“ – броя от 27 януари 1974 г., която представя отговор на въпроса за съветската позиция към книгата „Архипелагът ГУЛаг“ на Ал. Солженицин.

ВМЕСТО ПОСЛЕСЛОВ

Силното въздействие върху редица писатели на случилото се през 1970-1971 и през 1974 година ясно се усеща в мемоарния роман на последния председател на СБП от годините на реалния социализъм Любомир Левчев. Почти заклинателното заглавие „Ти си следващият!“ вероятно е избрано от автора по много причини, но една от тях е безспорна – да възбуди максимално голям обществен интерес към книгата. Естествено е, че в нея той е отделил специално място на българския скандал „Солженицин“ и на своето лично участие, представено по-скоро като не-участие в него. Доверчивият читател може да приеме казаното за чиста истина. Прегубегеният – за чиста лъжа. Посвещеният ще се усмихне иронично. Изследователят – ще проверява фактите и ще разсъждава – както по тях, така и върху причините за изкривяването им...

И така в спомените си Л. Левчев пренася скандала „Солженицин“ изцяло в 1974 година. Въпросът е защо прави това? Дали защото е воден от желанието да изтъкне собствените си опити за символично обвърз-

ване с тези неудобни събития, или просто защото именно тогава са се случили неща, които силно са разтърсили лично него? Твърде вероятно е грешката да е станала и по двете причини. Тогава възниква поредният въпрос: Защо Л. Левчев не е направил справки с документите, след като му е добре известно, че скандалът предизвиква голям интерес, вдига не малък шум и през 70-те, и през 90-те години? Трудно може да се приеме, че мемоарите му са писани на един гъх и авторът е воден единствено от вдъхновението си, тъй като на редица места той дава точен ген и час на случката. Тогава? Остава единствено да се спрем на най-оневиняващата причина – че това е направено просто в интерес на разказа, който в тази си част е посветен изцяло на отношенията му с писателя-емигрант Георги Марков. Не можем да пренебрегнем и факта, че Левчев сам е поставил защитното определение „роман“ на мемоарите си.

Написаното в тази книга действително стигна до голям кръг читатели (тя беше изкупена буквално няколко месеца след появата ѝ на книжния пазар през 1998 година, публикуваха се в пресата отзиви и опровержения, стана предмет на разговори, предизвика дори разгорещени дебати сред интелигенцията), като по този начин формира определено отношение към цялостния културен живот от 50-те до 70-те години на нашия век, през което време се развихря и скандалът „Солженицин“ в международен и български вариант. И точно по тази причина се налага да се спрем по-подробно на казаното от Л. Левчев. За да се опитаме да разберем автора и в същото време да коригираме неточните факти, свързани със събитията около Нобеловата награда за литература през 1970 г. и малко след това. Защото действието в тази грама се развива пред и зад театралната завеса и четвърт век

по-късно няма основание героите ѝ да сменят местата си. Ето какво пише Л. Левчев:

„През 1974 г. бе излъчено отвореното писмо на Джери (Г. Марков – бел. на авт.) до мен. То има свой контекст. Солженицин бе изключен от Съюза на съветските писатели пет месеца след бягството на Джери (август 1969 г. – бел. на авт.). В края на следващата – 70-а година, той получи Нобеловата награда. Но голямата хайка срещу Солженицин се възбуди през 1974-а. Тогава за първи път след Троици един съветски гражданин бе експулсиран от страната. Аз вече бях първи заместник-председател на Отечествения фронт. Голям началник с опасни перспективи. Препоръчано ми бе да не стъпвам в Съюза на писателите. Тогава Джагаров, с когото не се поздравявахме, организира глупавото събрание против Солженицин. Разбира се, аз не отидох на събранието. Това стана случайно. Не беше демонстрация от моя страна, така че не мога да се похваля с прозорливост. Но когато разбрах какво се е случило там, горещо благодарих на съдбата, че ме е предпазила. Валери Петров, Христо Ганев, Марко Ганчев, Гочо Гочев, Благой Димитров (пропускам ли някого?...) бяха се въздържали да гласуват резолюцията срещу Солженицин под предлог, че не са чели неговите произведения. Това беше възприето и като подвиг, и като нагло предизвикателство. Веднага беше организирано партийно събрание за тяхното низвержение. Този път не отидох на събранието съвсем предумишлено. Но резултатът от двойното отсъствие не закъсня да се прояви. В архива ми се е запазило писмото на партийния секретар Иван Аржентински, който ме вика да дам обяснения, защо съм отсъствал. В този момент аз бях член на ЦК на БКП. Да бъда викан от който и да било секретар на първична партийна организация, за да му давам обяснения, звучеше неправдоподобно.

Затова разбрах, че унициативата не иде от бедния бай Иван“*.

Спираме цитатът дотук, тъй като горе-голу в този момент авторът прави прехода към второто действие. А преди да преминем към него, трябва да възстановим оригиналния сценарий на първата част. Който в общи линии вече ни е известен. Но се налага да направим и допълнения. На първо място не е вярно, че Л. Левчев не присъства на „събранието“, както той нарича Втората национална конференция на писателите. Той не само присъства, но взема и активно участие: прави изказване по доклада на Г. Джагаров**, председател е на комисията по изготвяне на резолюцията и лично чете проекто-текста ù***. Възможно ли е Левчев да е забравил всичко това?! А колкото го партийното събрание от 8 януари 1971 г. твърде вероятно е да не е отишъл – все едно съзнателно или не. Това не може да се провери, тъй като в протокола не са отбелязани имената на присъстващите. Не може да се оспорва и твърдението, че е викан от Иван Аржентински да дава обяснения. Още повече, че Л. Левчев заявява, че има запазен документ. И този документ най-вероятно е от 1974 г., тъй като през 1971 г. партийен секретар е Николай Зигаров. А на 4 февруари 1974 г. на заседанието на Управителния съвет на СБП е поканено да присъства и партийното бюро, макар и без да му се дава възможност за участие в гласуването. Така съвсем обяснима е евентуалната намеса на Ив. Аржентински.

Интермедията свърши. Сега да продължим със спомена на Левчев: „Същевременно бях посетен от

---

* Л. Левчев. Цит. съч., 301-302.

** ЦДА на РБ, ф. 551, оп.3, а. е. 16, л. 112-119.

*** Пак там, л. 132.

непознато лице, което ми се представи за горещ мой почитател и служител на органите за сигурност. Като „служител“ научил, че от „най-високо“ място били крайно недоволни и дори раздразнени от моето двойно отсъствие. Като „почитател на поезията ми“ той ме съветваше незабавно да взема отношение по въпроса за Солженицин.

По такива „тънки“ партийни въпроси аз нямах с кого да се посъветвам освен със себе си. Реших да не давам обяснения на бай Иван, а да използвам една банална статия във в. „Народна култура“, за да напсувам Солженицин. Псувните са кратък жанр – едно изречение. Толкова! Но точно тази статийка и точно това изречение бяха поводът на Джери да напише отвореното си писмо до мен. Когато го прочетох в бюлетина на БТА за антибългарска пропаганда, по някаква биологика на екрана на съзнанието ми изникна образът на Джери, който се смееше. След това с удивителна гребनावост заузскачаха неверните факти: че се возя с чайка, която е моята катафалка. Ах, Джери, каква обуда си ми нанесъл. Та аз се возя на мерцедес. След тази глупава подробност възникна детайлът за събранието. Нарочно някой подава погрешна информация на Джери – помислих си аз... “*.

Преди края на второто действие, макар и против „правилата“ на публицистичния театър, пускаме нова интермедия. „Псувнята“, която Л. Левчев споменава, действително е кратка и е изречена между другото. На 16 февруари 1974 г. той пише статията „Верую на новия човек“, чието начало „Народна култура“ помества на първа страница, непосредствено по съобщението за проведения на 7 и 8 февруари пленум на ЦК на БКП по идеологическите въпроси, последвано

---

* Л. Левчев. Цит. съч., 302-303.

от статия на първия заместник-председател на Комитета за изкуство и култура Людмила Живкова. Тя също е посветена на току-що завършилия партиен пленум, който, както казва Левчев, „събуди у всички нас много мисли.“ Авторът разсъждава главно върху идеологиите и тяхната значимост, разсъждава върху „Бунтът на масите“ на Ортега-и-Гасет, дава за пример собствената си 13-годишна дъщеря, която конспектирала „манифеста“ на Маркс и Енгелс, категоричен е, че класиците не трябва да се изучават задължително, а трябва да се ползват съзнателно... И между всички тези естествени за времето си словоизлияния, вмъква следния пасаж: „Затова се налага на такива белогвардейски отренки като Солженицин, защото той ще се мъчи да доказва, че нашите идеи нямат реално покритие. Между прочем този писателстващ агент на контрареволуцията сам заявява в увода си към „Август 1914 година“, че не желае книгите му да се печатат в нашите страни, където сме му забранявали да пише бог с главна буква, а трябвало да пише гуми като ЗАГС с главни. Това е трагедията. Но да не се отклоняваме.“

Толкова за Солженицин. Всеки, който днес чете внимателно статията на Л. Левчев, действително остава с впечатлението, че ругателните гуми са написани по-скоро формално, че авторът е воден от желанието да се „отчете“ пред някого и съвсем не е убеден отрицател на Солженицин и неговото творчество. От друга страна, обаче не може да не се отбележи, че Л. Левчев е опитен играч, който е намерил един от възможно най-сполучливите начини хем да покаже единоумислие с властта по въпроса за Солженицин, хем да не опозори съвсем себе си, поне що се отнася до скандалния „случай“.

Самоиронията, с която коментира казаното за

него от Георги Марков в отвореното писмо, е обясни-
ма. Л. Левчев не страда от глупаво желание да се
оправдава за официалната си дейност през 70-те и 80-
те години, тъй като, от една страна, тя е публичен
факт, а от друга – погледната от гистанцията на
времето – е самооценена като неизбежен избор за оно-
ва време. Същото впечатление остава и краят на
разказа за този драматично преживян от Л. Левчев
епизод от живота му: „Учудвах се, учудвам се и сега, че
яроството писмо на Джери не породи у мен омраза.
Може би само тъга? Тогава, на 9 април 1974 г., имах
чувството, че Джери иска да му отговоря. Написах
такова ответно писмо. Написах дори плика. Но в
последния момент реших, че трябва да предупредя в
ЦК, за да си нямам после неприятности. Поех да сре-
щам с Тодор Живков. Казаха да отида веднага.

Тодор Живков ме посрещна много сгържано, като
че ли интуицията му го бе предупредила. Когато попи-
тах информиран ли е за писмото на Георги Марков,
той само кимна утвърдително глава. А когато казах,
че съм написал вече отговора, той реагира сухо:

– Няма да му отговаряш!

– Защо?

– Те искат да те въвлекат в дискусия. Искат да
се грънка по този случай. Не отговаряй!

Връщайки се в Националния съвет на Отечестве-
ния фронт, тръшвайки се зад бюрото си, аз изведнъж
открих, че готовият ми отговор го няма. Извиках се-
кретарката.

– Къде е писмото, което лежеше тук?!

– Ами аз го изпратих - каза невинно тя.

Не искам да описвам следващите няколко сцени.
Изпратено ли е било наистина то? Получено ли е било?
Не ми е дадено да зная. Може би то лежи някъде в
тайните подмоли на тайната история, за която

нашата човешка смърт няма никакво значение.“*

Не може да не се отбележи, че разказът на Л. Левчев е увлекателен и фактите са умело поднесени. Друг е въпросът доколко може да се приеме безрезервно интерпретацията им. Така съвсем естествено изглежда поетът, воген от завладелите го емоции от отвореното писмо на своя приятел Георги Марков, да напише отговор, с който да продължи, макар и в рамките на възможностите на жанра, диалога си с писателя-емигрант. Също толкова логично е и да се обърне лично към Т. Живков за съгласуване на действията си, особено като се има предвид, че Л. Левчев вече е добре запознат с правилата на политическата игра, с механизма на властта у нас.

Отговорът на генералния секретар на партията също е очакван. Като опитен политик той не би гонуснал грубата грешка да разреши изпращането на отговор, да даде повод за нов шум по този случай, в който, макар и активно, българската власт участва по-скоро по неизбежност, отколкото с удоволствие.

Определени резерви обаче предизвиква споменът за случилото се в НС на ОФ. Защото, както разбираме от разказа, Л. Левчев е нагписал, но не споменава да е запечатал плика. Защото той едва ли е отишъл при Т. Живков, без да носи текста за съгласуване. Защото секретарките не изпращат писма, ако шефът изрично не им е наредил. Възможно е обаче секретарката на заместник-председателя на Националния съвет на ОФ да е получила междувременно нареждане по телефона да прибере писмото. От ЦК или от някоя „тайна“ инстанция. Възможно е, макар че изглежда малко вероятно...

Епилогът на мемоарния роман на Л. Левчев затваря разказа в началото на 80-те години, когато внезапно

---

* Пак там, с. 303-304.

умира Людмила Живкова – близка приятелка и покровителка на поета. Една смърт, която той преживява искрено и която дълбоко го натъжава. Л. Левчев обаче не изпада в немилост, подобно на други приближени до гъщерята на Първия. Той продължава да участва във властта, продължава да се радва на вниманието на Т. Живков – през 1980 става председател на Съюза на българските писатели и заема този пост до края на 1989 година. До краха на реалния социализъм у нас и в цяла Източна Европа.

Обещаната от Л. Левчев втора част на мемоарите му още не се е появила на книжния пазар. А когато тя стане действителен факт, надяваме се да намерим в нея още сведения, при това колкото се може достоверни, тъй като Л. Левчев е пряко свързан с формалния край на българския скандал „Солженицин“. Който край в нашия „случай“ се свежда до отмяна на наказанията на петимата „грешници“. И тази последна крачка властта ще направи, въпреки че твърде дълго ще изчаква подходящия момент. А както свидетелства В. Андреев, редица писатели, сред които се срещат имената и на не особено светли личности, ще използват всеки благовиден повод, за да въздействат в желаната посока: „Опитвах пак и небеднъж. Пантелей Зарев ми е казал, че също е поставял въпроса като председател на съюза. Но трябваше да мине още много време и доста неща да се поразклатят, докато петимата бъдат реабилитирани“*.

А това става през 1984 година, когато тържествено и с военен парад се отбелязва 40-годишнината от Девети септември 1944-а. И героите на тази продължила повече от двадесет години драма са запазили спомена за това „събитие“. Не всички обаче са го споделили, а и не всички като че ли желаят да го

* В. Андреев. Цит. съч., с. 51.

споделят. Отново става дума за живите. Гочо Гочев, както вече е известно, няма как да го направи...

По повод на юбилея правителството обявява амнистия. Тя засяга и крадците, и измамниците, и... политически прегрешилите. В списъка „заедно с джебчиите“, както се шегуват четиримата изключени от БКП в началото на 1971 г. по „случая Солженицин“, фигурират и техните имена. Така Хр. Ганев, В. Петров, Г. Гочев и М. Ганчев се озовават пред ГК на БКП. Но преди това се разиграва следният трагико-комичен епизод. В писмото, изпратено до председателя на СВП, не фигурира името на Марко Ганчев. А. Левчев е объркан. Той не е сигурен дали пропускът е случаен, или не. Налага му се да позвъни в Евксиноград, където по това време се намира Тодор Живков. Когато задава въпроса на генералния секретар дали амнистията се отнася и до Марко Ганчев, той получава горе-долу следния отговор: „Абе, всички там, де да знам кои бяха!“ Отговор, който на пръв поглед е обиден и дори циничен, като се има предвид, че четиримата писатели не са живели по най-безпрепятствения начин през тези години. Че съдбата им е била ако не ужасна, то не и чак толкова безметежна. От друга страна обаче същият този отговор показва, че Т. Живков не е благословил репресията от злоба и с удоволствие. А по-скоро воден от политическия си и управленски нюх. Воден от съзнанието, че изключването от БКП е тежко, но неизбежно наказание, особено като се има предвид целта – да не се хвърля макар и най-малка сянка върху отношенията със Съветския съюз. Но воден също така от съзнанието, че от него зависи да създаде такива условия, в които репресираните писатели да продължат да работят и дори след кратък „карантинен“ период да се чувстват нормално, да имат условия за творческа реализация.

Какво си казват четиримата писатели пред сградата на ГК на БКП? Марко Ганчев си спомня следните думи, изречени от Христо Ганев, когато разсъждават гали да приемат жеста на властта: „На мен ми е все едно. Това нещо имаше значение, докато бяха живи майка ми и баща ми, хора левичари. Сега не ми е нужно“*.

За сериозната резервираност към връщането в БКП на Христо Ганев разказва и Валери Петров: „Съобщиха ни (за възстановяването в БКП – бел. на авт.), но като се подчерта, че обсъждане няма да има... това беше съцината (писто-платено – бел. на авт.). Някакво, както се казва, джентълменско споразумение: вие няма много да знаете, ние – също. Кой, как и защо са го решили – не зная. Зная само, че на моя приятел Христо Ганев не му се е щяло да приеме компромиса и по-скоро заради мен е приел. Такова чувство имам, като му знам характера, от леки подсказвания. И така се съгласихме на едно мижаво, неловко появяване там. Но стига сме говорили за тази история“**.

Наистина, „стига сме говорили за тази история“. Достатъчно споменавахме имената на Христо Ганев, Валери Петров, Гочо Гочев и Марко Ганчев. По-малко се занимавахме с Благой Димитров. Но не защото омаловажаваме позицията му към Солженицин. Напротив. Това е позиция ясна, почтена и защитена. При това позиция, съвсем нелека за отстояване в близкото ни минало. А защото гругите четирима – членове на БКП (една всемогъща в продължение на пет десетилетия партия, която ги приема, когато са ù нужни, и изхвърля, когато ù пречат) са представители на онази малобройна част от духовния ни елит, която не просто

---

* М. Ганчев – разговор.

** Ив. Саранев. Цит. съч., с. 95.

вярва в най-светлия и изконен идеал на човечеството – „свобода, братство, равенство“, а го отстоява неизменно през годините. С цената на компромиса, но и на несгодите, които изтърпява, запазвайки създадената от тях самите морално-ценностна система. Отстоява го през годините чрез творчество, чрез ясна гражданска позиция, чрез интелектуално-философско търпение. Отстоява го без поза, без излишна героизация, без да търси отплата или пък признание. И колкото и „времената да се менят“, тези творци като че ли си остават все такива – верни на себе си...

ПРИЛОЖЕНИЯ

*Факсимилета на архивни документи,
съхранявани в Централния държавен архив на
Република България*

ЦЕНТРАЛЕН КОМИТЕТ
НА
БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ (ЦК НА БКП)
отдел "Пропаганда и агитация"

Сигнална записка от инструктор на
отдела относно книгата на Марко Ганчев
"Елащо дърво".

3 март 1969 г.

Машинопис
4 л.

ЦЕНТРАЛЕН ПАРТИЕН АРХИВ

ф. 1, оп. 46 а. е. 219

СИГНАЛНА ЗАПИСКА

Относно: книгата на Марко Ганчев
"Бягащо дърво"

Тези дни излезе от печат книгата "Бягащо дърво", лирика от Марко Ганчев, издание на "Български писател", редактор Андрей Германов.

Новата книга на Марко Ганчев съдържа стихове, писани в последно време, някои от които публикувани в печата. Тя носи характерния за Ганчев остро критичен поглед към съвременността, с явна склонност към самсанализ и философски размисления. Всичко това би било естествено, ако тези черти не придобиват вече характер на песимизъм, злостни обобщения и чувство за самотност в нашата действителност. Още първото стихотворение "Сила" определя насоката на философските размисли на М.Ганчев.

"От силни на деня не съм закрилян,
но като слабите не моли хляб"

"И колко о борбата да е груба,
и много да е силен моят враг,
и в повечето случаи да губя,
то всъщност себе си печеля пак".

Ясно е, че в понятието "враг" и "борба" Ганчев влага свое съдържание. Едва ли е нужно да се тълкува за какво и среду кого се бори поетът. В редица други стихотворения той съвсем недвусмислено изтъква това: борба срещу "властелините", срещу ония, които си играят на власт и стоят в президиумите.

2

- 2 - ИПА ф. 1 оп. 1 арх. в. 278

И тези мисли не са просто лирически откровения, а в някои случаи – закана: "Ще паднат от своите висини онези, от чиито ръце не пада друго освен поздравителни ръкомахания".

Най-силно тези настроения на Марко Ганчев избликуват в две стихотворения, които мисля, че трябва да се цитират изцяло.

Ода на отсъствието

И туй, отсъствам аз от вашта слава
и няма никога да съм прочут
ни в рамките на цялата държава,
ни на отделен неин институт.

Във вашите президиума, тия
монтеверси от изкуствен плат,
не ме закрива някоя саксия,
а нямаме, макар и най-отзад.

И мойта скромна фигура човешка
по-безразлично гледате дори,
отколкото извадената пешка,
която може да се възцари.

Отсъствието се увеличава
и не от таен или явен пир,
а вече и от вашата представа
започвам да отсъствам най-подир.

И смътно чувствайки с души тревожни,
че някой вашите игри на власт
ги прави все по-трудни и по-сложни,
не подозирате, че туй съм аз.

Победителят

Ти побеждаваш,
побеждаваш,
ти в своя образ vyplatyваш
безплатната,
но все желана свобода.
Народът ти е казал: да!
Той най-напред
го казва мълчаливо.
После живо.
После диво.
Додето най-подир,
при пълната победа,
тоз, който отдалече гледа,
ще каже,
че не те подхвърлят длани,
а виковете, от свобода пияни.
Подир триумфа тишината
заспива
под калъците на знамената.
Но скоро като стар съпруг
долавяш ти
присъствие на друг.
Безплатната,
но все желана свобода,
на другото безмълвно казва: да!
Зачева се борбата срещу теб.
Не ставай от това свиреп.

- 4 - ЦПА ф. 1... от 42 арх. в. 218

Не можеш нищо да им сториш.

Не ги кори.

Не им мъсти.

Едничко ти остава: да се бориш

Със себе си и ти.

Страшно звучат в нашето време, изпълнено с толкова светли пориви и хуманност, и стихове, в които Ганчев възпява своята тъжна самотност. /"Аз съм самичък"/. И ако проследим основната нишка на разисолите на Марко Ганчев ще открием само отрицание. Но какво препоръчва поетът? Нищо.

Не всички стихотворения в книгата носят това злостно недоволство на Марко Ганчев, но трябва да се подчертае, че то доминира и се открива дори в наглед съвсем невинни стихове, като "Самолет", "Събирачи на село", "Слово против хляба" и други.

Редакторът на книгата Андрей Германов не е проявил необходимата вискателност към стиховете на Марко Ганчев.

Трябва да се предполага, че той е бил съгласен с тях, с идейната позиция на автора, с неговата концепция за нашата съвременност.

Неодавна Марко Ганчев бе викан в районния комитет на партията относно няколко отхвърлени от редакцията на в. "Стершел" стихове. Публикуваните в новата му книга стихотворения носят по-сериозни идеологически грешки и би следвало те да станат предмет за нов разговор както в Съюза на писателите, така и в партията.

3. III. 1969 г.

Вл. Полев

София

ЦЕНТРАЛЕН КОМИТЕТ
НА
БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ (ЦК НА БКП)
отдел "Пропаганда и агитация"

Информация от инструктор в отдела
относно партийно събрание на писателите,
посветено на речта на др.Т.Живков пред
софийските комсомолци.

13 май 1969 г.

Машинопис

6 л.

ЦЕНТРАЛЕН ПАРТИЕН АРХИВ

ф. 1, оп. 40 а. е. 534

ЦПА Ф. 1 от 1984 г. № 194

И Н Ф О Р М А Ц И Я

ОТНОСНО: партийното събрание на
писателите

Вчера, 12 май, завърши закритото партийно събрание на писателската партийна организация, посветено на речта на др.Т.Живков пред софийските комсомолци.

Първ се изказа Николай Стайков, който засегна въпросите за "модерната" поезия, "псевдоноваторството" и различните буржоазни течения.

Асен Босев говори за детската литература и нашата критика.

Остро изказване направи Христо Ганев. Нямах намерение, каза той, да се изказвам, но репликите, които направих на едно от миналите заседания ме наведоха на мисълта, че ще бъдат разбрали погрешно. Другарят Караславов ме обвини, че аз съм предложил на нашето събрание да дойде др.Т.Живков, за да се злепостави Георги Джагаров. Предложението ми беше направено най-отговорно, защото смятам, че речта се тълкува разнородно и всеки дърпа чергата към себе си. Целта ми беше веднаж и завинаги нашите думи и мисли да стигнат директно до другаря Тодор Живков, а не да се предават от трета ръка. В нашата организация отдавна не е имало срещи, на които да говорим, а само да слушаме. Конгресът

беше съвсем официален и тържествен. Такива бяха и други наши събрания. Затова исках това наше събрание да се превърне в делова среща, която да има за резултат подобряване отношенията между писателите.

По-нататък Христо Ганев говори за конгреса на писателите и специално за това, че Георги Джагаров благодарил на безпартийните, като искал да подчертае, че различните партизани, стари комунисти и други не поддържали партийната линия. Ганев каза, че това е неправилно.

Сега Караславов възстановява този дух. В моето предложение да поканим на събраието другаря Тодор Живков нямаше нищо против Джагаров. Караславов само предполага, че съм имал нещо срещу Георги Джагаров. Трябва да кажа, че другаря Георги Караславов вече ми е дозегнал в продължение на 15 години да се занимава с мен. Още при завръщането на група кинематографисти от Съветския съюз, сред които бях и аз той каза, че сме "банда маняри". Той сега говори по същия начин за Сантов, обвинявайки го във финансови злоупотреби. Чудя се как един такъв голям и общопризнат писател може да се занимава с такива дребни неща. Моята биография не може да се залчи. Тя не е просто досие, но аз имам различия с другаря Георги Караславов. Ако вашият морал, другарю Караславов е партиен, моят е антипартиен. Ако вашите позиции са партийни, аз съм антипартиен. Нашите схващания не се покриват.

Георги Караславов търси непрекъснато групи. Ако не в съюза, то в кинематографията. Ако не там, то другаде.

- 3 - ЦНА № 1 от 40 стр. 229

Христо Ганев по-нататък засегна въпроса за единството на писателите, като изтъкна, че ако не е на принципа основа, те се обесмисля. Сега в съюза, каза Ганев, мнозина казват: за какъв ще се изказваш, какъв смисъл има? Че това е такова равнодушие. Че това е пълна трагедия. Във секциите се вземат едни решения, а ръководството взема други. Защо и на това събрание партийното ръководство се поставя в такова положение, че не наблегна върху основните въпроси от речта на другаря Тодор Живков.

Тук твърде неуместно Христо Ганев припомни изказване на Гьобелс, че във фашистка Германия критиците са били заменени с докладчици. Произведенията ще определя докладчика, а ще отсъди шефа. Ганев прочете пасаж от речта на др. Живков, с което искаше да покаже загрижеността на др. Живков за нашата критика.

Караславов: Къде съм казал, че сте "банда маниаци"?

Христо Ганев: в просветната комисия на Народното събрание.

Христо Ганев засегна дейността на съюзното ръководство и по-специално на др. Георги Джагаров. Той каза, че Джагаров се опитва да неутрализира и парализира дейността на определени писатели, имайки предвид Валери Петров и някои други. Георги Джагаров каза Ганев, поставя себе си над партийната организация и хвърля сянка върху другите, за да изтъкне, че успехите и заслугите се дължат на неговото здраво ръководство. Успехите се дължат на това, че има здрави партийни членове.

Георги Джагаров попита къде и в какво изказване е отождествявал себе си с партийната линия.

Христо Ганев: Аз не говорих за изказване, а за онова чувство, което хората имат. Става дума за цяло поведение. Като какъв сте посетили например Дучо Мундров и сте му предложили различни облаци, ако Ви подпомогне в борбата срещу групата на Валери Петров?

Джагаров: Ако всичко това е вярно, ако аз съм имал среща с Дучо Мундров ...

Ганев: Тази среща е била в Сливен, другарю Джагаров.

Джагаров: Ако това се потвърди готов съм да понеса най-тежко наказание.

Изваза се и Стоян Каролов, който посочи, че др. Тодор Живков дава висока оценка за работата на литературната критика и че черногледото изказване на Петър Пондев не помага в работата на писателите. Той критикува изказването на Веселин Йосифов, а също така и някои от позициите на Здравко Петров. Засегна също въпроса за работата на секциите, като каза, че секцията на критиците никога не работи.

Стоян Каролов говори подробно за младите критици. Спря се конкретно на Тончо Мечев, Огнян Сапарев и Иван Стефанов, посочвайки, че те са талантиливи млади автори и за тях не се полагат никакви грижи. Каролов изтъкна, че е неправилно отношението към Валери Петров и Блага Димитрова. Кога най-сетне ще постигнем така желаното единство и да можем тук да си говорим без да замълчаваме своите недостатъци, но и без да прикриваме успехите на някои наши писатели.

Аз мисля, каза Стоян Каролов, че другарите от ръководството трябва да критикуват остро, но да не се заяждат, да не бъдат субективни. Аз нямам лични основания да бъда недоволен. Към мен ръководството се държи повече от добре. Но в другаря Георги Джагаров виждам стремеж да решава всички въпроси в тесен кръг, където той свири първа, а понякога и единствена цигулка. Лишават се от самостоятелност звената на съюза, издателствата, редакциите. Другарят Георги Джагаров не обича да слуша други мнения. Той ги приема трудно, заплашва Управителния съвет. Другарят Джагаров казва, че истинският стремеж на един писател не е да бъде председател, а да пише книги. Но самият той хвърля много сили по властнически амбиции, а не по творчески. Добре ще бъде Джагаров да не се валушва толкова в своите приятели от бюрото, които само го възхваляват, а да се замисли за създаване на творческа атмосфера в съюза.

За атмосферата в Съюза на писателите и за честността на комуниста говори Аргирис Митропулис.

Александър Муратов засегна въпросите за личната дисциплина и самокритичността на комуниста.

Колко Георгиев изрази впечатленията си от борбите между писателите като каза, че те нямат нищо общо с високите стремежи на литературата. Очевидно, пошегува се Колко Георгиев, другарят Тодор Живков е забравил да важе стои ли на своето становище да подкрепя Георги Джагаров или пък стои зад Димитър Методиев или някак друг. Това би спестило редица спорове на събрането.

Изказаха се още Евстати Бурнаски, Евтим Евтимов, Анастас Стоянов и Богомил Райнов, който взе думата за втори път. Между Богомил Райнов и Петър Пондев се завързаха спорове главно по списването на вестник "Литературен фронт".

Симеон Султанов предложи писмо до другаря Тодор Живков, което не беше прието в тоя вид и остана да се обработи окончателно.

Заклучително слово произнесе Николай Зидаров.

Другарят Георги Джагаров, който председателствуваше събранието каза, че ръководството на съюза е изслушало най-внимателно всички критики среду него и ще помисли върху тях. Ние, каза той, приемаме партийната критика с открито сърце. Нямаме обаче достатъчно конкретна критика. Речта на др. Тодор Живков беше велика партийна проява. Това е документ, който трудно можем да сравним с други прояви от подобен род.

Ние ще направим съответни изводи и ще излезем с мероприятия.

С това събранието на писателите-комунисти бе закрито.

13 май 1969 година

Владимир Голев

С о ф и я

ЦНА Ф. 1 от арх. 82/9

И Н Ф О Р М А Ц И Я

относно: срещата на др.Т.Живков
с писателите на 26.XII.1969 г.

Речта на др.Т.Живков по повод откриването Клуба на писателите се коментира от широк кръг дейци на изкуството и културата. В свои изказвания на различни места писатели, като Ламар, Л.Стоянов, Мл.Исаев, Б.Нонев, Ив.Руж, Ст.Дичев, Ем.Петров, Ст.Каракостов и др. са изразили възхищение и съгласие с постановите в речта на др.Т.Живков въпроси. "Речта беше на много високо ниво - както по проблемите, които засяга, тъй и по изводите, които трябва да си направим", - е казал Мл.Исаев. В частен разговор с мен младият критик Чавдар Добрев каза: "Действително когато слушаш др.Т.Живков оставаш с впечатление, че той поставя много навремени въпроси и ги поставя перспективно, вижда далеч напред".

В разговорите на почти всички, които са чули речта на др.Т.Живков, се изтъкват като най-важни няколко въпроса: за дейността на ръководството на съюза, за партийната организация на писателите и за работата на редакциите. Освен това силно впечатление е направило признаването на заслугите на комунистите в съюза, оценката, че Съюзът на писателите е политически здрав, че в него членуват верни на партията писатели. Имах възможност да узная, че от тази оценка са особено доволни

Л. Стоянов, Мл. Исмаев, Ламар, Ем. Станев, Ив. Маринов, К. Калчев, А. Тодоров, Д. Фучеджиев и др.

По време на срещата изрази своето голямо задоволство от речта на др. Т. Живков и секретарят на Благоевски район на БКП др. Стефан Белчев. "Чувствам се окрилен от думите на др. Т. Живков, особено онези, които се отнасят към работата на района", - каза той.

Интерес към тази реч проявяват и студентските среди, където вече са стигнали подробни информации.

Трябва същевременно да се посочат и някои отрицателни явления и изказвания, свързани със срещата на др. Тодор Живков с писателите.

Може съвсем точно да твърдим, че преднамерено не дойдоха всички дясно настроени писатели, като: Бл. Димитрова, Валери Петров, Вес. Андреев, Д. Жотев, Дора Габе, Гочо Гочев, Ем. Манов, М. Ганчев, Р. Ралин, Хр. Ганев, Ст. Цанев, Ат. Далчев, Ив. Радоев, а също и такива писатели като Хр. Радевски, Г. Цанев, Кр. Пенев, Здр. Петров, Б. Делчев и др.

От проверката, която направихме, се вижда, че от почти 300 писатели, на срещата са присъствували към 140. Една част от отсъстващите са болни, неколцина живеят в провинцията, а други са в чужбина. Трябва да приемем, че те не са повече от 30-40 души и че около 120 души не са пожелали да дойдат, въпреки че са поканени всички съюзни членове.

По време на разговорите в малкия салон демонстративно напусна срещата партийният секретар Николай Зидаров. Той е бил обиден, че на вечерята му е било определено да седне на едно

от най-отдалечените места, до вратата. След това когато др. Джагаров не му даде думата за тост, той дойде при мене и каза следното: "Въпреки хубавите думи на др. Живков за партийната организация, отношението на Джагаров към мен е обидно. Аз чувствам, че нямам място в тая среда и затова си отивам".

По речта на др. Т. Живков се правят някои конкретни бележки. Мнозина са изненадани от "похвалите", както се изразяват, към съзнатното ръководство и към Г. Джагаров, тъй като са мислили, че Джагаров е пред сваляне. Коментират съобщението в "Работническо дело", където се сочи, че е дадена "висока оценка за работата на съзнатното ръководство и неговия председател", а не се сочат важните въпроси, поставени в речта на др. Живков.

Мнозина писатели определено не са съгласни с оценката за филма на Ст. Ц. Даскалов. Ч. Добрев каза пред мен: "Това е абсолютно неубедително. Филмът по книгата на Ст. Ц. Даскалов е безкрайно слаб. Той няма посетители". Същото становище изразяват Ем. Петров, К. Георгиев, С. Султанов, Г. Узунов, Н. Инджов и много други.

Към речта на др. Т. Живков проявяват интерес вече различни среди. Хаим Бенадов, който се връща от Хисаря, каза, че там е чул за тази реч много хубави неща и иска да му разкажат по-подробно за нея, попита ме дали няма да се публикува.

Тези първи отзиви за срещата на др. Т. Живков с писателите, очевидно, не могат да бъдат пълни. Но те показват големия интерес към думите на първия секретар на нашата партия и мисля,

- 4 -

ЦПА Ф. 1 оп. 2 арх. ад. 22

че ще бъде полезно ако речта на др. Т. Живков се публикува в отделна брошура и раздаде на творците на изкуството и културата.

30.XII.1969 г.

Владимир Голев

София

Из стенографски протокол на петото заседание на Втората национална конференция, състояло се на 24 XI 1970 г.

Давам думата на др. Леда Милева, да прочете писмо от името на конференцията до Нобеловия комитет.

ЛЕДА МИЛЕВА:

"До Нобеловия комитет, Стокхолм

Уважаеми господа! Всички честни хора по планетата са дълбоко заинтересовани литературата да служи на мира и прогреса, на дружбата и сътрудничеството между народите. Изненада и огорчение предизвика обаче известието, че Нобеловият комитет присъжда своята литературна награда за 1970 г. на Александър Солженицин. Трудно може да се приеме, че този акт е продиктуван от литературните достойнства на произведенията на Солженицин. Той говори преди всичко за решаващата роля на недостойни политически съображения, за което свидетелствува и фактът, че в противоречие с практиката кандидатурата на Солженицин беше шумно афиширана много преди окончателното решение на комитета. Около тази кандидатура беше организирана провокационна кампания срещу съветската литература, която е дала на света толкова крупни имена и произведения и е вдъхновявала и вдъхновява със своя хуманизъм, и високи идеали милиони хора по земята.

Българските писатели на 6-ията Втора национална конференция, състояла се от 16 до 24 ноември т. г., ме упълномощиха да изразя тяхното недоумение и протест срещу това решение на Нобеловия комитет, което служи на разединението, а не на мира и разбирателството между народите.

Георги Джагаров – председател на Съюза на бълг-

гарските писатели."

ПРЕДС. ДИКО БУЧЕДЖИЕВ: Другари! Има ли бележки и съображения по телеграмата?

Др. Тодор Генев.

ТОДОР ГЕНОВ: Не би трябвало нашият съюз да ни служи с думата "недостойни", "недостойни политически съображения". "От ~~различни~~ ^{прозрачни} политически съображения" ще бъде много по-силно, отколкото тази квалификация. Те са не само недостойни, но това е една институция, която утре ще се занимава и с българската литература и пр. По-хубаво е да се каже: "прозрачни политически съображения".

ПРЕДС. ДИКО БУЧЕДЖИЕВ: Има ли други бележки, другари? Няма. Предлагам на конференцията да гласува...

СТОЯТ ЦИ ДАСКАЛОВ: Имаше една дума там: "недоумение". Не е "недоумение", не буди недоумение, а възмущение буди! Нека да се порвази.

ПРЕДС. ДИКО БУЧЕДЖИЕВ: Ще видим. Предлагам на конференцията да гласува телеграмата за Ибедовия комитет със забележката, която беше направена. Моля другарите, които...

Др. Методиев.

ДИМИТЪР МЕТОДИЕВ: Аз не съм чел произведението на Солженицин и не мога да кажа така. Да не се ангажираме с такива оценки. Кой ги е чел? Никой!

ПРЕДС. ДИКО БУЧЕДЖИЕВ: Добре, другари, ще се редактира телеграмата.

ЕДИН ОТ ПИСАТЕЛИТЕ: Защо конференцията трябва да гласува текста на телеграмата? Просто да гласува, че упълномощава др. Георги Джагаров да изпрати такава телеграма, а не да гласуваме текста на телеграмата!

- 366 -

ГЕОРГИ ДЖАГАРОВ: Другари! Аз самият се учудих на това, но др. Ана Каменова и др. Леда Милева ми обясниха че така се пращат тези документи.

СТОЯН ДАСКАЛОВ: Или това трябва да бъде протест на конференцията, или...

ГЕОРГИ ДЖАГАРОВ: Нека Леда Милева да обясни.

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Имате ли да обясните нещо?

ЛЕДА МИЛЕВА: Първо, по бележката на др. Димитър Методиев. Не само той, но и повечето от нас не са чели тези произведения, всички произведения на Солженицин. И както виждате, в предложения текст не се взема отношение точно какви са тези произведения на Солженицин. Обаче мисля, че за никой от нас няма никакво съмнение, че едвали това са най-големите произведения, създадени през последните години и че тук става въпрос не за литературни достойнства, а за прозрачни или недостойни - както искате ги кажете - политически съображения, които са продиктували това нещо.

В подкрепа на тази мисъл - ако някой има да я оспори - бих ви цитирала следния случай.

Когато неотдавна бяхме в Единбург с делегацията на българския ПЕН-клуб и преди заседанието се срещнахме със секретаря, г. Карвар. Както знаеше, беше предвидено да се приеме резолюция да се приеме Солженицин за почетен член на Международния ПЕН-клуб. Ние решихме, че е правилно, преди да стане събрането, да се опитаме да парираме това нещо. И в разговора със г. Карвар, който никой не може да обвини в симпатии към социализма и комунизма, му поставихме направо въпроса: мислите ли, че наградата на Солже-

ниции е продиктувана от литературните качества на неговите произведения, а не от политически съображения. Той самият каза, "Аз съм убеден, че тя е продиктувана от политически съображения."

Ако един такъв реакционер може да направи такова изявление, аз не знам защо ние можем да се смущаваме от такава формулировка.

Както виждате, много внимателно тук е избягната по-дълбока квалификация и не влизаме в подробности по самите произведения, които не сме чели.

Що се отнася до подписа на края, просто ми се струва, че за този случай, до такъв един комитет е много по-прилично, много по-добре ще прозвучи, ако има един конкретен подпис, на един председател на съюз - няма значение тук чие е името и кой е председателят - отколкото да има обикновената форма "От конференцията", което би прозвучава чуждо. Много, че така е по-добре.

ЧЕЛКАШ: Тогава аз предлагам да бъде така: "Националната конференция на Съюза на българските писатели, изразявайки своето възмущение към даването на Нобеловата награда на Солженицин, ме натовари да изразя нейните..." и пр. и пр. И тогава Георги Джагаров да възрази по-убедително. В този смисъл. Уводът да бъде такъв, че да се даде едно съгласие да се изпрати тази телеграма.

ПРЕДС. ДИКО БУЧЕДЖИЕВ: Предлагам конференцията да упълномощи председателя на съюза на изпрати протестна телеграма от името на съюза.

ГЕОРГИ ДЖАГАРОВ: Не е точно това. Конференцията ~~ни~~ приема протеста. Аз мога само да го подпиша. Иначе

това ще бъде мой личен протест. Ние протестираме от името на конференцията, всички заедно.

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Др. Благой Димитров има думата.

БЛАГОЙ ДИМИТРОВ: И все пак това не е въпрос както телеграмата. Аз бих искал, преди да гласувам за едно такова нещо, да попитам съюзът има ли в своята многогодишна история този род документ, когато са награждавали действително буржоазни и западни писатели от тази Нобелова комисия, и защо сега един писател, който е все пак от социалистическа страна и независимо от това, че ние освен "Един ден на Иван Денисович" нищо повече не сме чели от него, да си позволяваме един такъв документ. Каква стойност има въздържаността? Какво може да постигне? Ние говорихме тук за маса други неща, които са добри. Мисля, че не е най-разумно да се занимаваме с този род документ. Може такова нещо да стане само от името на писатели, които познават тези произведения и могат да ангажират своята писателска съвест по този начин.

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Др. Чавдар Добрев.

ЧАВДАР ДОБРЕВ: Мене ми се струва, че най-правилна е процедурата и по един въпрос ние няма да имаме недоразумения и спорове: това е, че има моменти на сериозна политическа провокация. По този въпрос сме съгласни. По другия въпрос - за оценка на произведенията. Не ги познаваме.

Смятам, че като основа е правилно ние да се съгласим. И като политика е правилно според мене да се съгласим като събрание. А пък щом ще я подписва председателят, ако се приеме тази форма, аз мисля, че ние няма нужда

да гласуваме. А иначе, ние изразяваме своето съгласие.
/Възражения/ Аз казах своето мнение, а пък вие ще кажете
вашето мнение.

ПРЕДС.ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Др. Слав Георгиев Караславов
има думата.

СЛАВ ГЕОРГИЕВ КАРАСЛАВОВ: Другари! Аз искам да
обърна вашето внимание върху един факт.

Малко преди да се присъди Нобеловата награда на
Солженицин голяма част от нашите писатели получиха едно
защитно писмо от Европейската общност на писателите, в кое-
то, без да са запознати с произведенията на Александър
Солженицин, много ясно и много конкретно беше поставен
въпросът за "съветския терор" върху един писател!

Следователно ние нямаме правото да излизаме в
защита на Александър Солженицин под предлог на това, че
не сме чели неговите произведения, след като имаме един
документ от Европейската общност на писателите, който до-
казва провокационната същност на Нобеловата награда за
1970 г. за литература.

А кой ще го подпише - дали Джагаров като председа-
тел на съюза или конференцията - аз смятам, че това е
втори въпрос.

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Др. Методиев има думата.

ДИМИТЪР МЕТОДИЕВ: Другари! Аз не поставих въпроса
в защита на Солженицин. Аз го поставих, мисля, достатъчно
ясно: да не засягаме литературна оценка на тези произведе-
ния, които не сме чели.

ГЕОРГИ ДЖАГАРОВ: Каква оценка се прави? ~~Никаква~~
~~оценка~~ не се прави!

- 370 -

140

ДИМИТЪР МЕТОДИЕВ: Че е насочена срещу нас. Много мисъл е това. Аз и "Иван Денисович" не съм харесвал, за разлика от много другари.

ПРЕДС. ДИКО БУЧЕДЖИЕВ: Др. Стоян Даскалов има думата.

СТОЯН ДАСКАЛОВ: Другари! Аз се учудвам на едно нещо. Тук няколко дни ние говорим все за политичност в художествената литература, за политизиране, за отстояване на идейни позиции в художествената литература. А сега отведнъж, когато трябваше да проявим един акт на единomyслие, по един такъв вече световно нашумял въпрос, въпрос, който засяга нашата чест на творци, независимо, че този писател не излиза от България, този писател засега честта на всички прогресивни писатели от целия свят... И ето сега, творците на българската литература, обсъждана тук, се колебаят така... /Възвращения/

ОБАЖДАТ СЕ: Няма такова нещо! Няма колебание.

СТОЯН ДАСКАЛОВ: Някои се стъписват. Не за колебание... За формата на протеста, който трябва да изразим. /Глъчка/

ОБАЖДАТ СЕ: Няма колебание!

СТОЯН ДАСКАЛОВ: Мисля, че на всички нас ни е ясно, че се касае не за "добър" или "отличен" на произведенията на Солженицин, а се касае за една политическа провокация от голям, световен мащаб. И ние с това писмо, с този протест на нашата Втора национална конференция единодушно изразяваме своето несъгласие с тези методи на действие.

Ето, това е. Ние можем да упълномощим председателя да подпише, но ние по съвест, всичките присъстващи

на тази конференция, от името на това единство, трябва да изразим този протест.

Това е моето мнение.

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Има ли други мнения?

ДИМИТЪР ГОРЧИВКИН: Предлагам да се гласува!

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Др. Георги Караславов иска думата.

ГЕОРГИ КАРАСЛАВОВ: Уважаеми другари и другарки! Аз съм малко учуден от известни нотки на възражение, в смисъл че ние не сме познавали всички произведения на Софронийски и следователно нямаме право да протестираме за даване на наградата...

ДИМИТЪР МЕТОДИЕВ: Не е така, бай Георги.

ГЕОРГИ КАРАСЛАВОВ: Моля! Благой Димитров точно така се изказа. Аз имам предвид него. Да, да.

Другари! Този Нобелов комитет не за пръв път раздава провокационни награди срещу Съветския съюз. Не за пръв път! Нещо повече. Когато този Нобелов комитет започна да раздава наградите, бяха живи Толстой, Лев Николаевич Толстой!, беше жив Чехов, Горки беше жив... Виждале ли, на тези колоси на световната литература през онова време, признати от целия свят. Нобеловия комитет не даде награди, а ги даде на четвъртостепенни европейски писатели. Още с тези първи свои награди той регистрира своето политическо отношение не само към комунистите днес, но и към една велика славянска страна, която беше дава на човечеството най-големите гении в областта на литературата - Толстой и Пушкин.

ДИМИТЪР МЕТОДИЕВ: Там са парите на Нобел!

ГЕОРГИ КАРАСЛАВОВ: Моля! Аз искам да обърна внимание върху друг един факт.

Содженици изпраща по чужди, тайни канали, чрез делегации на империалистически държави - забележете! - свои антисъветски пасквили, които са преведени на много езици в западна Европа и разпространявани по особени канали!

Вие това, другари, го смятате за нещо редно ли? Ами, та тези произведения ние не ги познаваме, затова защото те не са обнародвани на руски. Ну руски ние познаваме и "Един ден от живота на Иван Денисович", и "Двор" познаваме, и други негови разкази... "Правда" ги печати тия разкази, в милиони екземпляри.

Но когато този гражданин на Съветския съюз започна една отвратителна клеветническа кампания срещу Съветския съюз, срещу социализма, срещу комунизма, тогава разбира се цялата реакционна буржоазия на Запад започна да му ръкопляска и започна да му разпространява произведенията.

Забележете, тези произведения на Содженици не са насочени само срещу Съветския съюз - те са срещу социалистическата същност, срещу комунистическото отропчество, срещу нас следователно. И ние от тази гледна точка сме задължени да протестираме пред Нобеловия комитет, който чрез Содженици си послужи с една отвратителна провокация, и към Съветския съюз, и към България, и към другите социалистически страни, ако щете, и към цялото прогресивно движение в света!

ОБАЖДАТ СЕ: Правилно.

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Др. Георги Джагаров има думата.

ГЕОРГИ ДЖАГАРОВ: Другарки и другари! Аз искрено съжалявам, че в наша среда, на такава отговорна конференция, се намират писатели, наши колеги, които изразяват учудването си, че ние предлагаме един такъв протест до Нобеловия комитет.

За всеки, който има за пет пари мозък в главата, е ясно, че Нобеловата награда беше дадена на Солженицин не за това, че той е голям писател, а за това, че той пише против съветската власт, против социализма, заради това, че обслужва цялата антисъветска мафия в Западна Европа и по света.

Колко от тук присъстващите писатели, колко от нашите читатели се възхитиха от неговата повест "Един ден на Иван Денисович"? Вие знаете, че българският народ, въпреки че с всичките средства на нашата пропаганда повестта се популяризираше и възхваляваше, не прие тази повест като художествено произведение.

След това се появиха още няколко произведения и на руски, и в превод на български.

Ние можем да преценяваме таланта на Солженицин така или иначе. Но ние трябва да преценяваме и политическата и идейната позиция на Солженицин, гадостите, които той върши срещу своята родина. Това е вече не художник, а изменник на революцията. Човек, който е изменил на социализма, който е изменил на Съветския съюз, който е изменил на нашето прогресивно дело, такъв човек няма място в литературата. Това е мое лично убеждение.

- 374 -

Но аз ще ви кажа за убеждението и на някои други хора, с които имах възможност тази година да разговарям, много преди да бъде дадена наградата.

В Швеция разбрах, че наградата се подготви за Солженицин. И аз говорих там с някои писатели, защото ние искахме - знаете това, организирахме каквото можехме, правихме каквото можехме - наградата да се даде на Елисавета Багряна. Разбира се, името на Елисавета Багряна се подминаваше, а се налагаше името на Солженицин.

Аз попитах един от членовете на Шведската академия: Вие, господин еди кой си, между нас казано, какво мислите за творчеството на Солженицин?

Той отговори: "За мене това не е никакъв писател. Това е един очеркист, репортажист по-точно".

- "Добре, ако това е Вашето мнение, защо го подготвяте за Нобелова награда?" Отговаря; "Защото въпросът е политически и морален. Ние трябва да защитим писателя, името на писателя, правата на писателя".

Ето какво е имал като съображение Нобеловият комитет: да защити Солженицин от съветската власт, от съветските читатели, да организира международна кампания, да оспори нашите критерии за творчеството и за поведението на писателя.

Нобеловият комитет показва, че по този път може да се подкупват писатели. Ние на тази конференция не говорихме - защото друг път сме говорили - за идеологическата диверсия, но по-ярко доказателство, другари, за

идеологическа диверсия в областта на литературата от този факт аз не виждам.

На писателите от социалистическите страни и на прогресивните писатели от капиталистическите страни им се казва: ето, вървете по този път, следвайте примера на Солженицин - пред вас се открива възможност да получите пари и слава!

Не е ли ясно това на българските писатели? Ясно е. Аз съм сигурен, че в залата няма да се намери човек, на когото всичките тези аргументи да не му са ясни. Извършва се една антисъветска акция. Ние не можем да не протестираме. Помислете, на какви хора този Нобелов комитет дава награди!

Руската и съветската литература не може да се зачеркне. Но те дадоха награда на Бунин, не защото Бунин беше велик руски класик, той беше велик и преди да отиде в Париж, но те тогава му дадоха награда, и не за литературната му дейност, те му дадоха награда когато стана писател-белоемигрант. После те наградиха един вътрешен емигрант, какъвто беше Пастернак. А на Шолохов нямаше как да не дадат, защото един път провокация, втори път провокация, дялото световно обществено мнение се надигна, Сартр се отказа от наградата си и заяви, че ако я получи преди Шолохов, ще смята това за позор! И те бяха принудени да дадат на Шолохов наградата. А сега дават награда на Солженицин, тя е от поредицата провокационни награди

- 376 -

които Нобеловият комитет щедро сипе за реакционни анти-съветски типове в литературата.

Извинявам се за грубия език.

ГОЧО ГОЧЕВ: Много бележити съветски фикции и химици също получиха награди.

ГЕОРГИ ДЖАГАРОВ: Аз говоря в случая за литературните награди.

ГОЧО ГОЧЕВ: Шолохов не я ли получи?

ГЕОРГИ ДЖАГАРОВ: Обясних вече защо и как я получи.

Ако има някой нещо друго да каже... /Възражения, глъчка/.

Аз съзирам атмосфера на пълна подкрепа на това, което се каза. И дайте да гласуваме. Който иска да гласува против; който иска, да се въздържа - това е негово право. Но ние не можем да говорим за дружба със Съветския съюз, да се кълнем постоянно в любов към Съветския съюз, да изразяваме постоянно признателността си за тази помощ, която Съветският съюз ни е оказал и за нашето освобождение, и за строителството на социализма в нашата страна, да изразяваме признателността към съветската литература, а в този конкретен случай по такъв повод да не изразим нашия протест!

ДИМИТЪР ГОРЧИВКИН: Стига толкова по този въпрос. Моля да гласуваме.

ЧАВДАР ДОБРЕВ: Това е чисто процедурен въпрос. Аз лично смятам, че ако това е от събранieto, тогава ние трябва да гласуваме точния текст. Ако обаче я подписва нашия председател, Георги Джагаров, тогава трябва да го упълномощим в този дух.

ГЕОРГИ ДЖАГАРОВ: Чавдаре! По всички други въпроси имаше ~~важни~~ поводи да правиш процедурни възражения...

ОБАЖДАТ СЕ: Да гласуваме.

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Другари! Смятам, че този разговор, който стана тук, нас още повече ни задължава да направим тази телеграма от името на конференцията. Кой ще я подпише - това не е толкова съществено. Ако я подпише председателят на съюза, той представлява съюза, представлява в случая и тази конференция.

Предлагам нашата конференция да гласува протестната телеграма до Нобеловия комитет.

~~Нобеловия комитет.~~

ГЕОРГИ ДЖАГАРОВ: Както беше предложена.

ГОЧО ГОЧЕВ: Защо да бъде проява на антисъветска акция, ако един човек не въздържа? Защо е това обобщение, не мога да разбера?

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Никой не е казал това.

ГОЧО ГОЧЕВ: Др. Джагаров каза: това, другари, е проява на антисъветска акция.

ГЕОРГИ ДЖАГАРОВ: Не, аз говоря...

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: ~~За~~ 3 За решението на Нобеловия комитет, Гочо.

ГОЧО ГОЧЕВ: Другари! Могат да се направят такива парадели. Трябва да бъдем внимателни. Ние сме творци.

ГЕОРГИ ДЖАГАРОВ: Другари! Аз такова нещо - вие всички ме слушахте - не съм казал. Аз оцених наградата на Нобеловия комитет като антисъветска акция.

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: За това става дума.

ГЕОРГИ ДЖАГАРОВ: Цялата тази кампания, която беше

организирана. И казах, да се предложи на гласуване телеграмата, както беше докладвана тук от др. Леда Милева. А който иска, ще гласува за; който иска, ще гласува против; който иска, ще се въздържи.

Предлагам да се прекратят разискванията.

ЛЪЧЕЗАР СТАНЧЕВ: Мене ми се струва, че вече не е прилично да продължи този разговор. Ясно е, че трябва да се гласува.

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Моля другарите, които са съгласни от името на нашата Втора национална конференция да се изпрати протестна телеграма до Нобеловия комитет, да гласуват. Против има ли? Един. Въздържали се? Трима. Четири.

Телеграмата се приема.

Из отчетния доклад на партийния секретар Николай Зидаров. Отчетно-изборно събрание на ППО при СВП, 24 декември, 1970 г.

68

- 57 -

Другарки и другари! Българският народ е щастлив, че свързва историческата си съдба със своя двоен освободител - великия руски народ и всички съветски народи, знаменосци на комунизма, творци на най-съвършеното общество в света, комунистическото общество.

"И днес, и утре - заяви др. Тодор Живков - българо-съветската дружба ще ни окриля и ще открива пред нас хоризонтите на бъдещето, тя ще бъде предавана от поколения на поколение като свещен завет."

България открива нови перспективи в своя икономически и духовен живот, изпълва народа с вяра в преобразователната роля на ленинските идеи. Нашата пътеводна звезда са дружбата с великия Съветски съюз, традициите и завоеванията на съветската литература. По тези въпроси ние стоим на ясни и непоколебими позиции. Желателно е бъдещето партийно бюро да насочи идеологическата ни работа към по-широко и всестранно изучаване и усвояване на съветския опит, на прилагането му в творческата ни практика. Тук трябва да реагираме недвусмислено и срещу другарите, които не дооценяват основната политика на нашата партия и заемат позиции, които са в услуга на враговете.

Как трябва да се отнасяме към един толкова сериозен факт като този, който се случи при завършването на Втората национална конференция на Съюза на българските писатели, когато отделни наши творци, повечето от които са членове на партията, се обявиха против или се въздържаха да подкрепят протестното писмо на конференцията срещу решението на Нобеловия комитет да награди Александър Солженицин?

* ЦДА на РБ, 1 Б, ф. 357, а. е. 98, л. 68-70

- 58 -

Трудно ли е да сѐ проумее, че и този път, както не веднџ по-рано, Нобеловият комитет при Шведската академия плаща данџ на определена класова позиция, че той се волушва в антисъветските кръсъци на международната реакция, че той се включва по свой естетически начин в опитите да се разгори студената война, завещана на свеџ от времето на Дџлес?

Кой проявява усет за класово-партиен подход към явленията - някои наши либерали, които отказват да застанат зад протестите и възмущенията на своите съветски колеги, зад Съюза на съветските писатели и съветската културна обществено-иди Нобеловият комитетџџ, който често смџква своята академическа маска и високите си, уж безпристрастни декларации и открито демонстрира социалните си и открито реакционни предпочитания?

Нима към хора от антисъветски припеви и инсинуации трябва да се присџединят и безотговорните гласове на някои български литератори, на които липова политическа прозорливост и далновидност, макар и да са членове на партията?

Случ_вят Солженицин, както и редица други подобни случаи показват, че идеологическата борба срещу социализма се води гџвкаво, системно, с разни средства, с всевъзможни тактически ходове, които не бива да се подценяват, нито пък трябва да се разглеждат опростителски, повърхностно и най-малкото наивно. Странно е, че това трябва да се обяснява на другари с голям партиен и политически стаж!

Ние нито за минута не забравяме, че нашата работа протича в условията на остра идеологическа борба, която не знаи примирие и напълно изключва каквито и да било форми както на съвместно идеологическо съществуване, така и на неутрализъм.

Партиен, свещен дълг е на всеки от нас, с всичките си духовни възможности, със страстната си идейна убеденост, с богатството си на интелектуално и емоционално развити личности да заемаме настъпателна позиция в съвременната битка на идеите.

Нашите идейни врагове разбират, че социализмът стана реалност, притегателна сила на милиони хора. Понеже не могат да разчитат на военна победа, те се опитват да ни разоръжават идейно и нравствено, да подбиват доверието в идеите на социализма. Това остро и непримиримо стъжкновение между социализма и капитализма нашата роля на творци, на защитници и разпространители на идеите на революцията, на ленинската правда, на пролетарския интернационализъм, на прогреса е огромна, а мисията ни - висока, историческа.

Ние трябва активно да отстояваме и в бъдеще марксистко-ленинските възгледи и да даваме решителен отпор на всеки, който посегне на нашия комунистически идеал, на нашите духовни ценности.

Ние и в бъдеще ще укрепваме още по-здраво нашата братска дружба и единодействие с майсторите на съветската литература, с творците от социалистическата общност, ще укрепваме своята солидарност с всички прогресивни писатели, които се борят против империализма, за мир и дружба между народите, за социално освобождение на работниците от цял свят.

Налага се бъдещото партийно бюро и партийната организация по-задълбочено и по-конкретно да се анимават с проблемите и с творбите на ония писатели, които проявяват идейна неустойчивост, нямат здрав естетически вкус и поглед към съзнателните революционни тенденции в нашето социалистическо развитие. Очевидно те трябва да се погрижат сериозно за насоките и зрелостта на тяхното политическо мислене.

1
ПРОТОКОЛ № 1

Днес, 8 януари, 1971 година, се състоя закрито организационно събрание на Партийната организация при СБП. Секретарят на ПБ, след като съобщи как се е констроирало то на своето първо заседание, обяви следния дневен ред:

1. Запознаване с информационен бюлетин № 8 на ПК на БКП
2. Информация за българо-югославските отношения
3. Организационно съобщение

По дневния ред няма други предложения. Приема се. В бюрото на събранието са- Николай Зидаров, Рангел Игнатов, Георги Джагаров. Протоколчик- Йордан Милев.

По първа точка- информационния бюлетин № 8 на ПК на БКП чете Рангел Игнатов. Отнася се за трудовата и държавната дисциплина. Във връзка с това събранието избира комисии за проверка на дисциплината в СБП:

В издаваните на СБП: Евтим Евтимов, Матей Шопкин,
Кирил Апостолов

За СБП: Николай Янков, Георги Свежин, Др. Асенов

За изданията на Съюза: Челкаш, Генчо Узунов, Кирил
Войнов

Втора точка: Информация за българо-югославските отношения чете Николай Зидаров.

Дава се 15 минути почивка.

По трета точка от дневния ред се дава думата на др. Киряк Киряков- зав. отдел "Наука и искусство" при ПК на БКП. Той чете Решение на Бюрото на ПК на БКП от 8 януари, 1971 г. относно поведението на Христо Ганев, Валери Петров, Гочо Гочев и Марко Ганчев към случая Солженицин. К. Киряков изтъква откритото въздържане на четиримата от оценката, която Втората национална конференция на българските писатели даде на случая Солженицин. Това

* ЦДА на РБ, 1В, ф. 357, оп. 4, а. е. 100, л. 1-8

тяжно действие- каза К. Киряков- не е изолирано явление. Не за първи път участвуват те в груповски борби. Христо Ганев, загубил се като творец, мина в лични разпри. Валери Петров, преживяващ творческа криза, сам се изолира, затвори се в тесен кръг. Гочо Гочев не за първи път показва нездравни идейни позиции, като смята, че Бекет и Юнеско за знаме на съвременния театър. В творчеството на Марко Ванчев не от вчера се забелязват нотки на черногледство, отчаяние, песимизъм. И не само това- Христо Ганев и Валери Петров стоят и в центъра на груповските борби в Съюза на филмовите дейци. Следването на западния и абсурдния театър-ето мечтата на Гочо Гочев.

ГК на БКП и по-специално ГК на БКП смята, че тяхното поведение е несъвместимо с членуването им в БКП. За проявена идейно-политическа безпринципност Бюрото на ГК на БКП с решението си от днес единодушно ги изключва от редовете на Българската комунистическа партия.

Макар и да не подлежи на обсъждане, беше дадена думата за изказване не толкова по решението, колкото за поведението на четиримата изключени писатели.

ПАНТАЛЕИ ЗАРЕВ:

Решението аз приемам като един факт, но все пак трябва да се проведе един разговор. Преди двадесетина дни с проф. Емил Георгиев бяхме във Виена. Всички книжарници бяха заети с преиздадената книга " Един ден на Иван Денисович". Когато разговарях с един западен професор, член на социалдемократическата партия, че все пак това не е голяма книга, той ми заяви, че са важни тенденциите, насоките на творчеството, а не отделната книга. Нима не е ясно, другари, че Нобеловият комитет е инструмент на международната реакция. И затова гласувахме нашата протестна телеграма. Въздържането на четиримата другари е осъдително. Аз в себе си

изпитвам едно явно съжаление за тези наши другари, макар да смятам, че решението на Бюро на ЦК на БКП е напълно правилно.⁴ Валери Петров беше свързан с нашата революционна борба и литература. Но каква ще бъде утрешната му съдба? Самоизолиране! Или приобщаване към СБП!

Мисля, че трябва да подкрепим това наказание.⁴

ДИМИТЪР ЧАВЦАРОВ-ЧЕЛКАШ:

Вземам думата поради това, че дълго съм работил с В.⁴ Петров и Хр. Ганев, а имам симпатии към Гочо Гочев и Марко Ганчев. В момента изпитвам чувство на една голяма горчивина. Но от дълго време ги задрасквах в себе си, поради общественно-политическото им поведение. Знаете колко наши другари- Чащаров, участниците в Соболевската акция- считаха за свой дълг, свят и пръв свой дълг да бранят СССР.⁴ Тази линия на българските писатели-комунисти продължи и след Девети септември, 1944 г.⁴ Тази политика бе поддържана и от четиримата другари.⁴ Но през известен период тези другари се обяха против културната политика на БКП, като поставиха над нея собствените си убеждения. Е, добре. До подобно становище достигнаха някои чехословашки писатели и обществени дейци. Нима, ако правим грешки, значи ли че мислите на Ленин за изкуството са грешни? И Валери Петров по ли е умен от Ленин?

Но четиримата другари не мирнаха.⁴ Чрез тях и от тях плъзваха чужди на марксизма-ленинизма терри.⁴ които парализираха марксистко-ленинското мислене на нашите писатели и затрудняваха волята за партийна изява. Ето, това не мога да им простя.⁴ Когато се постави въпроса за защита на СССР- те се въздържаха.⁴ Къде е нашето единодействие? Да нарушим принципа на единодействието- това значи да се самоизключим.⁴ Не сме в БКПсамо да се галим и възхваляваме, но да вършим и идеологическа расота.⁴ Какво е това мълчание от години?... Вярвам, че някои от тях, когато осъзнаят грешката си, ще ги видим отново при нас.⁴

МЛАДЕН ИСАЕВ:

Тъжно е другари. С някой от тях сме работили. Били сме с Валери на фронта. В Радио София. Нашият народ запомни стиховете му против фашизма. Испитвам дълбоко съжаление за Христо Ганев-някогашен сорец. Съжалявам един способен човек като Гочо Гочев. Жалко за Марко Ганчев. Знаем, че те години наред са слизали все по-надалу и по-надолу. И са скъзвали с нашето дело!

Мисля, че решението е правилно. Смятам, че те ще си направят сериозни изводи. Как ли ще се чувствуват, когато утре на запад ще ги изкарат "герои"?

СТОЯН ДАСКАЛОВ:

Отдавна не сме присъствували на едно такова заседание! Тук са ставали битки. И си мисля: случайни ли бяха тези прояви? Когато се извърнах и видях четиримата въздължали се, останах очуден. И си помислих: как стигнаха те до това пидение? Да се откъснат от генералната линия на комунистическата партия?

С В. Петров бяхме на фронта! Атака...И виждам, че четири ма души отстъпват...И цялата рота се отдръпва...Това испитах и на съборанието.И си спомних всички съборания, когато те бяха в опозиция. Тръгнах в съпротива, те достигнаха до идеологическа измяна! Не трябваше да се забравя, другари, че ние сме войници и с всяка дума трябва да бъдем верни на Партията! Тази постъпка отразява творческото им деградирание...Другари, ние наказваме творци! Какво ще бъде нашето отношение след това! Да не бъдат срещани с обръщане на глава. Нека чувствуват, че само в нашата среда е тяхното място! Това е моята болка и вяра!

ЕВТИМ ЕВТИМОВ:

Изненадан съм, че така късно Бюрото на ЦК на БКП взе това решение. Ожншението им към Солженицин не е единствената причина. Ако си спомняте, на Първия конгрес на българските писатели те приветствуваха антимарксическото изказване на чехския

представител. Когато бях във Варна на семинара с преводачите, много от последните ме питаха защо у нас този и този писател не се издава, защо еди кой си гладува! От къде имат такива сведения. Оказа се, че са се свързали с тези другари...!

Те поставиха едно петно на нашия писателски съюз. Смятам, че решението е много правилно!

ИВАН МАРТИНОВ: обажда се от място/

Другарю Зидаров, стига толкова, да не пренавиваме пръчката!

ГЕОРГИ КАРАСЛАВОВ:

Аз и по-рано казах своето мнение/ на конференцията-6.м/ Солженицин се оказа един провакатор, една слуга на империализма. И не мога да разбера как наши другари се въздържаха при гласуването. И не смятат ли те, че стават съучастници на империалистическите сили? Когато във Виетнам и Камбоджа, Лаос и Арабския свят империалистите убиват...Солженицин се е заел да ругае собствената си Родина...Помня много случай, когато ние се грижехме да вразумим тези другари, давахме им съвети, но те се осособиха в малка групичка и започнаха да атакуват партийната линия на нашия съюз. Наказието е наказание от 80,000 армия на комунистите от столицата.

НИКОЛАЙ ЗИДАРОВ:

Искам да отговоря на репликата на др.⁴ Иван Мартинов. Всъщност, той не за пръв път се обажда когато трябва и когато не трябва...По-добре до късно да говорим тук, отколкото навън да си шуцуваме. Въпросът за Солженицин е интернационален. Може би ще ни задат въпроса: това нов курс ли е на нашата партия? Не, другари, това е продължение на Априлската линия на БКП.⁴ И нека това бъде ясно на всеки.

СЛАВ Г. КАРАСЛА ВОВ:

Идеологическата борба сега се изразява в провакации. Защо един безпартиен провакатор бе подкрепен от четирима комунисти-писатели? Аз съм решително против реквизиема, който пеят за таланта на Вадери Петров. Нищо не струва този талант, ако той не е отдаден на Родината и Партията. Ето, сега наказваме четирима комунисти. А какво наказание ще има за безпартийния провакатор Благой Димитров ?

ГЕОРГИ ДЖАГАРОВ:

Другари, никой не влиза насила в нашата партия. Това е доброволен съюз, но ония който влиза поема две задължения:

1. Да спазва Устава
2. Да изпълнява партийната програма

Не струва лула тютюн оня комунист, който не изпълнява това. У някои другари, включително у някои от присъстващите, има уождения, че законите на Партията са малко по-други за творческата интелегенция. Тези хора горчиво се лъжат. Четиримата изключени комунисти са подминали Устава и решенията на ЦК на БКП.

Хора сме, не можем да не преживяваме, но и изключените трябва да знаят колко повече вълнения са ни създавали. Те ни струваха огромно прахосване на време, тървение- от нас до върховете. Сега могат да си въобразяват, че ще влязат в ролята на "герои"...А похвалите от Запад! Ето това най-много ме измъчва.

Искрено се възмуштавам, до дън душа, от ония, които вътрешно искат сега да бъдат с "чиста съвест". Нашата съвест може да бъде чиста, само ако се борим и защитаваме нашата Партия.

И в Устава и в Програмата на партията има нещо, което е известно дори на децата: -Каква клетва за вяност може да прави един комунист, ако той потъква дружбата ни със СССР? Ако Георги

Димитров ни завеща, че тази дружба е слънцето и въздуха за всяко живо съществува, ако др. Тодор Живков я нарече "дружба през всички времена...". Четирима наши членове се въздържаха. Какво значи да се въздържим? Струва ми се, че безпартийните писатели се оказват на по-високо идейно ниво от четиримата наши комунисти.¹

Не мога да съжалявам, не мога да правя сантиментални сцени. Напротив, ще ги гледам открито в очите с ясната си позиция. Води се идеологическа битка. Въпросът за Солженицин излезе извън пределите на СССР. Солженицин стана едно от най-острите оръжия на антисъветската пропаганда. Валери Петров много дооре чете за това и слуша... И другите другари са не по-малко осведомени. По различните звена на Съюза работят другари, които не съзнават напълно своята роля, отговорност.

Съгласен съм с бележката на партийния секретар, че решението на ЦК на БКП не означава връщане назад, стагане, нова партийна линия. На първото заседание, когато станях партийен секретар, казах, че ще има демократизъм. Такъв има и ще има, но нека някои наши другари не се самоизлъгват... Известно е на целия колектив, че и с когото да се свържеха, четиримата тровеха съзнанието му, цялата съзна атмосфера. Дори в киномотографията образуваха фронт и едва ли не искаха да преговарят със Централния комитет. Верно е, че някои от тях са станали членове на БКП на антифашистката основа, но сега ние не се борим само против фашизма. Всичките сами стъпкаха партийните си билети. И никога няма да се върнат в нашата партия, ако не осъзнаят грешката си, ако не разберат, че крайгълен камък на нашата политика е дружбата ни със СССР. Има някои партии, където е по-удобно да се членува, но ние сме членове на БКП. И сме длъжни да изпълняваме решенията, така както ги изпълняват 450,000 работници, селяни, интелегенти. И търпението на ЦК към нас трябва да се тълкува като знак на уважение към таланта на българския народ. Приемам решението на ЦК на БКП

и смятам, че нито е закъсняло, нито е преждевременно.

Слав Г. Караславов постави въпроса за Благой Димитров.
Управителният съвет трябва да се занимае с този въпрос, положени
ята на нашия Устав трябва да се прилагат. И ние ще ги прилагаме.

НИКОЛАЙ ЗИДАРОВ:

Предлага да се приеме решение в подкрепа
Решението на ГК на БКП. /Решението в приложение/

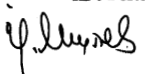
Съборието единодушно приема решението.

Николай Зидаров закрива съборието.

8 януари, 1971 г.

София

ПРОТОКОЛЧИК:

 /Иордан Милев/

СЪЮЗ НА БЪЛГАРСКИТЕ ПИСАТЕЛИ

ПРОТОКОЛ

№ *М* .

Днес, 23 март 1971 година, вторник, от 16 часа се състоя заседание на Бюрото на Управителния съвет на Съюза на българските писатели при следния

ДНЕВЕН РЕД: 1. Организационни

2. Резни

- а/ Докладна записка от Димитър Русев директор на Литературния фонд, относно предложението инж. Весела Люцканова да бъде преназначена за зам. директор на Литературния фонд.
- б/ Докладна записка от Иван Попов, отговорен секретар на СБП, относно определяне наш представител в Строителния комитет за комплекс "Лозенец".
- в/ Докладна записка от Дико Фучеджиев, секретар на СБП, относно назначаването на Йордан Радичков на работа в системата на Съюза.
- г/ Мнението на Бюрото относно назначаването на Ивайло Петров на работа в издателство "Български писател".

На заседанието присъстваха: Предс. Георги Джагаров, под. предс. Богомил Раѝнов, секретарите Ефрем Каранѝлилов, Божидар Божилов, Дико Фучеджиев, Камен Калчев, Павел Вежинов,

Димитър Гундов, Иван Попов-отговорен секретар. От партийното бюро присъствава Младен Исаев.

ПО ТОЧКА ПЪРВА от дневния ред - организационни.

По доклада на секретаря на СВП Вождар Божилов се разгледа поведението на Благой Димитров - член на Съюза на СВП. Както е известно на Втората национална конференция той направи провокационно изказване при обсъждането и приемането на протестна телеграма на Нобеловия комитет, който комитет провокационно дава награда на Ал.Солженицин. Благой Димитров не само направи провокационно изказване, но и гласува против тази протестна телеграма. Това му поведение, както и други, които са известни на ръководството се намира в разрез с изискванията на устава на СВП.

Изслушан бе и самия Благой Димитров. Той не вижда грешка в своето поведение и не иска да разбере провокационния характер изказването си. Заяви, че не мисли да корегира своето отношение към този конкретен случай.

По доклада на Вождар Божилов бе разгледано поведението и на членовете на Съюза Валери Петров, Христо Ганев, Марко Ганчев и Гочо Гочев за тяхното отношение при приемането на протестната телеграма.

По доклада на секретаря на Съюза Ефрем Каранѝилов бе разгледан случая с публикациите на члена на Съюза Стоян Илиев, в които има явни заимствания от чужди творби. Врото изслуша обясненията на Стоян Илиев.

Направиха се следните изказвания:

ВОЖДАР БОЖИЛОВ:

И да искаме да проявим снисхождение, ние не сме в състояние да ги защитим. Ние изказването на единия или другия не могат да корегират нашето решение.

МЛАДЕН ИСАЕВ: Благой Димитров и сега смята дълбоко в себе си, че върши едно героично дело и съзнателно или не, той върши една антисъветска постъпка, която не може да се прости никога. Той наистина не си дава сметка какво е извършил и към такъв човек не можем да имаме никакво снисхождение и колкото и да ни е мъчно, ще се разделим с един съюзен член, длъжни сме да направим това.

- 3 -

Стоян Илиев се опита да представи работата, като че ли е станала някаква грешка в процеса на работата. Димитров поне открито каза, а Илиев се опитва да ни представи, че случайно е сбъркал, а не че е извършил кражба, че сам се е опозорил. Той знае, че е извършил огромно престъпление, а го замазва. Сигурно не му е лесно, но ме учудва това, че той не е разбрал какво е извършил.

ДИМИТЪР ГУНДОВ:

И за двамата другари трябва да се вземат конкретни мерки, защото нашето общество се интересува какво става. На конференцията Благой Димитров даде сигнал. Той демонстративно гласува против. Аз го наблюдавах и виждах, че в нашите редове той иска да стои настрана. Прочетете стиховете му и там ще видите, че има несъвместими неща.

За Стоян Илиев това е опозоряване на писателския морал. Обществото пита и ние не ще търпим това положение. Просто ми е стеснително да го гледам. Когато четох тези неща се питах, защо го е направил? Когато го видях за пръв път, забелязах, че в него има нещо коварно, лицемерно, че нещо е намислил този човек. Той сигурно е имал някакви благородни намерения. В този период, детските години на Вагдаров, има малко изследвания. От тук, от там е искал да обогати неговия живот. Но не по този начин. Това е една нахална постъпка, която възмути нашето общество.

ЕФРЕМ КАРАНФИЛОВ:

Аз мисля, че и двамата съзнателно са извършили своите деяния. От единия и другия, от обясненията, които дадох аз не съм доволен. От първия, защото той действително играе роля на честност и рицарство и се получава, че всички в писателския съюз са нечестни, а вторият не каза истината. Ние всички знаем как се работи, как човек си отбелязва кое е цитат и кое негова мисъл. Той съзнателно е преписал и тук няма смелост доблестно да си признае. Така че и единият, и другият, по мое убеждение, би трябвало да се накажат с изключване от Съюза, като им се даде възможност да работят, да оправят своето положение.

ВОЖИДАР ВОЖИЛОВ:

Искам да прибавя само това, че нашият председател когато им говори, им отправи едно съвсем ясно предупреждение какви са последиците, а те и двамата се държаха като малки деца, които не разбират за какво става дума. Това наказание трябва да го наложим и за международния престиж на българския писател. Случая със Стоян Илиев си го обяснявам така: той е бързал да завърши книгата си и това го довежда до това, да препише ранните години на Вапцаров, където няма достатъчен анализ и трябва по-широко да се изгражда биографичния елемент, без да поставя кавички, което е недопустимо.

Мен ми се струва, че и двамата гласуваха за своето изключване сега, преди ние да гласуваме. Председателят им каза съвсем ясно какво ще следва и двамата не поискаха да разберат какво им се казва. Присъствувал съм и на други подобни случаи в миналото, но не съм виждал по-глупаво държание. И двамата не направиха една стъпка за намаляване на своето наказание.

КАМЕН КАЛЧЕВ:

Напълно се присъединявам към другарите, които се изказаха. Благой Димитров не си дава сметка, че въпросът е политически въпрос, за отношение към една партия, каквато е КПСС, което е несъвместимо с една такава наша позиция. Аз смятам, че при едно такова положение няма място за тях в нашия Съюз. Що се отнася до Стоян Илиев, откакто научих за този факт, все се мъча да си обясня, какви са причините. Когато пишеше книгата, идва при мен, предлага материали и аз се зарадвах. Да се напише изследване за Вапцаров за мене беше една находка. Водехме разговори, той искаше да чuje и моето мнение, гледаше ме в очите, а зноеше какво е направил и мълчеше, радваше се на подвалите. Това, което се спита да обясни тук, не него сам не си вярва. Това още веднъж потвърждава неговата вина. Не е толкова глупав, че да забрави да сложи кавичките. Това е престъпление от голяма класа и не мога да го асимелирам, чудя се как ще се оправи. Той е нарушил писателския морал една от най-чувствителните точки на писателския труд. Смятам да бъде наказан.

- 5 -

МЛАДЕН ИСАЕВ:

Има един друг въпрос. Тези хора живеят в нашето общество, имат семейства, деца, трябва да видим да не останат без средства, да им се даде възможност да работят, да им дадем възможност да се реабилитират.

След станалите разисквания Бюрото на УС на СВП

Р Е Ш И:

1. Въз основа на член 5, буква "А" от Устава да се предложи на Управителния съвет да се заличат от списъка на Съюза Благой Димитров и Стоян Илиев. Бюрото на Управителния съвет е единодушно.

2. Бюрото реши въз основа на член 4, от Устава на Съюза да се предложи на Управителния съвет да накаже другарите Валери Петров, Христо Ганев, Марко Ганчев и Гочо Гочев с порицание за постъпки и прояви несъвместими с Устава на Съюза. Бюрото смята, че може да внесе такова предложение като се вземе предвид, че с другарите Валери Петров, Христо Ганев, Марко Ганчев и Гочо Гочев са водени многократни разговори както в Съюза, така и в ГИ на Партията, в отдела на ЦК и им е наложено партийно наказание изключване от партията.

Да се предложи на Управителния съвет да не се публикува в печата за наказанията, които се предлагат. За Благой Димитров, Валери Петров, Христо Ганев, Марко Ганчев, Гочо Гочев да докладва пред Управителния съвет Божидар Божилов, а за Стоян Илиев да докладва Ефрем Каранфилов.

По ТОЧКА ВТОРА от дневния ред - разни:

а/ Приема предложението инж. Весела Люцканова да бъде преназначена за зам. директор на Литературния фонд с месечно възнаграждение 180 лева.

б/ определя за наш представител в Строителния комитет за комплекс "Лозенец" др. Димитър Русев.

в/ назначава писателя Йордан Радичков на длъжността "съветник" по литературните въпроси към ръководството на

Съюза с основна месечна заплата 130 /сто и деветдесет/ лева.

г/ Божидар Божилов: Преди назначаването да бъде предупреден. Когато работеше в сп. "Пламяк" той се отнасяше крайно недисциплинирано към работата си.

П.Бежинов: Той е бил полезен редактор, въпреки своята недисциплинираност.

К.Калчев: Със своя авторитет, със самото си присъствие ще издигне равнището на издателството.

Д.Фучеджиев: Възраженията не пречат. Ние трябва да ги изясним. Да поговорим с Ивайло Петров.

ИЗГОТВИЛ ПРОТОКОЛА:

/Росица Гяурска/

ОТГОВОРЕН СЕКРЕТАР:

/Иван Попов/

СЪЮЗ НА БЪЛГАРСКИТЕ ПИСАТЕЛИ
Управителен съвет

Стенографски протокол

З А С Е Д А Н И Е

София, понеделник, 4 февруари 1974 г.

/16 ч. 05 мин./

- о -

ПРЕДСЕДАТЕЛ АКАД. ПАНТЕЛ ЕМ ЗАРЕВ:

Предлагам да започнем нашето заседание.

Дневният ред на това заседание е от една единствена точка: случаят Солженицин.

За съжаление, трябва да се занимаваме с този случай. Известно ви е, че на Запад се вдигна един невероятен шум около последното негово произведение "Архителаг Гулак", което имаме тук пред нас, преглеждахме го. Този шум се вдига главно от реакционния западен печат, радиото, телевизията, като съвсем ясно прозира намерението да се създаде един шум при сегашната обстановка, която се създава в Европа след тези дългогодишни усилия на ръководството на Съветския съюз, на Съветското правителство за промяна в международния климат. Но прозира и нещо друго - това е опитът в един пореден такъв

политически шантаж да се все смут и у хора, които така или иначе стоят на по-неясни, на по-колебливи позиции по отношение личността и поведението на този, в кавички казано, съветски писател.

Оказа се, че в тази книга той отива още по-далеч от онова, което е писал по-рано в своите работи, за Съветския съюз, за Октомврийската революция, за съветското общество. И не може българският писател, нашите писатели комунисти и безпартийни, които с творчеството си, с политическите си позиции подкрепят съветската политика, са за социализма в нашата страна, да не вземат отношение към Солженицин, неговото поведение и неговото последно произведение.

С партийното бюро ние разменихме мисли как да постъпим и стигнахме до извода, че трябва да излезем с една декларация от името на управителния съвет и на контролно-ревизионната комисия.

Тази декларация беше работена от една комисия в състав: аз, др. Богомил Райнов, др. Лилияна Стефанова, Серафим Северняк, Славчо Васев, др. Аржентински. И ние вече имаме изготвен самия текст, документа.

Ако ми позволите - да го прочета. След това - да се изкажете и да вземем решение по-нататък как да постъпим.

Но искам да ви кажа, че ние преценяваме, че тази декларация трябва да излезе не само в литературния печат, но и в нашия всекидневен печат, във всички наши вестници, като декларация на управителния съвет на Съюза на българските писатели по повод на тази история със Солженицин и с неговото последно произведение.

Ще прочета текста, който сме изготвили. Моля другарите да си взимат бележки и след това накратичко да нап

предложенията си.

В края на миналата и особено в началото на тази година буржоазният печат и средства за масова информация вдигнаха оглушителен шум по повод новата поредна проява на Александър Солженицин. Неговото съчинение „Архипелаг Валаз“, издадено в оригинал от реакционното поско издателство „Имкапрес“ в Париж и преведено тутакси по поръчение на своя автор в такива органи, като „Дер Шпигел“, „Нийорк таймс“, „Експрес“, „Обзървър“ и „Чикаго трибун“, както и излъчано от печално известната радиостанция „Свобода“, послужи на най-реакционните западни кръгове като навременен и добър повод за нова антисъветска и антикомунистическа вълна.

Отново и за кой ли път вече се поставя въпросът за правомерността и жизнестойкостта на съветската държава и съветския строй, и този път във връзка с „разкритията“ на Солженицин се правят песимистични прогнози по отношение на мирното съвместно съществуване и съдбата на предстоящите преговори за европейска сигурност.

„Архипелагът“ получи извънредно високи оценки. Самозвани разпоредители с литературните ценности го провъзгласиха, от една страна, за „книгата на века“ и, от друга, за „ключово произведение“ на своя автор.

Управителният съвет на Съюза на българските писатели счита за необходимо да изложи своето становище по този въпрос.

Александър Солженицин стана известен у нас през 1963 г. с превода на своята повест „Един ден на Иван Денисович“. Въпреки скромните си литературни качества, тази книга направи впечатление със своята фактическа страна.

Авторът, сам засенат от известните вече отклонения от социалистическата законност в периода на култа към личността, бе дал литературен израз на своите преживявания и мисли.

Наред с всичко това, тогава направи впечатление и мисълта на известния поет Александър Твардовски в неговия предговор, че тази книга — цитат — "е още един пример за това, че няма такива участъци или явления в действителността, които да бъдат в наше време изключени от сферата на съветския художник и недостъпни за правдиво описание". Свършва цитатът. В това пролича смисълът на последствията от връщането към ленинските норми на партиен и държавен живот, оздравителната същност на това, което бе извършено от великата КПСС в преценката на едно изживяно минало и с предначертанията за бъдещето.

Можеше да се остане с впечатление, че Солженицин, прибавяйки своята в известен смисъл тъжна страница, се включва в могъщия поток на голямата и силна съветска литература. Но последвалите прояви на новия писател показаха с все по-голяма сила и яснота тъкмо обратното. Въпреки сантименталните му уверения и заклинания в непричастност и невинност, негови изказвания и произведения се появяваха на Запад в услуга както на жалките останки на белогвардейщината, така и на заинтересованите реакционни и антисъветски кръгове.

Солженицин за известно време се постара да създаде впечатление, че е жертва на нездрав интерес към неговата личност и творчество, а изказванията, които се появяват от негово име, но изопачени, както и преводът на съчиненията му се правел без негово знание и дори въпреки него.

Междувременно писанията му следваха едно подир друго и последователно и категорично даваха обилна светлина на не-

говите литературни и граждански позиции. „Раково отделение“, „В първия кръг“ и „Август 14“ по различни начини и с различни средства издаваха неговия, неприкрит антиюветизъм и омраза към идеите на комунизма, показваха неприязненото му и дори ненавистно отношение към съветската държава и съветския човек, докато един ден се стигна до пиесата „Мирът на победителите“, чиято власовска принадлежност и открито и гнусно клеветничество по адрес на съветската армия-освободителка бяха изявиени нагло и открито.

Тази така наречена „пиеса“ не посмяха да преведат никъде на Запад, боейки се от гнева и възмущението на общественото мнение. Инцидентът с този „Мир“ можеше да мине незабелязано. Александър Солженицин бе вече получил Нобеловата награда, за която „не се оказаха достойни“ на времето Лев Толстой, Чехов и Горки; преводите му се издаваха в огромни тиражи и дори в страни, като Швеция, се продаваха по 35 крони килограма; швейцарският му адвокат движеше сложния и откровен механизъм на заплащането; съветският „мъченик“ се оказа притежател на крупни валутни авоари.

Всичко това има своето закономерно за хора като Солженицин последствие в неговата последна проява - излизането на съчинението му „Архипелаг Гулаг“. Междуременно стана известно, че неговите задгранични приятели са имали ръкописа още в средата на миналата година, но те добре премериха момента за използването му. В периода, когато съветската външна политика, развиваща се под знака на Лениновите идеи за мир и мирно съвместно съществуване, печели най-големи успехи, когато забележителният хуманист на нашето време Леонид Илич Брежнев полага изключителни плодотворни усилия за про-

чистване и оздравяване на атмосферата в международните отношения, на враговете на Съветския съюз, на силно и дълбоко мразещите комунизма среди се нужен аргумент за дискредитиране на съветския строй, повод за ново отдалечаване и железни завеси.

С какво поредната проява на Солженицин заслужи това внимание? Преди всичко, с това, че той сваля окончателно своята маска на борец за свобода и човешки правдини и издаде цялата си отворителна същност на най-долен мистик, съветомразец и контрареволуционер. Той не се поколеба да оповести, че е разбрал най-сетне "лъжата на всички революции в историята" въобще и че Октомврийската революция в частност е донесла само страдания и угнетения на народа, че тя е най-голямата беда в биографията на човечеството. Добре замаскираният в началото на своята кариера борец против култа и извращенията му вече счете за нужно да увери своите приятели и покровители извън Съветския съюз, че той всъщност отдавна и дълбоко мрази изобщо комунистическите идеи и че за него не съществува период на отклонение, а епоха на насилие и абсолютна липса на законност. Той направи за пръв път основа, което никой преди него не бе дръзнал — посегна върху името и делото на Ленин, обвинявайки го в "първопричина за всички беди".

Без да се стеснява, че самият той и целият му така наречен "литературен инцидент" са пълно опровержение на собствените му клевети, Солженицин твърди — цитат: "Закон няма, ние живеем както преди в страна без закони, без права, без правосъдие." И това е всъщност новият момент в неговата високо оценявана от реакцията дейност.

Но може ли, като мрзят комунизма и съветския строй, Солженицин в същото време да храни някакви синовни чувства към своя народ, към обикновените хора на труда? Естествено, че не. И в предишните си книги и особено сега този маниакален претендент за месия изразява открито презрение и ненавист към руския народ, към неговата душа, към неговата нравственост, клеветейки го, че за "дажба хляб" — цитат — "и нищожни привилегия" бил готов на всичко.

В такъв случай би могло да се помисли, че Александър Солженицин е някакъв патологичен случай на отчаяние и безпросветност, с когото е безсмислено да се занимава обществената съвест. Уви, не е така! Солженицин има, така да се каже, своите опорни точки, има своите положителни в кавички прозрения и те, както трябва да се очаква, не са кои да е, а троцкистите, белогвардейците и власовците. В това отношение той е твърде широкосърдечен, в любовта му има място и за царя, и бившите благородници и архиереи, и за ревизионистите и контрареволуционерите, и за най-долните предатели и гробкопачи на собствения му народ. Като се започне от това, че при императора дори затворите били четири пъти по-добри, в неговия диапазон има място и за "юначества" на генерал Власов, и за "хуманизма" на нацистите.

С добре изработена предпазливост и дипломатичност такива майстори на антисъветизма като Харисън, Солсбъри и Майкъл откъд и отсам океана споделят, че "Солженицин изказва мнението, че нацистите са били относително милостиви, почти снизходителни" и, че — нов цитат — "онОВА, което той описва, включва, разбира се, и някои не много, ако можем така да кажем, добри страни на окупацията."

Ала ето че и това не е всичко. Солженицин не остава на линията на констатацията. Внушил си, че е инструментна, някакво особено призвание, той се счита длъжен да дирижира. Преди да ни го посочи обаче, той прави един апостроф на силите, събрани в РОА - руска освободителна армия, която според него била съставена от убедени личности, движени от - цитат - "неугасима ненавист към съветския режим". Той смята, че изменниците, оглавени от предателя генерал Власов, който предпоче, попаднал в плен, да бъде слуга на фашизма и да отпрати оръжието си против родината, заслужавали доверие и упреква Хитлер и сановниците му не в друго, а в смъртния грях, че - цитат - "вече в навечерието на гибелта си все още не могли да преодолеят своето упорито недоверие към отделните руски формировки и да се решат на цялостни руски дивизии."

Човек остава с впечатлението, че Солженицин дълбоко съжалява, защото нацистите не са могли да стигнат до идеята да победят собствената му страна и собствения му народ с полкове и дивизии от предатели. И Солженицин не спира дотук - той обвинява съюзниците, че не са съхранили след победата власовските формировки. Неговите упреци са отирявани персонално: той е недоволен от Рузвелт и Чърчил, от - цитат - "тяхното очевидно систематично късогледство и даже глупост".

Солженицин пролива сълзи по изпуснатия случай - цитат: "Как можеха те, Чърчил и Рузвелт, слизайки от 1941 към 1945 г., да не осигурят никакви гаранции за независимостта на Източна Европа? Как можеха те, заради смехотворната играчка на четиризонния Берлин, своя бъдеща ахилесова пата, да отстъпят обширни области от Саксония и Тюрингия? Каква,

че с това - продължава цитатът - те са възнаградили Сталин за задължителното му участие в Личноската война. Вече имаме в ръцете се атомна бомба, възнаграждават Сталин! Няма това не са ограничени политически сметки?"

Ето прочее изходът на Александър Солженицин. Той съ-
жалява, че атомната бомба, с която империалистите разполагат
в 1945 г., не е употребена за окончателна разправа със Съвет-
ския съюз, с държавата и народа, които понесоха планини от
мъки и страдания, които изнесоха на плещите си цялата Втора
световна война, които освободиха Европа и света от чудовищна-
та машина на нацизма!

Оказва се в края на краищата, че онова, което оме
подозирали и знаели досега за Солженицин, е твърде малко; че
той не е само съветомразец и власовец, нито пък се задоволя-
ва да бъде литературен и граждански емигрант и предател,
който живее в собствената си родина, яде хляба на своя народ
и се ползува от богатата му; оказва се, че той е яростен и
злостен контрареволуционер, съчинител и вдъхновител на военна
истерия и атомна заплаха.

С това Солженицин става печален продължител на най-
черното, на най-реакционното в книжнината и философията;
оказва се приемник на мракобесието и човекомразието, с които
винаги са се борили най-светлите умове на неговия народ от
Ломоносов до Корчатов, от Пушкин, Белински, Чернишевски до
Чехов, Толстой и Горки.

И това става в дни и години, когато името на Совет-
ския съюз и на неговите партийни и държавни ръководители са
синоним на хуманизъм и миротворство, проява на безпределна
човечност и грижа за бъдещето на света.

Управителният съвет на Съюза на българските писатели изказва най-дълбокото си и гневно възмущение и непоколебимата си позиция на непримиримост с всичко контрареволуционно и античовешко, откъдето и да идва то.

Проявите и поведението на хора като Александър Солженицин, са несъвместими с разбирането за писател и гражданин не само сега в нашия век, но и в най-дълбокото минало, и в най-далечното бъдеще.

Всички факти доказват, че потомственият помещик и претендент за духовен дворянин а се е развивал през целия си живот като враг на съветския народ. Изпаднал в месианска маниакалност и противокомунистически бяо, самопоставил своята личност "над тълпата" х самозваец "спасител" не е нищо повече от един злостен клеветник на народ и родина, един престъпен подбудител към атомна разправа на империализма със съветския съюз.

Случаят Солженицин престава да бъде литературен, надхвърля рамките на обикновения пореден антисъветски скандал. Той представлява опасен рецидив на подбудителство за преминаване от студена към гореща война. В миналото, когато все още можеше да му се вярва, че е използван без негово съгласие, Солженицин развиваше своята теория против класовата борба. Той намирал, че класовата борба е измислица, чиято задача е да предизвиква вражди между хората, и води обществото към диктатура и подтисничество. Днес самият той е едно блестящо потвърждение за наличието на класова борба. Заклет враг на трудовите слоеве по рождение и възпитание, сега Солженицин е едно платено оръдие на империализма в борбата му против новия млад свят, съзнателно продаващ се проводник на контрареволуционната идеология.

Българските писатели от по-старото поколение знаят какво е класова борба, самите те са участвували в нея като бойци и още носят следи от битки и стълкновения. И те, и по-младите, които участвуват най-активно в строителството на социалистическата си родина, могат да различават приятелите от враговете. Никой не може да помръчи оветлия пример на мъгьцетя съветска литература. Тя е оветя и близка на българските писатели от самото й рождение в битките на революцията до големите победи на фронта на труда и съвършенството.

Българските писатели носят с възнение и обич в сърцата си имената на съветски творци и творби, те са искрени приятели и пропагандатори на своите съветски събратя, те винаги ще приветствуват дружбата и сътрудничеството на великата съветска страна със страните от социалистическата общност, на тях винаги ще са мили и ценни всички прояви на хуманизъм и укрепване на мира и прогреса и неостъпно ще порицават д злодеянията, целящи да смутят движението на човечеството към неговото ясно и щастливо бъдеще.

Една от задачите на западната пропаганда е, като използва Солженицин, да смути, доколкото това е възможно, общественото мнение в собствените си страни, да охладя проявите на симпатии към Съветския съюз, да стъписа интелигенцията и всички онези, които гледат с надежда към съветската държава, към съветския човек, към неговата материална и духовна култура.

Прогресивният и комунистическият печат вече цял месец дават отпор на тези опити. Известни и значителни писатели, като Алберт Кан, вече изразиха своето становище. В писмо до "Ньюорк таймс", което редакцията не посмя да отне-

чата, Кан нарече Солженицин открито контрареволуционер. Той се учудва, че печат и средства за масова информация отделят толкова голямо внимание на книгите на Солженицин, в които - цитат - "се пренебрегват всички успехи, постигнати от съветската власт". Американският писател е възмутен, че се вдига закъснял шум за известните и отдавна отречени отклонения на съветската законност, а се забравя - цитат - "че агентите на ЦРУ, ФБР, Пентагона и другите разузнавателни служби шпионират американците".

Но това не е единствената "заслуга" за Солженицин. Самозваният ~~мъжик~~ "хуманист и поборник за свобода" не е вдигнал нито веднъж глас в защита на жертвите на американския империализъм в Индокитай, нито против страданията на палестинския народ, нито против фашистките издевателства над народа в Чили, не го трогва съдбата нито на Салвадор Алиенде, нито на Набло Неруда и Виктор Хара. И в това няма нищо чудно, като се имат предвид последните му откровения в "Архипелаг Голак" по отношение на края на Втората световна война и "пропуснатите възможности" от позицията на едностранно притежание на атомната бомба.

Александър Солженицин има едно последно преимущество. Той не направи грешката на Кузнецов и не емигрира формално. Кузнецов отдавна е забравен. С него си послужиха еднократно. Цената на Солженицин расте тъкмо с това, че гласят му идва от територията на Съветския съюз. Само така можем да си обясним неговото нежелание да напусне страната и народа, които той категорично е декларирал, че ненавижда. Макар че разполага с огромни средства в швейцарските банки, Солженицин предпочита да живее в Съветския съюз. Това му дава право да

играе ролята на "борец и страдалец" и да утолява неимоверната си жажда за слава.

Управителният съвет и Съюзът на българските писатели осъждат с гняв и възмущение тази античовешка, антиписателска дейност. Литературното дело е несъвместимо с предателството. Цялата история на човешката цивилизация е едно блестящо доказателство за това. Не е известно да е увенчаван със заслужена слава нито един изменник, нито един враг на род и отечество, нито един борец против прогреса. Презрението, което извиква днес дейността на Солженицин, ще бъде заместено от лошият спомен за нещо нечисто и отвратително.

Историята върви по своя неизменен ход. В не йния авангард са и ще бъдат винаги Съветският съюз и страните от социалистическата общност, онази Източна Европа, за която предателят съжалява, че не е била ликвидирана още през 1945 г.

Въпреки предателството и клеветите, човечеството ще стигне до мечтания и отвоюван от толкова силни и смели хора свят на бъдещето!"

Това, другери, е декларацията, която сме подготвили от името на управителния съвет.

Сега аз моля да се изкажете. Газбира се, трябва да се съобразяваме с времето – ние в пет и половина вече трябва да вървим на чуствуването на др. Георги Караславов.

Има думата др. Камен Зидаров.

ИЗКАЗВАНИЯ

КАМЕН ЗИДАРОВ: &

Другарю Зарев! Какви сведения имате, какво е положението в Съветския съюз, какво е ~~държанието~~ там на писателския съюз? Има ли някакво колективно ~~такова~~ ~~изказване~~, порицание и т. н. ?

АКАД. ПАНТЕЛЕИ ЗАРЕВ: Те излязоха в печата. Във в. "Правда" излязоха, във в. "Литературная газета" излязоха. Но колективно от името на съюза - не са направили.

КАМЕН ЗИДАРОВ: Оега - да направя изказването си, Другари! Въпросът е съвсем сериозен.

За вас ви е известно, че преди няколко дни нао ни поканиха да се изкажем по случая с новата книга на Солженицин. Аз направих кратко изказване и съвсем ясно казах, че, ~~макар~~ да не съм прочел книгата, мога да преценя факта, какво крие в себе си.

От тогаз досега, другари, десетки писма съм получил и предупреждения. За Солженицин...

ПРЕДС. АКАД. ПАНТЕЛЕИ ЗАРЕВ: Объркани хора има.

КАМЕН ЗИДАРОВ: Да.

... защото съм се проинасял за книга, която не познавам, как на Запад писателите, които пишели срещу своята държава, никой не ги закача, защо вий там закачате Солженицин, който е - казва - "един едва ли не затворник, окупиран, на когото не се дава възможност да се изкаже" и т. н.

Значи атмосферата расте, пламъкът се раздухва, работата не е шега и трябва да се поеме със сем сериозно.

Поддържам напълно инициативата на ръководството на

съюза и безспорно съм за така прочетената декларация, с която трябва да излезем, да се публикува не само в нашите литературни органи, но и в ежедневния печат.

ПРЕДС. АКАД. ПАНТЕЛЕЙ ЗАРЕВ: Др. Младен Исеев има думата.

МЛАДЕН ИСАЕВ:

Другари! Не знам как вие изслушахте това писмо на нашия управителен съвет, но когато аз го слушах, изпитвах **наше** едно невяобразимо отвращение към тази проява.

Наистина през тези тридесет години не е имало подобна проява от писател, излезнал от нашите среди. И Пастернак, и Кузнецов, и други... но това надминава всякакви граници. Тук наистина имаме проява на един контрареволуционер от висока класа, който си служи с едно могъщо оръжие - перото. И макар че той като художник, поне от това, което аз съм чел - аз съм чел две негови книги, първата, за концлагерите, и втората "Раково отделение" - в моите очи това не е значителен писател; може би е талантлив писател, но не е значителен, не е никакво изключително явление; но изглежда, че той е значителен агент на ония, които са готови да водят война на живот и смърт срещу прогреса, срещу социализма. Тук той очевидно има значителни оръжия.

Не случайно ние така реагираме срещу него.

Те много добре са си направили сметката - онези, които го поддържат - че той като вътрешен емигрант е по-удобен; те нямат сметка той да напусне родината си и да атакува отвън, по-добре е отвътре, да бъде **трошкински** **кни** отвътре - това е по-убедително за големи среди, за големи

кръгове от западния свят.

Аз съм напълно за - да излезем с това писмо. Но аз имам вътрешното убеждение, другари - и искам да го изразя пред вас - че у нас, въпреки този факт, който сочи Камен Зидаров, аз не мисля, че нашият народ е така лесно улесим за такава въдица.

КАМЕН ЗИДАРОВ: Аз не говоря за такова нещо.

МЛАДЕН ИСАЕВ: Аз вярвам, много вярвам на нашия народ.

КАМЕН ЗИДАРОВ: Това са единици.

МЛАДЕН ИСАЕВ: Това са отделни единици, а нашият народ политически е много зрял и няма да се хване на такава една въдица.

Поддържам, горещо поддържам тази инициатива - да се излезе с това писмо.

ПРЕДС. АКАД. ПАНТЕЛЕЙ ЗАРЕВ: Има думата др. Слав Караславов.

СЛАВ, ХР. КАРАСЛАВОВ:

Другари! Преди известно време аз излязох с една статия във в. "Отечествен фронт" и непосредствено след това започнаха да ми се обаждат по телефона и да ме поуват. Аз не говоря за народа, разбира се. Това са хора, които не са убедени.

Но преди две години бях в Дания и на една пресконференция в Датското радио ми зададоха въпроса "Какво мислите за Солженицин?" Аз отговорих, че за мене това е един среден автор, че такива средни автори - ако гледаме от художествена гледна точка - има много в света и, ако Нобеловият комитет раздава наградите на такива автори, той ще фалира за една година, защото няма да има средства, ако поощрява такива

хора. И казах, че моята мисъл е, че не е толкова художествена страна, колкото политическата роля, която той играе за вас.

Разбира се, моето интервю не излезе никъде.

Това нещо го писах в ~~моята~~ статия, която излезе във в. "Отечествен фронт". И тримата, които ми се обадиха по телефона, за да ме наругаят... единият се обади и пита: "Вие чели ли сте книгата?" Аз му казах, че съм я чел. Това го смутти, защото той очакваше да кажа, че не съм я чел. казвам: "Заповядайте да я видите, ако не сте убеден. Но как се казва-те?" Тогава той ме напсува и каза: "Това е мойто име!"

ПРЕДС. АКАД. ПАНТЕЛЕИ ЗАРЕВ: Това е съчинението "Архипелагът Гудлак" /показва книгата/. Който жалее, може да го види.

МЛАДЕН ИСАЕВ: Това са им "аргументите"!

СЛАВ ДР. КАРАСЛАВОВ: Един такъв пасквил на един такъв човек - Солженицин аз не мога да нарека писател - заслужава не само една такава декларация от наша страна, но нещо повече.

Аз съм на мнение, че едва ли някой ще се намери тук да е на противно мнение. И моето мнение е - защото времето върви...

МА. КО НЕДЯЛКОВ: Направо трябва да я гласуваме. Няма защо да я обсъждаме въобще.

СЛАВ ДР. КАРАСЛАВОВ: Не само да я гласуваме, но и да я подписваме.

ПРЕДС. АКАД. ПАНТЕЛЕИ ЗАРЕВ: Има думата Анастас Стоянов, след него - др. Методиев.

АНАСТАС СТОЯНОВ:

Другари! Аз говорих по нашето радио за тази книга на 11 януари. А на 12-и ~~моето~~ ~~наказване~~ излезе препечатано - във в. "Народна младеж". ~~До сега не~~ съм получил нито по телефона, нито по пощата заплашващи или други писма и обещания.

КОЛЮ ГЕОРГИЕВ: не ти знаят телефона - затова!

АНАСТАС СТОЯНОВ: С колеги от провинцията съм водил разговори - за Солженицин съм успявал да им кажа нещо, каквото знам, или те да ме попитат каквото ги интересува.

Ето защо, може би, другарите, които са получили такива писма и такива предупреждения, имат право за своя протест тук, за своите гневни думи. Аз, като изхождам от мой частен случай, смятам, че такова разединение на българския народ... /възражения. Гласове: Кой казва това? Няма разединение!/
Дума да не става, моля ви се, ясно е за какъв народ става дума. Но по мое впечатление такова нещо няма. Ако има, те са отделни единици.

Но аз искам тук две думи да кажа други.

нас ще ни упрекват и в бъдеще, другари, когато излизаме по радиото или във вестниците да говорим за неща, които наистина не познаваме. Трябва да се направи нещо от Съюза на писателите и от другаде, ние навреме да биваме снабдявани с необходимата литература. Защото на 11 януари, когато ме извикаха в радиото, ми дадоха единственото, с което разполагаха - уводната статия на в. "Работническо дело". Нищо повече нямаша - нито от наши, нито от чужди източници. И

естествено е, на другия ден да те упрекнат от една вражеска радиостанция, че говориш глупости, като не си чел едно произведение. Чоест, ние им даваме сами своите аргументи.

МЛАДЕН ИСАЕВ: Това е вярно.

АНАСТАС СТОЯНОВ: До ден днешен, въпреки че оп. "Пламяк" е взело решение да публикува съответни материали за този случай, дори ние не можем да намерим книгата. На края се обърнахме към органите на МВР, надявайки се, че по някакъв начин, те ще ни снабдят, но и до днес те не ни дадоха тази книга. Аз не знаех, че я притежава тук някой.

ПРЕДС. АКАД. ПАНТЕЛЕИ ЗАРЕВ: Тя е станала "рядкост" и на Запад! /Смях/

АНАСТАС СТОЯНОВ: Много моля съюзното ръководство да се обърне към съответни инстанции, и в други случаи - а те няма да бъдат никак малко...

ПРЕДС. АКАД. ПАНТЕЛЕИ ЗАРЕВ: Този екземпляр по списък можем да ви го дадем.

АНАСТАС СТОЯНОВ: ... - ние да бъдем подпомагани с необходимите материали.

Що се отнася до съответната декларация, колто бе прочетена тук, напълно съм съгласен. Имам само забележката, че малко сме позакъснели. Можеше - акцията се води от 10 януари насам - можеше да се излезе малко по-рано.

ПРЕДС. АКАД. ПАНТЕЛЕИ ЗАРЕВ: Нямахме книгата.

Има думата др. Димитър Методиев.

ДИМИТЪР МЕТОДИЕВ:

Аз, другари, смятам, че можем и имаме право да вземем отношение по този случай, без да съм чел книгата, защото този случай не е естетически, а е ярко политически.

Ако на онова събрание там, когато се предлагаше осъждането на Солженицин първия път тук аз казах нещо, това беше в смисъл, че не бива да вземаме отношение към неговото произведение като към художествено произведение, а трябва да вземем отношение към политическия факт и спекулациите с този факт.

Сега вече тези неща са толкова ясни, че няма какво да се говори.

С риск Анастас Стоянов да сметне, че и аз смятам, че българският народ е разделен на две по въпроса за Солженицин, искам също да кажа, че не бива да си правим илюзии, че ако на Анастас Стоянов никой не се е обадил, то в средите на нашата интелигенция и в средите на нашия собствен Съюз на писателите няма хора, които да не мислят като нас в тази декларация.

МЛАДЕН ИСАЕВ: Толкова по-зле за тях!

ТОДЛЕВ: И ние трябва да излезем с тази декларация. В това няма никакво съмнение и няма възражения никакви.

Бих направил няколко конкретни забележки.

"Печално известният", "жалки остатъци"... - малко ги очистете тези работи.

по принцип. "Засегнат от отклоненията". Съмнявам се, че Солженицин е "засегнат от отклоненията". Знаем ли за какво точно той е бил в лагер? Ние това нещо не знаем. Ние няма защо да го оправдаваме него, още повече че в декларацията по-нататък се говори за "заклет враг по рождение и възпитание". Това нещо също трябва да се види.

Освен това, ние казваме в декларацията, че никой досега не бил дръзнал да обвинява Ленин и че това става сега за пръв път. Другари, среду Ленин цялата световна буржоазия е синела такъв огън и жупел, обвиняван е в жестокости, в

терор, в мракосесие, в убийства... Не е първият Солженицин.

ОБАЩАТ СЕ: И маоистите.

ДИМИТЪР МЕТОДИЕВ: Не е първият Солженицин, който прави това.

Мисля, че по-точно трябва да кажем няколко думи за тази "Източна Европа", тъй като ние сме част от нея. Той "плаче" за нашата съдба - Солженицин - че англичаните и американците не са обърнали колелото на нашата история по друг път. ние сме част от тази Източна Европа, ние сме една от тези страни. Малко перифразирайте там този пасаж.

Също така мисля, че не би трябвало да цитираме Алберт Кан - по много съображения, още повече, че единственият писател, който ние цитираме, е Кан; второ - че неговото изказване е малко обективистично, там има едно такова звучене, че вие "крещите срещу Солженицин, който разобличава, а не крещите срещу нашите".

И третото ми съображение да го няма Алберт Кан, е това, че не знам утре каква позиция по друг подобен повод ще вземе. ние доста сме се парили с такива интелектуалци.

КОЛЯ ГЕОРГИЕВ: Освен това за него се казва в декларацията "известен".

ОБАЩАТ СЕ: Той е публицист

КОЛЯ ГЕОРГИЕВ: Той не е толкова популярен.

БЛАГОВИ ИСАЕВ: Казва се: "От Лермонтов до Корчагин"...

ДИМИТЪР МЕТОДИЕВ: До Корчатков. Това е хубаво казано. А там бих предложил, когато се изброяват другите, да се сложи и Гадншчев - той е една от най-светлите и най-ранни революционни личности в руската история, писател.

ПРЕДС. АКАД. ПАНТЕЛЕИ ЗАРЕВ: Ще видим.

ДИМИТЪР МЕТОДИЕВ: Горедолу това са моите бележки.

ПРЕДС. АКАД. ПАНЧЕВИ ЗАРЕВ: Другари! Трябва да се съобразяваме с времето. Георги Марков иска думата, Драгомир иска думата...

ГЕОРГИ МАРКОВ:

няма дълго да говоря, защото няма време.

Аз искам обаче първо да обърна внимание на това, че за тези, които са запознати по-добре със случая Солженицин и имат по-богата информация, им е съвсем ясна неговата антисъветска, антисоциалистическа и клеветническа дейност. И това, което тук е възмутило др. Камен Зидаров, е резултат на липса на информация. И аз не мисля, че някои, които са се обаждали, толкова са били в защита на Солженицин, отколкото се осъждали факта, че без да е чел произведението, се е изказал. /—Зараженим. Глъчка. Гласове: "Не си прав."/

Обаче това иде да подсказва, че наистина в нашия съюз въпросът за информацията трябва да се постави по-сериозно и центърът за литературни проучвания трябва да разполага с тези материали; и който ще пише по такива въпроси, да се обръща към центъра.

В центъра ние имаме доста информации, които показват именно смисъла на цялото дело Солженицин. ние имаме твърде много статии, в които случаят Солженицин вече се превръща именно в политически, не в литературен. Използват Солженицин и неговия нов роман, за да сеят една дезинформация, да клеветят Съветския съюз и т. н.

Като се започне от статията на Райнрих Бьол "Трябва да се върве все по-напред", в която между другото се казва, че това, което описва Солженицин в "Архипелагът Гулаг", все

24

още тежи и днес в съветската действителност " той говори точно така - защото, както пише Солженицин в "Архивният Гулаг" този отровен свят от наказателни лагери е бил разпространен из цялата страна, той е представлявал чужда територия в градовете...

ПРЕДС. АКАД. ПАНТЕЛЕИ ЗАРЕВ: Георги, всичко това не е необходимо.

ГЕОРГИ МАРКОВ: Става въпрос да се види, че наистина тук нещата са съвсем ясни и няма никакво съмнение. /възражения глъчка/

МАРКО НЕДЯЛКОВ: Даже и Анастас Стянов не е прав, защото в нашия печат излязоха толкова много справки, и в "народна култура"... и в партийните издания...

ПРЕДС. АКАД. ПАНТЕЛЕИ ЗАРЕВ: Ако има нещо конкретно...

ГЕОРГИ МАРКОВ: Аз казах, че имаме много информация, много прояви в центъра, които доказват това, което е взето в декларацията.

И мисля, че в текста, където се изброяват различните издания, трябва да се сложи неминуемо и "Ди пайт". Защото в "Ди пайт" непрекъснато, системно се печатат такива именно материали, използвава се случаят Солженицин, за да клеветят Съветския съюз.

ПРЕДС. АКАД. ПАНТЕЛЕИ ЗАРЕВ: Др. Драгомир Асенов има думата.

ДРАГОМИР АСЕНОВ:

Аз имам две забележки по текста на декларацията и моля да се вземат предвид, ако сметнете за разумни.

Първо, в един ~~типа~~ документ на ~~Съюза~~ на българските писатели няма защо, ~~според мене~~, да се свързва случаят Солженицин на всяка цена с името на Твардовски.

Вярно е, че когато Солженицин се яви, той се яви в "Новият мир", вярно е, че го лансираха някои поети, писатели, в това число и Твардовски един от тях, обаче тогава имаше, така да се каже, известно очакване, известни надежди, както и самият...

ПРЕДС. АКАД. ПАНТЕЛЕИ ЗАРЕВ: Ние в комисията много обсъждахме този въпрос и застанахме на становище, че трябва да го споменем.

ДРАГОМИР АСЕНОВ: Защо ще го споменавате?!

ПРЕДС. АКАД. ПАНТЕЛЕИ ЗАРЕВ: Защото известни илюзии е имало спрямо този човек.

ДРАГОМИР АСЕНОВ: Това беше всеобща илюзия.

ПРЕДС. АКАД. ПАНТЕЛЕИ ЗАРЕВ: Всеобща не.

ДРАГОМИР АСЕНОВ: Аз не съм на това мнение.

ПРЕДС. АКАД. ПАНТЕЛЕИ ЗАРЕВ: Драгомире, ние само сочим, че ето Твардовски как е изразил едно такова мнение.

ДРАГОМИР АСЕНОВ: не свързвайте името на един голям съветски поет и творец, какъвто е Твардовски, с едно кално име. Аз не знам... Вътрешно се смущавам от това.

ПРЕДС. АКАД. ПАНТЕЛЕИ ЗАРЕВ: Някои неща трябва да се изяснят. Другата ти бележка?

ДРАГОМИР АСЕНОВ: Аз съм с убеждението, че това няма да бъде приятно дори за онези, които обичат Твардовски и

за които той е едно голямо име в съветската литература. И ще остане.

ДИМИТЪР МЕТОДИЕВ: Тук ще е даден негативно.

БРАТОНЕ АСАНОВ: Не знам да съм съгласен от това.

Втората ми бележка е: защо трябва да изравне един човек като Кузнецов? няма да го споменаваме. Защо и него трябва да споменаваме?!

ДИМИТЪР МЕТОДИЕВ: И не е само той. Има и други такива като него. Няма нужда.

ГЕНЧО СТОЕВ:

В текста на декларацията някъде в началото се казва, че това не е патологичен случай, по-късно, към края, се казва, че е случай на маниакално водачество. Ако може, малко да се поправи това.

КОЛЯ ГЕОРГИЕВ:

Има на едно място неправилно съгласуване. Ставаше дума за социалистическия лагер и следва думата "платен", предшествувана от запетайка. И това "платен" се отнася към социалистическия лагер. Това трябва да се види.

ДИМИТЪР МЕТОДИЕВ:

Другарю Заров! Искам да кажа, малко да се отдалечите от текста на "Известия" - доста буквално е дадено.

ЛИЛИЯНА СТЕФАНОВА: Не е буквално, нищо общо няма.

ДИМИТЪР МЕТОДИЕВ: но на мен така ми прозвуча. Добре.

ПАТЕЛ ШОКЛИ:

Искаме да направим това предложение: да отпадне случаят Еврезовски, защото името на един велик руски поет се свързва с името на един прегледател.

Също съм на мнение - лично ми е неприятно - да не се разравя един Кузнецов, защото не е само Кузнецов, в последно време съветските вестници пишат и за други писатели предатели.

На едно място в декларацията се казва, че "новият писател"... предлагам това да се замени с друга дума, например "новоизлюпеният писател" - по-иронична.

Последното изречение завършва с "новия свят на бъдещето". предлагам да бъде: "новия свят на комунизма". Защото "новият свят на бъдещето" не казва нищо.

ОБАЩА СЕ: Ще се редактира.

ПРЕДС. АКАД. НАНТЕЛЕН ЗАРЕВ: Другари! предлагам да гласуваме.

Гласуват членовете на управителния съвет и проверителната комисия, тъй като всички ще подпишем този документ.

ОБАЩА СЕ: Партийното бюро?

ПРЕДС. НАНТЕЛЕН ЗАРЕВ: не. Партийното бюро не гласува. Решихме така. ние ~~ка~~ поканихме да присъствуват другарите от партийното бюро, понеже характерът на работата е такъв. но ще гласуват членовете на управителния съвет и на проверителния съвет.

- 30* -

28

шоля, който от тях е съгласен, да вдигне ръка.
почти единодушно. кой е против? /Смях/

С другарите, които отсъствуват, по телефона сме
разговаряли - дадоха си съгласието и др. Багряна, и Емилиан
Станев, и Петър Динков, и Ленчо Данчев и т. н., така че се
получава едно единодушие.

Другари! С това завършва заседанието.

Благодаря ви.

/16 ч. 55 мин./

- o -

Стенограф:

Георги Хекимов -

*

Експресна услуга - таксува се^с 50 % увеличение, 45 стр.

НАТАЛИЯ ХРИСТОВА

Българският скандал „Солженицин“

първо издание

Издател	Анго Боянов
Редактор	Искра Баева
Коректор	Веска Захова
Предпечат	Румен Белчев

Печатница Ango boy
тел. 02/981 0612